

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
YENİ ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

NAİMA TARİHİNE GÖRE (1592-1659)

OSMANLI ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ

ADI: MELTEM

SOYADI: TUNAY

NO:U2001977

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. YUSUF OĞUZOĞLU

EKİM 1998

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılma amacı, Osmanlı vakanüvisti olan Mustafa Naima'nın (1655-1716) yazdığı Naima Tarihi'ne göre (1596-1659) Osmanlı uluslararası ilişkilerini incelemektir.

Çalışma dört kısımdan oluşmuştur. Giriş bölümünde Mustafa Naima'nın yaşamı, tarihi yazmakla görevlendirilişi, yararlandığı kaynaklar ve eserin tanıtımı yapılmıştır.

Birinci bölümde, 17. Yüzyıl ilk yarısında Osmanlı Devleti dış ilişkileri genel olarak incelenmiştir. Osmanlı'nın bu yüzyıldaki Doğu siyasetini İran'da Safevi Devleti ile, Avrupa siyasetini ise Avusturya, Venedik, Lehistan ve Rusya ile olan ilişkileri belirlemiştir.

İkinci bölümde Naima Tarihi'ne göre Osmanlı Uluslararası ilişkileri kronolojik olarak devletler bazında incelenmiştir.

Sonuç bölümünde ise Naima Tarihi'nin uluslararası ilişkilere bakışı yorumlanmıştır. Görülen şudur ki Naima, imparatorluğu dışarıdan etkileyen akımları dikkate almamış eleştirilerini çoğunlukla iç meselelere yoğunlaştırmıştır. Buna göre Naima, devletin bunalımlı döneminin atlatılabilmesi için Kanun-i Kadime dönülmesinin şart olduğunu vurgulamış, ayrıca Osmanlı'nın uluslararası alanda itibarını yitirmesini devlet adamlarının uyguladıkları siyasete bağlayarak, devleti barışa ve savaşa taşıyanların yönetimdeki kişiler olduğunu savunmuştur.

Bu çalışma Türk tarihinin belli bir dönemini kapsamaktadır. Türk tarihi içerisinde önemli bir yer işgal eden Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıldaki dış ilişkileri, Naimanın görüşlerine uygun olarak ele alınmıştır.

Tezimin hazırlanma aşamasında gösterdikleri çalışma yöntemi ve ilgilerinden dolayı danışmanım Doç.Dr.Yusuf Oğuzoğlu'na, Naima Tarihi'nin günümüz Türkçesine çevrilmiş altı cildini kitaplığıma kazandıran Yavuz Çobanoğlu'na, Tezimin yazım aşamasında katkıda bulunan Yaprak Ressamoğlu ve Bülent Bakır'a, son olarak da desteklerini hiç esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Meltem Tunay

Ankara 98

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar.....	iii
------------------	-----

GİRİŞ

1.1 Naima'nın Yaşamı.....	1
1.2 Naima Tarihi'nin Tanıtımı.....	3
1.3 Naima Tarihi'nin Türkçe ve Yabancı Dil Basımları	6
1.4 Tezin Hazırlanışında İzlenen Yöntem.....	8

I. BÖLÜM

17.YÜZYILIN İLK YARISINDA OSMANLI DIŞ İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1.1. Osmanlı-İran İlişkileri	9
1.1.2. Osmanlı-Lehistan İlişkileri	11
1.1.3. Osmanlı-Rus İlişkileri	13
1.1.4. Osmanlı-Venedik İlişkileri	16
1.1.5. Osmanlı-Avusturya İlişkileri.....	18

II. BÖLÜM

NAİMA TARİHİ'NE GÖRE OSMANLI DIŞ İLİŞKİLERİ

1.2.1. Osmanlı-Avusturya (Nemçe) İlişkileri (1592-1658).....	20
1.2.2. Osmanlı-İran (Acem) İlişkileri (1592-1656).....	47
1.2.3. Osmanlı-Venedik İlişkileri (1633-1658).....	69
1.2.4. Osmanlı- Lehistan İlişkileri (1607-1656)	93
1.2.5. Osmanlı-Rus İlişkileri (1641-1658).....	109
1.2.6. Osmanlı-İngiltere İlişkileri (1625-1650)	114
1.2.7. Osmanlı-Fransa İlişkileri (1598-1651)	115
1.2.8. Osmanlı-İsveç İlişkileri (1644-1645).....	118
1.2.9.. Osmanlı-Hindistan İlişkileri (1633-1655).....	119
SONUÇ	123
KAYNAKÇA	126

KISALTMALAR

- A.A. Adıvar : Abdülhak Adnan Adıvar, Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul 1943
- A.Ü.D.T.C.F. : Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayını.
- Ata : Tayyarzade Ahmet Ata, Tarih-I Ata 5 cilt, İstanbul 1293
- Edİ : Enzyklopaedie des Islams I. Cİld v.d. Leiden 1913'ten beri
fi'l-Kütphanet El-hidiviyye, Kahire, 1306
- İ.A. : İslam Ansiklopedisi
- İ.Ü. : İstanbul Üniversitesi Yayını
- İ.Ü.İ.F.M. : İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
- Kahire, TK : Ali Efendi Hilmi Ed- Dağestani, Fihrist El-Kütb El-Türkiyye El-Mevcudet-i
- KTB : Kültür Bakanlığı Yayını
- M.E.B. : Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi
- OM. : Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Mü'ellifleri (I. Cilt İstanbul 1334,
II. Cilt 1338, III. Cilt İstanbul 1343)
- SBFD : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
- T.M : Türkiyat Mecmuası
- T.T.K. : Türk Tarih Kurumu
- TOEM : Tarihi Osmani Encümeni Mecmu'ası
- ZDMG : Zeitschrift der Reutschen Morgnelandischen Gesell-schaft

GİRİŞ

NAİMA'NIN YAŞAMI (1655-1716)

Kendisi tanınmış Osmanlı vakanüvislerindedir. Rivayete göre (1065=1655) tarihinde Halep'te doğmuştur. Öğrenim hayatına da burada başlamış ve Enderun'da devam etmiştir¹.

(1100=1688) tarihinde Saray-ı Atik (Eski saray) tebardârânı (Baltacılar) ocağına girmiştir. Bir süre sonra da Divan-ı hümayun katipliğine çıkarılmıştır. Aynı ocaktan çıkan Kalaylı Koz Ahmed Paşa'nın divan efendisi olmuş daha sonra ise ilim ve sanat adamlarını himaye eden Amca-zâde Hüseyin Paşa'ya intisap etmiştir.

Amca-zâde Hüseyin Paşa Şarih el-menar-zade Ahmed Efendi tarafından yazılmış tarih müsveddelerine sahiptir. Yalnız bu eserin tanzim ve tasnifi yapılmadığından Hüseyin Paşa bu eser esas alınarak yeni bir tarih kitabı yazılması görevini Naima Mustafa Efendi'ye vermiştir.

Naima bu görevi büyük bir özenle yapmaya başlamıştır. Kitabın bir kaç bölümünü süratle tamamlamış ve Amca-zâde Hüseyin Paşa'ya ithaf etmiştir. Paşa bu durumdan memnun kalmış ve görevinin karşılığını göndermiş ve aynı zamanda bu tarihin tamamlanmasını istemiştir.

Naima, görevine devam ederken Amca-zâde Hüseyin Paşa sadrazamlıktan ayrılmış kısa süre sonra da vefat etmiştir. Yeni sadrazam Hasan Paşa'da bu tarihinin kendi zamanına kadar tamamlanmasını istemiştir.

Hasan Paşa'dan sonra sadrazamlığa Kolaylı-Koz Ahmed Paşa geçmiştir. Yeni sadrazam Naima'nın Baltacılar ocağından arkadaşıdır.

Naima Anadolu muhasebeciliğine tayin edilmiş ve kendisine Hâcegânlık rütbesi verilmiştir. Daha sonra ise (1118=1706) başlarında gözden düşmüştür.

¹ Naima hakkında genel kaynaklar şunlardır: Raşit; Tarih, C. II, İstanbul, 1281, s. 533; Ata; Tarih, C.III, İstanbul, 1293, s. 36-40; Bursalı Tahir; Osmanlı Müellifleri, C. III, İstanbul, 1342, s. 151; Asaf Halet Çelebi, Naima, Hayatı Sanatı Eseri, Varlık Yayınları Türk Klasikleri No: 28, İstanbul, 1953; M. Cavid Baysun, İslam Ansiklopedisi, Naima Maddesi, İstanbul, M.E.B., C.IX, İstanbul, 1964, s. 44-49; Zuhuri Danışman, Naima Tarihi, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1967, s. 7-19; A. A. Adıvar, Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul, 1943, s. 35; F. Babinger, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, çev: Prof. Dr. Coşkun Üçok, KTB, Ankara, 1982, s. 268-270; L. V. Thomas, A Study of Naima, New York University Press, New York, 1972.

Tarihçi Ahmet Refik Bey bunu Naima'nın dilini tutamamasına ve devlet adamları hakkında konuşmasına bağlar.

Eşi Hâce Havva Hatun Naima'nun sürgün olduğu günlerde İstanbul'dadır. Durumunu Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'ya iletir ve bunun üzerine Naima'nın Bursa'ya nakli için Hanya Muhafızı Osman Paşa'ya bir hüküm gönderilir. Naima Bursa'da bir sene kalır ve Çorlulu Ali Paşa'nın izni ile tekrar İstanbul'a gelir. (1119=1707)

Burada teşrifatçılığa tayin edilir. Ek olarak da kalyoncular defterdarlığında çalışır.

Rikab-ı hümayun kaymakamı silahdar Ali Paşa sayesinde ikinci defa Anadolu muhasebeciliğine getirilir. Daha sonra Ali Paşa Edirne'ye sefere giderken Naima'yı önce Defter emniğine sonra da baş muhasebe hâcegânlığına getirir. Bundan sonra Naima Efendi yüksek kademelerdeki şahsiyetlerin arasına girmiş olur.

Naima düşüncelerini hiç bir endişeye kapılmadan açık ve samimi olarak söyler bu tok sözlülüğü de çevresi tarafından takdir edilirdi. Bunun yanında ona güvenenler olduğu gibi onu çekemeyenlerde olmuştur. Bundan biri olan Kethüda Köse İbrahim Ağa Sadrazam'a Naima'yı kötüler ve onun hakkında olumsuz düşünmesini sağlar.

Sadrazam Damat Ali Paşa Naima'yı baş muhasebecilikten silahdar kâtipliğine indirir. (1127=1715) Mora seferi sonrasında Naima'yı serasker yanında defter emâneti vekaleti ile Mora'da bırakır. Bu durum Naima'yı çok üzer bir süre sonra da (1128=1716) Balya-Badra'da vefat eder.

Onun vefat ettiği seneyi gösteren beyit şöyledir:

Ne Zıba düştü tarih-i vefatı

Naimâ gitti Firdevs-i Naime²

Mezar taşında "Baş muhasebe mansıbından ma'zulen Mora mübayacaacısı iken vefat eden..." diye yazılır³. "Ahmet Refik Naimâ"

² Ayvansarayı, s. 178.

³ a.g.e., s. 179.

NAİMA TARİHİ'NİN TANITIMI

Naima Mustafa Efendi kitabının adını "Ravzat el-Hüseyin fi Hulasat el ahbar el-Hafikayn" olarak yazmıştır. Kendisi eserinde bu durumu şöyle anlatır:

(...Sultan Ahmed devri devlet adamlarından Şarih el-menar nam molların mahdumu yine ulemadan Ahmed efendi nam kime ne olup, acayip bir üslub üzre bir tarih yazmaya başlamış ve I. Sultan Ahmed zamanından IV. Sultan Mehmed devrinde Köprülü Mehmed Paşa vaktine kadar Osmanlı devletinin vekayi ve havadisini mufassalen yazmış eserine ilave etmiş fakat bunlar daha müsvedde halinde olup, tertip ve tasnif ederek beyaza çekmeye fırsat bulamadan vefat etmişti. Onun vaktiyle bu kıymetli eser nerede ise unutulup gidecekmiş. Fakat sahib-i devlet (Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa)

"Böylece bir eser zayi ve telef olmak reva değildir" buyurarak, bu tarihin yeni baştan yazılmasına emir ve ferman buyurdular. Ve ben kullarını bu işe memur etmek lütfunu esirgemediler. Sahib-i devletin fermanı üzerine bu müsveddeleri bazı mahallerine iktiza eden malumatı, diğer muteber tarihlerden alarak ilave ettim. Ve bu kitabın adını bu kitabın yazılmasına emir veren devletlü Hüseyin Paşa'nın adıyla şöhret bulsun düşüncesiyle "Ravzat el-Hüseyin fi Hulasat ahbar el-Hafikayn" koyduk. Cenab-ı Hak tamamlanmasını müyesser ve rahat ile yazılmasını mukadder buyura."⁴

Naima'nın da ifade ettiği gibi eser Şarih el-menar adıyla tanınan müderris Ahmed Efendi tarafından yazılmış tarih esas alınarak ve başka yerlerden de eklemeler yapılarak hazırlanmıştır.

Naima tarihinin esas Şarih el-Menar- Zade'nindir. Kendisi medrese eğitimi almış, hocalık yapmış, devrin önemli insanlarıyla görüşmeler yapan bir kişi olduğundan bir çok önemli olayında aslını öğrenip bunu kaydetmiştir⁵.

Naima tarihinin esas kısmını (982) den (1065)e kadar getirmiştir. Yani III. Murad'ın tahta çıkışından Şarih el-menar-zâde müsveddelerinin son bulduğu tarihe kadardır.

⁴ Tarih-i Naima, I. cilt, s. 11.

⁵ Şarih el-Menar-Zade Ahmed Efendi için bkz. , Tarih-i Naima, c. I, s. 10-11.

Naima eserinin birinci cildini (1115=1703) yılına kadar getirmek amacıyla çalışmaya başlayarak, beş yıllık dönemi tamamlamış. Sonra (982-1574) yılından on sekiz yıllık olayları çıkarıp (1000=1592) yılından başlayarak (1070=1659) yılında son bulan yeni bir metin oluşturmuştur.

Naima Amca-zâde Hüseyin Paşa'ya ithaf ettiği birinci cildin başına Karlofça Antlaşmasını koymuş, Damat Hasan Paşa için hazırlayacağı ikinci cildin başına da Feyzullah Efendi Vakası'nı koymak istemiştir.

Fakat Naima ikinci cildi yazamamış ve Feyzullah Efendi Vakası'nı da ilk cildin sonuna eklemek zorunda kalmıştır. Daha sonra bu risale İbrahim Müteferrikanın eline geçmiş ve Naima tarihinin sonuna eklenmiştir.

Şarih el-menâr-zade Ahmed Efendi medrese eğitimi almış, hocalık yapmış devrim önemli insanlarıyla görüşmeler yapan bir kişi olduğundan bir çok önemli olayın da aslını öğrenip bunu kaydetmiştir. Ahmed Efendi olayları kaydederken bunları bizzat gören insanlardan dinlemiş ve nakletmiştir. Bunların arasında: Şeyhülislam Bahâi Efendi, Reis ül-ulemâ Zeynel âbidin, imam-ı Sultani Şami Yusuf, Şeyhi, şirvanı-zade Müderris Ahmed, Kazasker İsmeti, Hüsam-zade Abdurrahman Efendi ve Cinci Hoca vardır. Bunun yanında padişah yakınlarından, vezir, kethüda gibi önemli olaylara şahit olanlardan da birçok nakiller yapmıştır.

Naima da 17. yy. da yaşamış, şarklı bir düşünür idi; Şarklı gibi düşünmüş, şarklı gibi yazmıştır. Şarkın rivayetçi tarihçiliği yanında eseri modern sosyal tarih anlayışına yakındır. Tarihinin baş tarafına ve yer yer altı cilt içerisinde serpiştirdiği fikirleri ile tarih felsefesine uygun bir eser ortaya koyabilmiştir. Onun tarih felsefesinin büyük özelliği, bu fikirlerin şarkın malı olmasıdır.⁶

Naima'nın olayları kaydederken kullandığı kaynaklar genellikle tarihçiler tarafından güvenilir olarak kabul edilmektedir⁷. Naima'da yazarken tarihi daha geniş, ayrıntılı hale getirmek için başka kaynaklardan da yararlanmıştır. Bunlar arasında: Hasan Bey-zade, Âli, Katip Çelebi, Peşevi İbrahim, Vecihi, Kara Çelebi-zade Abdülaziz Efendi ile Tevkii Abdi Paşa başta gelenleridir. Özellikle İstanbul dışındaki olaylar hakkında Kâtip Çelebi'nin Fezlekesinden yararlanmıştır. En fazla

⁶ Zeki Arslantürk, Naima'ya göre Osmanlı Devleti'nin Çöküş Nedenleri, s. 24.

başvurduğu kaynak Peçevi İbrahim Efendi olmuş bunların dışında Tarih-i Gilmani ile Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi'den, Tûgi tarihinden ve Abdi Paşa'dan aynen alıntı yaptığı olmuştur.

Naima'nın bizzat görüşüp bilgi aldığı kişilerin başında ise "Maan oğlu Hüseyin" gelir. Naima'ya Sultan İbrahim ve IV. Murad dönemlerini anlatmıştır. Naima aynı zamanda onun "Tarih suretinde olup" ele geçmeyen mecmuasını da görmüştür.

Şarih el-Menar-zade müsveddelerinin son bulduğu 1065'den sonraki yıllar içinde Kara Çelebi-zade Abdülaziz, Vecihi ve Abdi Paşa tarihleri ile İszade Abdullah Efendi'den yararlanmıştı. Naima'nın kaynakları arasında Kazasker İsmeti Efendi'nin telif ettiği (Tevarih Devlet-i Aliye)nin bulunmuş olması da muhtemeldir.

Naima aynı zamanda başka eserlerden nakiller yapmakla kalmamış Peçevi ile Hasan Beyzade'nin Katip Çelebi ile Şarih el-menar-zade'nin rivayetlerini de karşılaştırmıştır.

Naima eserinde yer yer Eflatun ve Aristo'dan alıntılar yapmaktadır. "Eflatun demiştir: Men tetebbe'a hafeyat ez-zünub hereme meveddat el kulüp⁸ "

Naima'nın en çok etkisi altında kaldığı; tarihçisi, tarih felsefecisi ve sosyoloğu İbn-i Haldun'dur. Naima'nın tarih felsefesine ait görüşleri büyük bir çoğunlukla İbn-i Haldun'a aittir. O, İbn-i Haldun'un görüşleri ışığında Osmanlı Devleti'ni açıklamak istemiştir⁹.

Naima'ya göre İslam ümmetinin bu dönemde tek temsilcisi vardır, o da Osmanlı Devletidir. Bütün ümmet-i Muhammedin maslahatları bu devlet-i aliyye sayesinde¹⁰.

Bu tarih eldeki Osmanlı kaynakları arasında en çok okunan, bilinen bir tarihtir. İfadesi açık ve nüktelidir. Doğrudan doğruya Naima tarafından yazılmamış olması eserin değerini azaltmaz. Tam tersine önemli yazarların eserlerini bize tanıtmaları ve nakletmesi yönünden önemlidir.

⁷ M. Cavid Baysun, İslam Ansiklopedisi, Naima Maddesi, c. 9, s. 46.

⁸ Tarih-i Naima, c. 1, s. 49.

⁹ Zeki Arslantürk, Naima'ya göre Osmanlı Devleti'nin Çöküş Nedenleri, s. 32.

¹⁰ Tarih-i Naima, Feyzullah Efendi Vakası, c. VI.

NAİMA TARİHİ'NİN TÜRKÇE VE YABANCI DİL BASIMLARI

YAZMALAR

Na'imâ tarihi: Berlin, Devlet Küt. Or 2° 3115 (Tam Değil)

Roma, Vatikan Küt. Nu. 6566 (Bk ZDMU, LI, 48; birinci basımın kopyasıdır.

Paris Milli Kut. Anc, fds. Turc. Nu 76 ve Suppi, turc Nu.59;

Londra Royal As Soc. (Bk. JRAS, 1892,548) Nu, 12

Lund Ün. Küt. Nu 60 (Tam Değil)

Kahire T.K. 205, İstanbul, NuripOsmaniye Nu. 3160/1

Umumiye, NU 4917/18

Ragıp Paşa NU. 996;

Hamidiye NU 916

Damat İbrahim Paşa NU 1445/5;

Esad Ef, NU 2439;

Selimiye, NU 464

Halet Ef, Nu 772/3

BASIMLAR

Birinci Yayım: Tarih-i Na'imâ I. Cild 6ypr. Önsöz 6ypr fihrist 701 s.fol İstanbul Muharrem arkası 1147-I.C.3ypr. fihrist t711 s.26 s.Ek'(Fezullah'ın isyanı; bk J.H. Mordmann,) Edi II, 45) İstanbul Cumada II. Ortası 1147 (İbrahim Müt-errika'nın bastığı ilk eserlerden bk. F. Babirger Stanbuler Buchsesen im 18. Jhdt, 17)

İkinci Yayım: Tarih-i Naima, Yalnız I.C. İstanbul cumadan I.1259/ Mayıs 1843 11t 616 s,fol.-

Üçüncü Yayım: Tarih-i Na'ima: I-C. 12t 442 s.8, II.C. :14+450 s.8° IV.C 10+435 s.8°; IV.C:12+459 s.8°; V.C 8+439 s. IV. C.8+429 s.basılış yılı ve yeri yok (= İstanbul 1280, matbayı Amire eserin sayfa çevrelerinden tamamen en iyi basımı bk. IV.C s.429)

Dördüncü Yayım: Tarih-i Na'ima I.C. 15+22 (Giriş) +462s.8⁰ (13.Rebi I. 1281'de İstanbul'da matbaayı Amire'de basılmıştır.

II. C 14+454 s.8⁰ basılış yılı yok

III. C 10+460 s.8⁰ basılış yılı yok

IV. C 10+465 s.8⁰ basılış yılı yok

V. C 6+452 s.8⁰ basılış yılı yok

VI. C 8+442 s.8⁰ 27. Cumada II.1283 İstanbul Matbaayı Amire bir de 58.9'lik ek (Feyzullah'ın isyanı Bk. V.D. Smirnov, Obrazçocy, Proizvedenjavsr (Petersburg 1903) 60-78 (Metin numuneleriyle)

TERCÜMELER

Antonie Gallan (1646-1715) Fransızca tercümesini hazırlamıştır. Bunun yazması Paristeki bk. (Michaud) Biographie universelle, nouv edition, XI, 441-Annals of the Turkish Empire form 1691 of the nuristion era, by Naima traslated from ther Turkish by cahrley

Frase I.C. Londra 1832 XVII. 67 s.4 (Tam değil) Zenker, BO I. 113 NU 933'de verilen bilgi yanlıştır.

KISALTMALAR

Macarca Török törtenetirok IV (Budapeşte 1916) 391 v.dd imre Karacsan taraf yayınlanmıştır.

İsviçre M.Norber, Turkistan rikesannaler II.kısım (christanstaa 1822) Ankara T.T.K. Kütüphanesinde Yaz.NU 527'e salim Efendi adlı birinin tarii Na' imanin muhtasarı adlı bir kısaltması bulunmaktadır. Küçük kıtadan on defterden ibaret olan bu kısaltmaya diğer bazı tarihlerdeki bilgiler de ihtiva edilmiştir.

TEZİN HAZIRLANIŞINDA İZLENEN YÖNTEM

Bu çalışmada amaç 17. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin uluslararası ilişkilerini adı geçen dönemin aktör devletleri bazında incelemek ve dönemi aydınlatmaktır. Duraklama dönemi olarak ta bilinen bu periyotta Osmanlı Devleti'nin uluslararası ilişkilerini belirleyen, savaşlar ve kaybedilen toprakları geri alma çabasıdır. Yine bu dönem iç isyanların (Celali İsyânları vb.) tırmandığı ve Devletin otoriter bir tavırla bu isyanları bastırdığı bir dönemdir. Yani incelenen dönemde Osmanlı Devleti ekonomik-ticari ve politik zeminde iç ve dış tehditlerin yoğunlaşması nedeniyle güçsüzleşmiş ve idarenin kötü yönetimi mekanizmanın tüm kademelerine hakim olmuştur. Bu nedenle Osmanlı yükselme döneminde kazandığı itibarını uluslararası düzeyde kaybetmeme ve geri alma çabası içerisindedir.

Böylesi bir dönemde eserini yazmış olan Naima dönem ilişkilerini eleştirel tarzda ve kronolojik olarak ele almıştır. Bu çalışma kapsamında öncelikle Osmanlı'nın dış ilişkileri ülkeler bazında ve kronolojik olarak fişlenmiştir. Daha sonra kitabın yazıldığı 17.yy. Osmanlı Devletinin genel durumu ve dış ilişkileri incelenmiştir. Kaynak araştırması, dönemin siyasi olaylarını ve Naima'nın yaşamını araştıran yapıtlar çerçevesinde yoğunlaştırılmıştır.

Tez üç kısımdan oluşmaktadır. Giriş bölümünde Naima'nın yaşamı, tarihi ve yayınları incelenmiştir.

I. Bölümde XVII.yy. Osmanlı Devleti'nin dış ilişkileri devletler bazında incelenmiştir.

II. Bölümde Naima tarihine göre uluslararası ilişkiler fiş bilgileri aktarılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

17 YÜZYILIN İLK YARISINDA OSMANLI DIŞ İLİŞKİLERİNE

GENEL BİR BAKIŞ

Osmanlı Devletinin 17.yy'ın ilk yarısındaki doğu siyasetini İran Safevi devleti ile Avrupa siyasetini ise Lehistan, Venedik, Avusturya ve Rusya ile olan ilişkileri belirlemiştir.

OSMANLI İRAN İLİŞKİLERİ

İki devlet arasında bu yüzyıldaki ilişkiler 16. yüzyılda meydana gelen savaşların devamı niteliğindedir.

Osmanlılar' ın Kafkaska'yı fetihleriyle başlayan İran savaşı bu savaşın aleyhinde olan Sokullu'nun ölümünden sonra on yıl kadar süregelmiştir. Osmanlıların başarıları Kırım hanının doğuda Osmanlılar'a yardım isteği ve yeteneğine bağlıdır. Safeviler ise şahın, kızılbaz ve İranlı destekleyicilerini ortak bir çabada birleştirmesine güveniyorlardı. Meşaleler Savaşı adı verilen meydan savaşında (7-11 Mayıs 1583) Osmanlılar kesin bir zafer kazandılar. Hazar Denizi'ne kadar uzanan bölgede Osmanlı egemenliği sağlandı Şirvan ve Dağıstan Osmanlı yönetimine katıldı¹.

İran seferi başarıyla devam ederek 1587 senesinde Şah Hüdabende nin müracatı ile sulh yapılmak istenirken babasının yerine hükümdar olan Şah Abbas sulh istemediğinden savaş tekrar başlamış ve sıkıştığını anlayan genç hükümdar aynı zamanda Özbek hanı ile savaşamayacağını anlayınca anlaşmaya mecbur olmuştur². (1590)

Kısa aralıklarla on iki sene devam eden Osmanlı-Safevi savaşlarına son veren 1590 anlaşması iki tarafında bir an önce bu durumdan isteklerinin sonucudur³.

Osmanlılar böylece başta Tebriz olmak üzere bütün Azerbaycan ile Şirvan, Gürcistan ve Şehrizar taraflarını alırlar⁴.

¹ Stanford Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, c.1, s. 253.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.3, II. Kısım, s. 245.

³ Bekir Kütükoğlu, Osmanlı İran İlişkisi, s. 201.

⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. 3, II. Kısım, s. 245.

Şah Abbas barıştan yararlanarak devletini merkezileştirmiş, Avrupa'dan getirttiği teknisyenler, top ve tüfekte iyi eğitilmiş bir ordu kurar. Topraklarını ele geçirmek için Uzbeklere saldırır.Herat,Meşhed ve Merv kentlerini,İspanya ve Portekiz 'le anlaşp Azerbaycan ve Kafkasya' yı geri alır⁵ .(1603-1604)

Avusturya ile barış yapan Osmanlı hükümeti Celali sorununu da ortadan kaldırıncı İran Şahı barış istemiş ve Amasya anlaşması esasına göre sulh yapılmıştır.Bu Osmanlı hükümetini tatmin etmemiş,aynı zamanda Şahın her sene vermeyi kabul etmiş olduğu ipeği göndermemesi nedeniyle savaş yeniden başlar⁶ .(1615)

Revan ı muhasara eden vezir-i azam Öküz Mehmet Paşa kış dolayısıyla geri çekilmiş ve Şah burasını geri kurtarmıştır.Yerine geçen Halil Paşa' nın saldırılarına karşı Şah Abbas Tebriz ve Erdebil taraflarını boşaltarak çekilmiştir.26 Eylül 1618 de Serav sahrasında bir anlaşma yapılmıştır⁷ .

I.Abbas Anadolu' daki Celali isyanlarının İstanbul'u doğu eyaletlerinden koparmasından yararlanarak Bağdad' da bir yeniçeri ayaklanmasını bahane ederek Bağdad 'ı işgal eder⁸ .Beş sene süren anlaşma bozulmuş olur.IV.Murat bizzat kendisi Bağdad 'ı almış ve İran' ın barış isteğiyle Mayıs 1639 da Kasr-ı Şirin Antlaşması' nın imzalanmasıyla on yedi yıl süren savaşda sona ermiş olur⁹ .

Revan ile Kafkasya' nın Safevi elinde olan bölgeleri İran'a bırakılıyor,buna karşılık İran' da Sünnileri suçlamaktan vazgeçiyordu.Irak da Osmanlılar 'a bırakılıyordu.Padişah özellikle Kafkasya ve Azerbaycan da olmak üzere tüm isteklerinden vazgeçiyordu.Böylece Irak ve Basra Körfezi yolu açılmış,Anadolu daki yabancı kışkırtmalar ve İran' ın doğu için oluşturduğu tehdit ortadan kalkmış oluyordu¹⁰ .

İşte bu tarihten sonra XVIII.yüzyılda ve II.Tahmasb zamanında Afganlıların İran' ı istilasıyla Osmanlıların da bundan yararlanıp barışı bozmalarına

⁵ S. Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s. 261.

⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. 3, II. Kısım, s. 247.

⁷ a.g.e., s. 248.

⁸ S. Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s. 269.

⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. 3, II. Kısım , s. 249.

¹⁰ S. Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s. 275.

kadar İran 'la Osmanlı Devleti arasındaki dostluk devam etmiş ve karşılıklı elçiler gidip gelmiştir¹¹ .

OSMANLI - LEHİSTAN İLİŞKİLERİ

Kanuni Sultan Süleyman' ın Rusya ve Avusturya' ya karşı ortak düşmanlıkları Osmanlılar'la Lehiler'i dostluğa itmiştir.Litvanya' ya egemen olan Jagellon hanedanı sona erince (1572) tüm Avrupa devletleri Lehistan 'da kendi çıkarlarına uygun bir hanedanın başa geçmesi için harekete geçerler.Fransızlar kendi adayları olan Henri de Valois in başa geçirilmesi için Osmanlı desteğini sağlarlar.Ancak Fransa kralının 1583' de ölümü üzerine Valois, III.Henri adıyla Fransa tahtına oturur.Osmanlı ve Fransızlar Bathory lehine çoğunluğun desteğini sağlayarak tahta çıkarırlar¹² .

Yeni kral tahta geçişinden sonra Lehistan' la eskiden beri devam eden anlaşmalar yenilenir.Elçilerine ve tüccarlarına kolaylık gösterilir.Ölümünden sonra (1586) Vasa hanedanından İsveç kralının oğlu Sigismund kral olur.Dostluğun devamı ve Lehistan sınırına uyması için Kırım Hanına emir gönderilmesini ister.Bu konuda istekleri yerine getirilir.Eflak voyvadası Mihail' in isyanı ve Erdel ile Boğdan' ın onlarla beraber olarak İmparator ile Osmanlılar aleyhine ittifakları sırasında III.Sigismund 1597 de Osmanlı hükümdarına bir name göndererek vergileri kendi tarafından verilmek üzere Eflak ve Boğdan' ın Lehistan' a verilmesini istediye de teklifi rededilir¹³ .

Osmanlı-Leh ilişkisi XVII.yüzyılda Boğdan işlerine müdahale ;Boğdan,Eflak voyvodalarını himaye etmek,kendisine tabi Kazaklara Osmanlı sahillerini yağmalatmakla,dostluktan ziyade düşmanca bir şekil almıştır.Osmanlılar Lehilerle yaptıkları anlaşmalarda Kazak taaruzlarının önlenmesini isterken onlar da Kırım hanlarının saldırılarına son verilmesini isterler.Temmuz 1607 de Osmanlı ile Lehistan arasındaki anlaşma yenilendi.Buna göre hükümet Lehistan' ı Tatarların

¹¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. 3, II. Kısım , s. 249.

¹² S. Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s. 265.

¹³ İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.3, II. Kısım, s.172.

„Leistan ‘da Boğdan’ ı Kazakların taaruzlarına karşılık muhafaza etmeyi kabul eder¹⁴ .

1616 da Leh asillerinin Boğdan ‘daki ayaklanmayı Türkler’e karşı desteklemeleri Osmanlı ile Lehistan’ın arasını bozan ilk önemli olay oldu.27 Eylül 1617’de Bassa muahedesi ile savaş önlendi.Buna göre Lehistan Kırım’a yıllık haraç vermeye devam edecek,Dnyestr nehrini Lehliler hiçbir zaman geçmeyeceklerdi.

II.Osman İran’la barış imzalayınca kuvvetlerini,Otuz Yıl Savaşlarında (1618-1648)Habsburgları destekleyen Lehistan’a kaydırır.Lehistan,Prensliklere müdahaleyi sürdürüyor ve Kazak baskınlarına karşı hiçbir şey yapmıyordu.Özi beylerbeyi İskender Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Prut kıyısında Yaş’ta Lehlileri 20 Eylül 1620’de yenerek Kazak baskınlarına karşılık vermek üzere Tatar akıncılarını güney Lehistan’a gönderir¹⁵ .Leh topraklarına Kırım hanı tarafından yaptırılan akın yüzünden başgösteren kıtlık nedeniyle Lehistan kralı Eflak voyvodası vasıtasıyla sulh istediğinden anlaşmaya karar verilip Hotin önünde barış yapılır.Rus çarı Lehlilerin Osmanlılarla olan muharebesi dolayısıyla Lehistan’a saldırır fakat başarılı olamaz.1623 yılında İstanbul’a gönderdiği elçi ile Lehliler de Hotin önündeki anlaşma gereğince yeni ahidnameyi almak üzere İstanbul’a elçi gönderirler.Her iki elçi karşısında paşa kapısında vezir-i azam huzurunda tartışılır¹⁶ .

1625’de gelen Lehistan elçisi aradaki dostluğu yenilemek istemiştir.Osmanlılar Kazakların taaruzlarının önlenmesini istemiştir. Bunun için Özi valisiyle Akkerman,Bender,Niğebolu sancak beyleriyle,akıncılara ve Bucak Tatarlarına hükümler gönderilir ve durumdan Kırım hanı haberdar edilir.1630’da Özi valisi Murtaza Paşa ile Leh serdarı arasındaki yedi maddelik bir anlaşma ile Lehlilerle olan ilişki yeni bir şekle bağlanır.Bu anlaşma gereğince Kazaklar buldukları adalardan çıkarılacak ve Lehistan’da esir olan veya mülteci bulunan

¹⁴ T. Yılmaz, Öztuna, Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi, c. 8, s. 219.

¹⁵ S. Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, c.1, s. 265.

¹⁶ İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. 3, II. Kısım, s.176.

Kırım hanzadeleri İstanbul'a gönderilecek yine eskisi gibi Leh hükümeti Kırım hanına vergisini verecek, Tatarlar Lehistan'a taaruzdan menedileceklerdi¹⁷ .

1633'de Lehleri batı Rusya'dan atmaya çalışan Çar Michael Romanov'un ricalarıyla Lehlere karşı yeni bir sefer açıldı. Abaza Mehmet Paşa komutasındaki büyük bir kuvvet Dinyestr'i aşarak Komanıçe'yi kuşattı ancak kuşatma malzemesi olmaması yüzünden geri çekildi. Sultan Murat 1634'de kendisinin başında olacağı yeni bir sefere hazırlanırken yeni Leh kralı IV. Vladislas'ın barış yaklaşımlarını kabul etti. Osmanlılar Bielgorad steplerinde yerleşmiş olan Tatar aşiretlerini buradan kaldıracaklar ve Lehlerin, uzun süredir ilişkileri bozan baskınların önlenmesi için, Zaporag Kazaklarının topraklarını işgal etmelerine izin vereceklerdi. Ancak IV. Murat Lehlerin sözlerine güvenmediği için sınırlar boyunca yapılmış olan kalelerin yıkılması istemlerini kabul etmedi¹⁸ .

1644 senesinde Lehistan kralının Kazak taaruzlarının önlenmesine rağmen Tatar akınlarının devam ettiğine dair şikayeti ve bunun üzerine geçilmesi istenmekteydi. Kırım hanlarına verilen vergiden sözedilip bu verginin her sene ödenmesine rağmen Tatar taaruzlarının devam ettiği bildirilerek

“Hanın vergisi borcumuz değildir, lakin ecdadımız va'detmekle verilegelmiştir.” denilip Kırım'a sürülen Bucak Tatarları'nın tekrar Basarabya'ya gelmelerinden şikayet edilmiştir¹⁹ .

1648'de Lehlilere tabi olan Sarıkamış Kazakları'nın bir kısmı Venedikliler'in Osmanlılarla savaşına karşı yardım istemeleri üzerine Adriyatik'de Zara tarafına gönderilirler. Leh kralının bu davranışı, zahire ve yiyecek vermemesi üzerine Kazaklar Kırım hanına başvurup Lehistan'a akın yaparak esir alıp dönmüşlerdir. Kral bir elçiyle bu durumdan şikayet edip esirlerin iadesini istemiş ve isteği kabul edilerek Kırım hanına yazılmış fakat sonuçlanmamıştır²⁰ .

OSMANLI- RUS İLİŞKİLERİ

¹⁷ a.g.e., s. 177-178.

¹⁸ S. Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s. 274.

¹⁹ İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. 3, II. Kısım, s. 180.

²⁰ a.g.e., s. 180-181.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u alması ve bir süre sonra tüm Karadeniz çevresinin Türkler'in eline geçmesi Osmanlı'yı devrin en güçlü devleti haline getirmiş Moskova Rusyası da Altınordu'yu yıkarak güçlenmiştir. Rusys Kazan ve Astarhan Hanlıklarını almış ve Korkunç İvan zamanında Osmanlı'ya yaklaşılacak istenmiştir²¹.

Rusların Astragan'ı aldıktan sonra Kuzey Kafkaska'ya ve oradan Karadeniz'e inmek istemeleri, Don Kazakları'nın Kırım'ın üzerine ve Kırım hanlarının Ruslara saldırımları iki taraf ilişkilerini bozulma noktasına getirir. Don Kazakları yalnızca Kırım tarafında değil Karadeniz'de Osmanlı sahillerinde zarar veriyorlardı. Nogay Tatarları ve Şeybani hanları Rusların yayılmasından ve verdikleri zararlardan dolayı Osmanlı devletinden yardım bekliyorlardı. Osmanlı Hükümeti'de Astragan'ı almayı, Don ile Volga arasına bir kanal açarak Karadeniz ve Hazar Denizi'ni birleştirmeyi düşünür²². 1569'da bu amaçla giriştiği "Ejderhan Seferi" ilk Türk -Rus çatışması olmuştur²³.

1600'lerde Rusya'nın büyük tehlikesini batı komşusu Lehistan oluşturuyordu. Lehistan kralı III. Sigismund oğlu Ladislas'ı Rus çarı ilan ettirmiş ve Ruslar ayaklanıp Lehliler'i 1613'de kovmuşlardır. Komşusu Osmanlı'ya elçi gönderip savaştığı Lehlilere karşı ittifak yapmak istemiştir. Fakat bu teklif kabul edilmemiştir²⁴.

Bu arada Kazak Ortadoks toplulukları Rus'yanın yanında yer alıyordu. Kazaklar Kırım Hanlığı, Osmanlı Devleti Lehistan ve Rusya arasında bulunuyordu. Osmanlı Devleti nasıl ki Kırım Hanlığı'nı Rusya'ya karşı kendisini bir "koruma duvarı" olarak kullanmışsa Ruslar'da Kazaklar'ı Osmanlılar'a karşı akınlarla yıpratma unsuru olarak kullanmışlardır.

²¹ A. Nimet Kurat, Türk-Rus İlişkileri, s. 4.

²² İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. 3, II. Kısım, s. 150.

²³ A. N. Kurat, Türkiye ve İdil Boyu, s. 156.

²⁴ İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. 3, II. Kısım, s. 152.

Kazaklar'ın hücumları özellikle 1637'de Azak kalesine ani bir baskınla tehlikeli bir durum almıştır. Bu durumda Rusya'ya memnun etmiş fakat Osmanlı ile savaşmayı göze alamamışlar ve Kazaklar'a kaleyi boşaltmalarını bildirilmiştir²⁵.

Azak kalesini geri almak için 1641'de denizden donanma ve karadan Kırım hanı görevlendirilirse de başarılı olamazlar. Rus Çarı Mihail 1642'de Don Kazakları Hatmanına bu ilhakı kabul etmediğini bildirir. Bunun üzerine Kazaklar kaleyi ateşe verip kaçarlar. Azak tekrar işgal edilip, tamir olunur. Buraya tayin olan İslam Paşa Çerkes Kerman, Metaca adındaki kaleleri zaptedip oradaki Kazakları esir alır²⁶ (1643).

1645'de ve 1646'da gelen rus elçileri Tatarlarla Kırım kuvvetlerinin akınlarından şikayet etmişlerdir. Padişah da Rus çarına gönderdiği name-i hümayunda Kazakların Karadeniz sahillerine taaruz etmeleri ve Kırım Hanına verginin verilmeye devam edilmesini ancak bundan sonra Çarın isteklerinin yerine getirileceği bildirilmiştir²⁷.

1646'da Kırım Hanı'na Rus Çarı ile yapılan dostluk gereğince Ruslara taaruz etmemesini bildiren bir mektup gönderilmiş fakat Ruslar Çerkes Kerman istihkamlarını tamire başlayınca Kırım Hanı hükümetin emriyle Ruslara saldırmış ve gelen elçiler hapsedilmiştir. Daha sonra Avcı Mehmet'in cülusu dönemi serbest bırakılmışlardır²⁸ (1648).

1650'li yıllarda Ruslar'a karşı bir sefer açılmamıştır. Fakat Kazaklar Karadeniz sahillerini yağmalamaya devam etmişlerdir.

Türk makamları tarafından Moskova nezdinde bu Kazaklardan şikayet edildiği ve onların bu türlü hareketlerine mani olması istendiğinde Moskova hükümeti: "Kazakların kendi başlarına buyruk oldukları, Moskova Çarlarının emirlerine itaat etmedikleri dolayısıyla Kazakların hareketinden Moskova'nın

²⁵ A.N. Kurat, Rusya Tarihi, s. 230.

²⁶ İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. 3, II. Kısım, s. 154.

²⁷ İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. 3, II. Kısım, s. 155.

²⁸ a.g.e., s. 155.

sorumlu tutulamayacağı” şeklinde cevap vermekte ve el altından Kazaklar’ı kışkırtmaya devam etmekteydi²⁹ .

OSMANLI-VENEDİK İLİŞKİLERİ

III.Mehmet’in ölümüne kadar Venediklilerle olan münasebet hep dostça cereyan etmiş ve tabii olarak bunda padişahın ve validesi olan Safiye Sultan’ın baş rolü olmuştur. Dostluğu az kalsın düşmanlığa çevirecek olan Emmo hadisesi İstanbul’da duyulunca Venedik balyosunun hayatı Safiye Sultan’ın himayesiyle kurtuldu.Ama Dalmaçya taraflarındaki Uskoklar’ın saldırıları devam ettiğiinden Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasında 1590’larda savaş tehlikesi başgösterdi ise de bu da Safiye Sultan’la Venedik’li kaptan-ı derya Hasan Paşa’nın gayretleriyle önlendi³⁰ .

I.Ahmet zamanında Venedik elçisi Bono 23 Aralık 1604 tarihli anlaşma gücünde bir belge almayı başarır.Bunun başlıca maddeleri korsanlar tarafından alınan esirlerin iadesi, korsanların liman ve adalarda himaye edilmemesi, Venedik tüccarları arasındaki anlaşmazlıkların sefir ve korsanları yardımıyla çözümlenmesi, barış esnasında esir alınanların serbest bırakılması, Osmanlı gemilerinin Venedik gemilerinden almakta oldukları hediyelerin bundan sonra alınmaması gibi maddelerdir³¹ .

IV.Murat Bağdad seferindeyken Venedikliler Bosna’nın Kilis sancağına tabi Zara ile güneydeki Şebenik kasabalarını ve köyleri işgal ettikleri haberi gelir. Venedik Ali Biçenoğlu kumandasında zaptedilen gemilerinin intikamını almak için korsanları Avlonya limanına ilticaya mecbur etmiştir. Daha sonra Venedik elçisi ile Musa Paşa görüşmesi bir anlaşmayla sonuçlanmıştır. Buna göre de Venedikliler ikiyüz bin altın tazminat ödemeyi kabul etmiş ve Mağrip gemilerinin Venedik

²⁹ A.N.Kurat, Osmanlı-Rus İlişkileri, s. 7.

³⁰ İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. 3, II. Kısım, s. 139.

³¹ İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. 3, II. Kısım, s. 140.

gemilerine taaruz etmeyecekleri teminatına karşılık Garp ocakları gemileri de Osmanlı limanlarına kabul edileceklerdir³² (1639).

1644'de hacca giden önemli kişileri bir gemi korsanlar tarafından ele geçirilince savaş başlar. Sultan İbrahim orduyu toplar, Malta'ya sefer açacağını bildirip şaşıtmaca yaparak 1645'de Girit'e çıkarma yapar. Uzun süredir Venediklilerin sert yönetiminden bıkmış olan Rum halkı kendisini destekler. Hanya limanı çok miktarda Venedik topu ve askeri malzemesiyle 19 Ağustos'ta ele geçirildi. Hanya'yı korumak üzere bir kuvvet bırakıp, donanma İstanbul'a döndü. Venedik'de bu arada Papa'nın yardımıyla yeni bir Hıristiyan donanması topladı. Girit'in geri kalan bölümünü fetih mücadelesi adanın başkenti Kandiye'nin uzun ve eritici bir kuşatmasına dönüştü. Kuşatma Sultan İbrahim'in halefi IV. Mehmet'in hükümdarlığına kadar sürdü. Kuşatmanın bu kadar uzun sürmesinin bir nedeni de çöküşe karşın her iki tarafın zengin olmalarıydı³³.

Avcı Sultan Mehmet zamanında Venedikliler, Girit'e karşılık Adriyatik sahilinde Osmanlılar'a ait Tine ve Parga liman kasabalarının kendilerine terkini istedilerse de kabul edemediği gibi Osmanlı hükümetinin de Kandiye'nin terki hakkında Venedik'e gönderdiği murahhası da eli boş döndü³⁴ (1648).

Venedik Cumhurbaşkanı İstanbul'daki daimi elçisi Kontareni'ye bir mektup yollayarak barış anlaşması yapar gibi görünerek Osmanlı donanmasının Girit'e gitmek üzere boğazdan çıkmasını geciktirmesinde başarılı olmasından dolayı tekrar etmiş ve bir aya kadar yine donanmanın çıkmasını geciktirmesini istemiştir. Bu mektup bir Fransız deniz zabiti tarafından bildirilmiş. Elçi Rumeli hisarına hapsedilip, malı müsadere edilmiştir. Osmanlı memleketindeki Venedik konsoloslarının hapsedilmeleri emredilmiştir³⁵ (1649).

³² a. g. e., s. 142.

³³ S. Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s. 278.

³⁴ İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. 3, II. Kısım, s. 143.

³⁵ a. g. e., s. 143.

OSMANLI-AVUSTURYA İLİŞKİLERİ

Habsburglar ile Osmanlılar 1547 anlaşmasını dördüncü ve son kez 29 Kasım 1550'da imzalayarak padişaha ödenen yıllık ödentiği yüksek memurlara da ödemeyi kabul eder. Ancak iki tarafın savaşı istememesine karşın 1593'de savaş yeniden başlar. Bunun nedeni Osmanlı akıncılarının Macaristan'a; Hristiyan Uskok'ların da (Dalmaçya, Hırvatistan, Sırbistan ve Arnavutluk'tan kaçıp da Habsburg valilerin emrinde çalışanlar) Osmanlı topraklarına akınlar düzenlemeleri idi. Venedik'de Uskok'ların deniz baskınlarına destek oluyordu.

İmparator 1592'de anlaşmayı feshederek bir birlik yollar. Düşman kuvvetleri Sissek'te bozguna uğrattır. (20 Haziran 1593) Binlerce Osmanlı askeri Kulpa çayında boğulur³⁶.

1593-1606'ya kadar on üç yıllık savaş III. Mehmet ve I.Ahmet'in hükümdarlıkları döneminde de sürer. İlk iki yıldaki savaşlar kesin sonuca bağlanamaz. Genellikle Osmanlılar kazançlı çıkar ve Hırvatistan sınırlarında bazı kaleler ele geçirirler. Ancak diplomatik açıdan Hristiyanlar daha başarılıdır.

Padişah Osmanlı ordusunun sürekli yenilgisi üzerine komutayı eline aldı. Ekim 1596'da Eğri kalesi ele geçirildi 100.000 kişilik bir orduya düşmanı iyice yerleştiği Haçova'da yakalar ve düşmanı bozguna uğrattır. Savaşın son on yılında Osmanlılar Eflak asilerine ve Macaristan'da Habsburglar'a karşı sürekli saldırırlar.

Fakat ülke içindeki sorunlar bu başarılarla gölge düşürüyordu. 29 Mart 1598'de Avusturyalılar Reab'ı (Yanık kale) alarak Osmanlı savunma hattını yararlar. 1599'da Eflak prensi Mihail Habsburg yardımıyla Transilvanya'yı alır. Fakat Osmanlı ordusu harekete geçemez Mihail bunun üzerine Buğdan'ı da ele geçirir. Fakat burayı kendisi almak isteyen imparatorla arası açılır. Bu durumdan yararlanan Osmanlı-Lehistan bir ortak seferle bölgeyi padişah adına işgal ederler. Eflak ve Boğdan'a yerli prensler getirilir. Transilvanya da Stefan Bocsky'ın yönetimine verilir. Her üç ülkede padişahın egemenliğini kabul eder.

Osmanlı ordusunun komutası Lala Mahmut Paşa'ya verildikten sonra Peşte kolaylıkla ele geçirilir. (25 Eylül 1604)

³⁶ S. SHAW, sy. 254

1605 Haziranında Lala Mehmed Paşa Macaristan ve Erdel'deki isyancılara silah ve para yardımı yaparken kendisi de Estergon'u (3 Ekim 1605), Bosna'da Vişgrad'ı alır. Habsburglar Erdel'i boşaltırlar, Bocksay da Erdel prensi olur ve Eflak prensi ile de bir antlaşma yaparak bütün prensliklerin padişahı desteklemelerini sağlar.

Tüm bunlar Osmanlıları 1606 yılında barışa hazırlar. Ziva nehrinin Tuna ile birleştiği Zitvatorak'ta 11 Kasım 1606'da son Osmanlı-Habsburg antlaşması imzalanır.³⁷

İmparatorun Kuzey Macaristan'daki egemenliği için padişaha vergi ödemesiyle belirlenen Osmanlı padişahının Habsburg imparatorundan yüksek olması durumu ortadan kaldırılarak her iki hükümdarda eşit sayılırlar. Eğri, Estergon ve Kanije kaleleri Osmanlılar'a verilecektir. Avusturya Osmanlı Devleti'ne ödediği yıllık vergisini ödemeyecekti. Macaristan'ın Avusturya idaresindeki yerleri imparator'a terk ederler.

³⁷ İ.H. Uzuncarşılı. III. Cilt I. Kısım sy.95

II. BÖLÜM

NAİMA TARİHİ'NE GÖRE OSMANLI DIŞ İLİŞKİLERİ

OSMANLI- AVUSTURYA (NEMÇE) İLİŞKİLERİ (1592-1658)

1592 yılından daha önce yapılan Osmanlı-Avusturya arasındaki barışın bozulma nedeni Bosna sınırında Hasan Paşa olayıdır. Bu olay sınırda “Bozgun Senesi” olarak meşhur olmuştur.

Bosna beylerbeyi Telli Hasan Paşa Nemçe ve Hırvat çetelerinin saldırılarına karşılık iki kale yaptırmış ve devletten askeri yardım talep etmiştir.

Bosna beylerbeyinin yardım ümidine karşılık düşmana kendi başına karşı koymaya çalışır ve Avusturya beylerinin yardıma gelmeleriyle sekiz bin asker şehit olur bu haberinin padişaha ulaşmasıyla Macar seferine çıkılmasına karar verilir.

Sadrazam Sinan Paşa'ya dahi gayret düşüp “Bir senedin beru Beç (Viyana) kralı haraç vermeyip Bosna beylerbeyisi Hasan Paşa dahi düşman cenerali ile muharebe edip ol savaşta büyük mağlubiyete uğrayıp, Hasan Paşa, Mustafa Paşa ve nice ümera, nice bin İslam askeri şehit oldukları sebep nakzi ahittir deyip Engerus (Macar) seferine câzim oldu¹” .

Rumeli sınırında Sultan Süleyman devri askerleri kadar yiğitler yoktur ve kış günlerinin yaklaşmasından dolayı bahara kadar beklenir. Sinan Paşa kararını değiştirmedikten muharebeye engel olmak isteyenleri de bir fetva yayınlamak kafir olduklarını ilan eder.

1593 On beş gün içinde hazırlıklar tamamlandı 12 Temmuz 1593 de büyük bir alayla hareket edilir.

4 Eylül 1593 de Belgrad'a varılır, cephane ve mühimmat Budin'e gönderilir. Ösek sahrasına konulur. Budin tarafından getirilen esirler Avusturya imparatoru ve düşman beylerinin yirmi bin kadar askerle Yanık kalesinde hazır oldukları haberi gelir.

¹ Tarih-i Naima, c. 1, s. 79-80.

“Vakit tenkdir, hala Sigetvar semtinde Beşpirem ve Polata hisarları fethine varmak münasiptir²” deyu ol tarafa teveccüh mukarrer oldu.

Önce Beşpirem kalesine hücum edilir ve üç gün içinde düşman askeri müzakere yoluyla teslim bayrağını diker. Dört gün sonra da Polata hisarına varılır iki gün içinde düşman kaleyi teslim eder ve Beşpirem’e bağlanır.

İmparatorun kardeşi Hersek Matyaş ve kumandanları İstonî-i Belgrad daki savaşta mağlup edilirler. Askerler Peşte ve Budin’den çekilince düşman saldırır. Hasan Paşa yaralanır ve Belgrad’a durumu bildirir ve yardım ister.

Askerlerin Budin’de mağlubiyetinden sonra düşman Filek (Fülek) kalesine varıp muhasara eder. Müslümanlar çaresiz kalınca hisarı teslim edip çıkarlar.

Fülek’den sonra düşman Sıçan kalesini zapt eder. Sunta kalesi düşmandan kurtulur buradan kaçanlar Vaç yakınına gelirler Tatar askerlerinin yardıma geldiğini duyan düşman geri çekilir.

Düşman Neograd hisarını muhasara edip savaşır. Vaç kalesinde olanlar Neograd halkının durumunu görünce Budin’e giderler. Vaç’ta dizdar ve bir kaç nefer kalır.

Düşmanın Budin’i muhasara etmek niyetinde olduğu haberi üzerine kale sağlamlaştırılır.

Düşman Nevruz’dan önce iki taburdan birini Usturgan’a diğerini Hatvan’a gönderir. Hatvan’a gidenler Neograd’ı alırlar. Sonra da Hatvan’ı muhasara ederler. Hatvan halkı Budin’den yardım ister. Sinan paşa-zade Mehmed Paşa ve Budin valisi Hasan Paşa askerle yardıma giderler ve bu savaşta dört bin kadar insan şehit olur.

Hatvan savaşından sonra düşman kuvvetleri Usturgan’a saldırır.

1594- Usturgan 4 Mayıs 1594’de muhasara edilir. Sinan Paşa devletten cephane ve asker yardımında bulunulmasını ister.

Yardım için saflar tertip oldu ve asker Şevvalin dördünde Tata sahrasına vardı.

² Tarih-i Naima, c. 1, s. 85.

Tata kalesi fetholunup içine asker konuldu. Tata'dan çıkan düşman Komran'a gitti:

Yanık kalesi Gelvar adıyla anılır. Kale muhasara edilir. Daha sonra Komran adasına geçilir. Yanık kalesi alınırsa biz de kaleyi veririz diye daha önceden mektup gelmiştir. Fakat Yanık fetholunduğu halde kaleyi vermezler.

“Hasan Bey-zâde Ali, topçular kâtibi Abdülkadir”

tarihlerinde yazmışlar ki:

“Komran hakimi bedenden çağırıp “Rumeli beylerbeyisi Hasan Paşa'yı gönderin kaleyi verelim dedikte, vezir-i azam Sinan Paşa rededip “sözüne bakmasınlar, topları ursunlar” deyü tenbih ettikde ol saat yeniçeri metrisleri bırakıp çıkmakla göçtüler³”

Katip Çelebi Fezlekesinde bu rivayeti reddedip “Bu bir ham ve merhud sözdür divanda ve vaka mahallinde hazır olanlar yalanlamışlardır⁴.” demiştir.

Defterdar İbrahim Efendinin yazdığına göre bu sefere gelen asker kadar hiç bir tarihte Engerus (Macar) seferlerinde asker topladığı görülmemiştir⁵.

1595 III. Murat 16 Ocak 1595 tarihinde vefat etmiş yerine Sultan Mehmed Han padişah olmuştur.

Sinan Paşa oğlu Mehmed Paşa'yı Engerus (Macar) sınır muhafızlığına tayin eder.

Yanık beylerbeyi Osman Paşadan “Bec'de Nemçe kralının cemiyeti olup, taburu bu tarafa gelecektir⁶” diye haber gelir. Bundan sonra zilka'de sonlarında düşman, elli bin kadar piyade ve yirmi bin kadar süvari ile gelip Usturgon'u muhasara eder.

İslam askeri Usturgon (Gran) tarafına gider. Sinan Paşa- zade serdardır maiyetindeki Budin beylerbeyi Sofu-Sinan Paşa, Tameşvar beylerbeyi Mihaliçli-Ahmet Paşa, Sigetvar beylerbeyisi Tiryaki Hasan Paşa, Halep beylerbeyisi.

³ Tarih-i Naima, c.1, s. 99.

⁴ a.g.e., s. 99.

⁵ a.g.e., s. 100.

⁶ Tarih-i Naima,c. 1, s. 132.

Mahmud Paşa ve Yanık beylerbeyisi Osman Paşa on bin asker ile Usturgon'a varıp düşman karşısına konarlar. Varılan gün savaşırlar, ertesi gün düşman üzerine varılır.

Tuna yalısında olan tabyaya saldırırlar ve tabyayı fethederler. Meydanda top ve tüfek atılırken serdar düşman sindirilir sanar ve adamlarıyla Budin'e doğru teveccüh eder. Bunun üzerine diğerleri de Budin'e giderler.

Anadolu beylerbeyi Lala Mehmed Paşa kaleye girer. Kara Ali bey Mehmed Paşa'ya önemli adamlarınızla çıkıp gidin der. Mehmed Paşa cevabında:

- Çıkarsak kaleyi boşalttı demezler mi? gitmek müşküldür! der Ertesi gün düşman Kara Ali bey Uyvar generali Palfi Mikloş ile görüşür. Kaleyi vermelerini söyler.

Ali bey cevabında:

“Bizim askerimize ne oldu? Onların maksadı kaleye yardım koymaktı. Hâlâ Anadolu beylerbeyi Mehmed Paşa ve Şemsi Paşa-zade Mahmud Paşa'yı üç bin nefer tuvâno güzide ve bahadır asker ile gözünüzün karşısında kaleye koydular. Kaleyi onlar zapt etti. Benim alakam kalmadı”⁷ der.

Bunun üzerine düşman ertesi gün kaleyi top ateşine tutar. Safer ayının başlarından kale düşmana teslim edilir. Kaleden çıkan Müslümanlar gemilerle Budin tarafına giderler.

Düşman Usturgan'ı aldıktan sonra Usturgan yakınında Vişgrad denilen kaleyi kuşatır ve içindeki halk Budin'e gider.

1596 21 Haziran 1596 günü III. Mehmed sefer hazırlıklarını tamamlayıp askerleri: bilginler, büyükler ve padişah alayı ile sefere azmetti.

Edirne'den hareket edildi beşinci konakla Filibe'de bir köşk yaptırıldı. Daha sonra Belgrad'a karşı “Hünkar tepesi” denilen bir tude üzerine padişahın otağı kuruldu.

Belgrad'dan kalkıp Sava nehrini geçip Salonkamen civarına varınca Komorn muhasarası yoksa Eğri fethi mi diye konuşulur.

Sonuçta Eğri Fethi'nin din ve devlet açısından menfaatinin çok olmasından dolayı Eğri üzerine gidilmesine karar verilir.

⁷ a.g.e., c.1, s. 135.

Divan bu son fikri kabul edip Eğri'ye doğru yol alırlar. Tuna nehri üzerine köprü kurulur. Köprüden Tuna'yı geçip Segedin sahrasına inerler. Segedin kalesi karşısında da çadırlar kurulur.

Bu sırada düşmanın Hatvan kalesini muhasara etmek üzere olduğu haberi gelir. Padişah gerekli asker ve Ciğalâzade yetişsin diye emir verir. Ciğala-zade Sinan Paşa zamanında yetişemeyip kale içindeki halkın katledildiği haberi gelir. Buna rağmen Ciğalzade padişahı azar işitmez.

Ordu Eğri kalesi önüne gelir. Cephane Eğri Kalesi'nin eteğine geniş ovaya getirilir ve teslim edilir.

Kale oldukça yüksektir ve yanları koruyan kale duvarları vardır. Asıl hisar ise dağ üzerine kondurulmuştur.

Hisarda düşman kuvvetlerinden iki bey bulunur. Birisi İmparatorun akrabasından Avusturya serdarı ,diğeri de Macar beyidir.

Onlara ve kale ahalisine davet için emri şerif gönderilir. Padişahın bu emrinin metni şöyle idi:

“Eğri içinde olan beyler vesair ahali bilmiş olunuz ki şevketle azimetim Eğri fethidir. İmdi Allahü Tealanın emri şerifi ile sizi dinimize davet ederiz. Eğer Müslüman olursanız size zararım dokunmayıp haliniz üzere emval ve emlakinizi olduğu gibi tasarruf edip asude olun... ve eğer dine gelmezseniz kaleyi bırakıp çıkıp memleketinize gidesiz. Yoksa bu devletin birini de kabul etmeyip cenge başlar, bana ve askerime karşı top, tüfenk ve humbara atarsanız, sonra Allah ve Resulullah hakkı için sizi katledip birinizi halas etmem. Bilmiş olasız.”⁸

Bu haberi götüreni casusdur diye hapsederler. İslam askeri bir gece içinde kale etrafına toplar kurup, padişahın fermanıyla kaleyi muhasara edip, her kola vezir tayin eder ve muhasaraya başlanır.

Kalenin iç kısmının fethi gerçekleşmiş ve zafer nevbetleri çalınıp şenlikler etmişlerdir.

Hatvan'daki Müslüman halkın intikamı düşmanın kılıçtan geçirilmesiyle alınır.Kale içindeki büyük kilise camiye çevrilir.Bu sırada İmparator Maksimilianus

⁸ Tarih-i Naima, c.1,149-150

Çeh, Leh, Papa ve İspanya gibi ülkelerden yardım isteyerek kalabalık bir asker topluluğuyla Tokay kalesi yakınındaki Mohaç Ovasına inerek tabura girdiği haberleri gelir.

İmparator Maksimilianus tacını kardeşi Hersek Matyos'a giydirip, bütün askeri ona bırakıp Erdel ile birlik olur.

Cafer paşa bir kısım asker ile düşmanın üzerine gönderilir. Düşman askerinin çokluğunu haber alır ve askerinin yetersiz olduğunu söyler. Bunun üzerine Rumeli beylerbeyi de gönderilir.

“Bundan sonra bahaneyi bırakasın düşmanı haklayasın!” denir.

Düşman Mohaç sahrasında görünür. Düşmanın tahmin edilenden de çok olduğu görülür. Yapılan savaşta bir çok asker şehit oldu, geride kalanları da kaçmaya başladı. Cafer Paşa'yı tecrübeli ağaları savaş sahrasından çıkardılar ve orduya getirdiler. Bütün ağırlıklar ve toplar düşmanın eline geçti.

Bu başarısızlık üzerine Rumeli beylerbeyi Veli Paşa'nın yerine Mehmed Paşa-zade Hasan Paşa'ya geçti. Devlet erkani otağ-ı hümayunda toplanıp ne suretle hareket edileceğine dair bir görüşme yapıldı. Padişah bir kumandan bırakıp gitme niyetindeydi, bazıları düşmana karşı koymaktan vazgeçmek kararındaydı. Mevlana Sadeddin Efendi söze başlayıp:

“Elbette din düşmanlarıyla karşılaşmak vacip olup üzerimize gelen küffar ile cümlemiz şehit oluncaya dek mukateleye ikdam vaciptir. Zira biz onların üzerine varmayıp başka tarafa münharif olduğumuz takdirde düşman izharı-ı celadet edip bizi takip etmesi mukarrerdir ve zayıf askerimizi pusuya düşürmek mümkündür. Bilhassa bu devlet-i aliyyede bir Osmanlı Padişahının bir düşmandan sebepsiz yüz çevirdiği işitilmiş değildir.”⁹ der.

Bunun üzerine düşman Osmanlı ordusu üzerine gelmeden önce dağlar arasındaki sarp yerden ovaya çıkılması ve düşman tarafına gidilmesi kararlaştırıldı.

26 Ekim günü iki ordu karşılaştılar. Düşman ordusu Avusturya Arşidüklerinden Maksimiliyen ile asi Erdel voyvodası Sigismond Bathory

⁹ Tarih-i Naima, c. 1, s. 155.

kumandasındadır. Haçova muharebesinde, meşhur Avusturya kumandanlarından Ditmar Van Koenisberg, Bavyeralı Frans-Berger de ölenler arasındadır.

“Allaha ham dolsun, o yüksek dereceli padişahın, Allahın inâyetiyle mansur ve muzaffer olup, doğruluk ve yerinde sebat etmenin berekatiyle bir iyi nam elde etti. Ve din ve devletin ırz ve namusunu tek mil eyledi. Öyle ki kendinden evvelki padişahlardan hiç birisi bu mertebeye erişememişlerdi.”¹⁰

Naima Defterdar Peçevi İbrahim Efendi'den de bir alıntı yapmıştır. Fakat bu şekle aykırı yazdığını bunu da kendisinin Anadolu beylerbeyi olan Mehmet Paşa'ya mensup olmasına , taraf tutmasına bağlar.

Peçevi'den naklen¹¹

Padişah saltanat merkezine döndükten sonra imparatorun asker toplayıp Yanık kalesi üzerine yürüdüğü haberi padişaha iletildi.

Saturcu Mehmed Paşa, İslam askerine serdar oldu. Hazırlıklarını yapıp alay ile İstanbul'dan çıkıp otağa nüzul etti. Tatar hanına da sefere gitmek için mektup gönderildi. İslam askeri konaklaya konaklaya Belgrad sahrasına indi.

1597 Saturcu Mehmed Paşa Tata (Dotiş) kalesi fethi için hareket eder. Düşman daha önce Yanık kalesini muhasara etmiştir. Tata kalesi yanık kalesinin fethi olduğu sene feth olmuştu, fakat sonra düşman istila ettiğinden tekrar fethi gerekli olmuştur. Yanık kalesi zapt olunur ve harap yerleri tamir edilir.

1 Eylül 1597'de Vaç yakınına gelindi. Bu hisar Budin'in bir mahallesi gibi olduğundan fethini arzu ettiler. Düşman ise kaleyi boşaltmış dar bir boğazdaydı. Savaşın sonu zaferle sonuçlanmayıp asker geriye çekilir. “Koca Murat Paşa ve Budin kadısı Hâbil efendi ve Murat Paşa'nın damadı Kadı-zade Ali Paşa kafir ile haberleşip sulh salah söyleşmeğe Vaç sahrasında varıp kafirden dahi birkaç şaykalar geldiler. Küffarın burnu havada olmakla sonuç vermedi.”¹²

Yanık kalesi bir hile ile düşmüştür.

“Birkaç mürted kafir gece yarısı kapıya gelip “Nöbetçi!” diye taşradan çağırdılar. Bekçi uyanıp: “kimlersiz?” dedikte, kafirler “Peçuy'dan zahire getirdik

¹⁰ a.g.e., s. 164.

¹¹ Tarih-i Naima, c. 1, s. 168.

¹² a.g.e, c.1, s. 184.

yolda düşman ulaştı, arabalar ile kaçarak güçlkle kurtulduk. Şimdi ardımızdan gelip bizi basarlar, kapıyı açıp zahireyi kaleye alın!” deyip sual ve cevap sırasında ağaç topu kale kapısına nezaketle yaklaştırdılar.Nöbetçi oğlan dahi “varayım, kapıcıya haber vereyim” deyip gitti. Bu kadar güftü gu olunca topu istedikleri gibi yanaştırıp ateş ettiler. Kapı pare pare oldu. Güruh güruh mel’unlar girip içeride kimi sarhoş , kimi bengi olup, gafiller tehlikeyi görünce can başlarına sıçrayıp iki taraftan düşmana hücum edip hatta dışarıya çıkaracak hale getirmişken, düşmanın çokluğu bunların mukavemetini kırıp döğüşe döğüşe cümlesi şehit oldular.”¹³ Yanık kalesi bu hile ile düşman eline geçmiştir.

1598 Saturcu Mehmet Paşa’ya padişah fermanı gönderilir. Ahdini bozan Eğri vakasında krallarla birleşerek Müslümanlara zarar vermeye çalışan Erdel Voyvodası Jigmond’a haddini bildirmek için Erdel’e girip zarar vermesi istenir.

Erdel’e girecek üç yol vardır. Biri Lipre Kalesi yolu, biri Sebeş ve Loğuş ve biri de Varat yoludur.Erdel’in kuzeyindeki Varad’ı muhasara ederek Erdel’i almak amaçlanır.Fakat Budin’den gelen haberle Varat önünde İslam askeri bağlanıp kalmıştır.

Haberde seksen bin kadar düşmanın Budin’i tahrip ettiği ve kaleyi muhasara ettiği öğrenilir. Eğer yardım gitmezse Budin elden gidecektir Budin yakınındaki daha önceden fethedilmiş Tata, Bepirem ve Papa kalelerine de sahip olmuşlardır.Tatar askeri o tarafa gider. Varat tarafında yiyecek kalmaz. Kale alınamaz. Budin’i kurtarmak için Peşte yakasına gitmek bahanesiyle Varat’dan kalkıp Solnok tarafına giderler.

Hava şartları ve askerinin hastalık ve açlıktan kırılması üzerine Budin’i Allah’a ısmarlayıp Segedin’e yöneldiler.Düşmaninsa iş göremeden gittikleri haberi ulaşır. Fakat Budin’i yakıp yıkmışlar ve halkı öldürüp işkence etmişlerdir.

Bu sırada Engerus (Macar) sınırında meydana gelen olaylardan biri de “Eğri Azmak” savaşıdır.

Budin muhafazasında olan askerlere gitmek üzere toplanan zahire gemilere konup donanmayla gönderilir. Eğri Azmak denilen adada Kanije küffarı ve

¹³ Tarih-iNaima,c. 1, s. 189.

etrafında olan palangaların haydutları toplanıp Lahaşa palangası altında Altınoluk Boğazı'nda bir kaç bin şaykalarla gemilere hücum ederler.Hücum ve gayretle düşman mağlup olur.

1599 Vezir-i azam olan Damat İbrahim Paşa serdar-ı ekremlikle Uyvar'a hareket eder. Mohaç sahrasına varınca Rumeli beylerbeyi Mehmed Paşa ve Rakka beylerbeyi Ali Paşa gelirler.Saferin yedinci günü Balıkçızade Mustafa Çavuş Erdel elçisi ile gelir ve Gazi Giray Hanın mektubu gelir:

“Beç tarafından sulh ricası için kendüye haber ve adam geldiğini”¹⁴ bildirir.Vaç yakınına konulduğunda düşman taburundan adam gelip.“ Sulh için üç güne dek asker hareket etmesin¹⁵ ” diye zaman istenir. Üçüncü günde elçi önce Han'a sonra serdara gelir.İki günden sonra sulh yapılmayacağı haberi gelince gidildi.

Düşman barış bahanesiyle orada İslam askerini birkaç gün alıkoymak istedi. Rehin namına Avusturya ümerasından bir kaç asker gönderdiler.

Murad Paşa ve Kethüda ve Ahmed Ağa öteki tarafa geçip Hersek Matyaş ve Palfi ve Grof ile Estergon'a bedel Eğri'yi istediklerinden uyuşamadılar.Serdar ve umera, Gazi Giray Han'la görüşmesi sonrası Ferman gereğince düşman tarafına saldırması gerektiği için Tatar askeri akına gönderilir.

Avusturya'ya yardıma gelen üç bin kadar Frenk ulufeleri verilmek şartıyla Papa kalesini teslim etmeyi vaadederler. Ulufeleri altmış bin altın tutmaktaydı. Der-i devlete yazılır para ve asker gönderilmek üzere iken Nemçe askeri muhasara eder. Frenkler'i Avusturya ve Macar askeri takip eder çoğunu öldürürler ancak beş altı yüz kadarı Ustuni-i Belgrad'a varırlar.¹⁶ Ama Hasan Bey-zade ve Abdülkadir'in rivayeti farklıdır.¹⁷

1600 Serdar-ı ekrem ve vezir-i mükerrem İbrahim Paşa 1600 yılının baharında Belgrad'dan çıkar Estergon kalesinin zaptı niyeti ile Ösek'e varır.Murad

¹⁴ Tarih-i Naima, c.1, s. 222.

¹⁵ a.g.e., s. 223.

¹⁶ a.g.e, c.1, s.226.

¹⁷ a.g.e., s. 227.

Paşa ve Mehmed Kethüda Bobofça muhasarasına gönderilir. Bobofça'da müşavere olunup "Budin ahvali nice olur" denildikte Tiryaki Hasan Paşa:

"Elhamdülillah Bobofça'nın suhuletle fethi müyesser oldu. Bu etrafta Mekomorya ve Balaton gölü kalelerinin kilidi ve küffar diyarının en kuvvetli yeri Kanije hisarıdır. Anın dahi fethi müyesser olursa azım maslahat görülmüş olur. Küffar gafil iken hemen varup muhasara olunmak gerek" bu tedbiri ihsan ettiler.¹⁸

Serdar-ı Ekrem Bobofça'yı geçtikten sonra Tatara akın ferman verir. Kalenin muhasarası ferman edilir. Şehir Drava nehrine dökülen suyun sol kıyısında. Muhasara esnasında bir taraftan kalenin barut malzemesine ateş düşmesi ve gelecek yardımdan ümit kesilmesi üzerine kale teslim olur.

"Ali merhum, bu veçhile tarih dedi

Fetholub kal'a bozuldu tabur (1009)"¹⁹

1601 Vezir-i azam İbrahim Paşa'nın Belgrad'a sefer hazırlıkları yaparken vefat etmesi üzerine Yemişçi Hasan Paşa sadrazamlığa getirilir ve Belgrad'a gönderilir. Düşmanın İstun-i Belgrad'ı istila ettiği haberi Belgrad'a ulaşır. Düşman oraya gönderilen yardım ulaşmadan hisarı alır.

Kanije beylerbeyi, Tiryaki Hasan Paşa'ya verilir. İmparator Roma, İspanya ve Fransa'dan yardım isteyip düşman gemileriyle Venedik körfezinden Hırvat sınırına varıp, Kanije'yi muhasara etmeye karar verirler. Rebiülevvelin sekizinci günü beş bin düşman askeri Kanije altına esir almaya gelirler ve muhasara başlar.

Hasan Paşa serdara haber gönderdi ve yardım istedi Hasan Paşa Kanije altında olan geçide adam gönderip düşman geçerken iki esir aldılar Esirleri konuşturduklarında İstûni-i Belgrad'ın düşmanın eline geçtiğini öğrenirler ve Hasan Paşa düşman içinde bu esirlerin casus olarak kullanılmalarını istedi²⁰.

İstun-i Belgrad'ın ve serdarın düştüğünü bildirip Budin valisi Mankırkuşu Mehmed Paşa ile kethüdanın başlarını kale halkına gösterirler. Tanıyanların çıkmasını isterler. Tiryaki Hasan Paşa başların onlara ait olduğunu görür tanımadığını söyler. Hersek Matyaş'da alayları ile gelir ve hisar tarafına adam

¹⁸ a.g.e., s. 237.

¹⁹ Tarih-i Naima, c. 1, s. 243.

²⁰ a.g.e, c.1, s.267.

gönderip “Serdarınız Sigetvar’a gitti. Yalnız bize karşı duramadı. Biz iki azim asker bir yere geldik. Yedi kral burada mevcuttur. Size selam ettiler. Muradınız padişahınıza hizmet ise ancak olur. Şimdiden sonra kıştır. Kralın hisarını verin. Size hiç bir yerden zahire ve imdat gelmek ihtimali yoktur. Sağ ve esen çıkıp gidiniz. Asla bir kılınız zarar ve ziyan görmez”²¹

Buna karşılık kaleden kılıç gösterilir. Bunun üzerine Matyas hücumu karar verir. Taarruza geçerler. Hücumlar Hasan Paşa’nın tedbirleri ile bertaraf edilir. Düşman hücumdan vazgeçer. Tiryaki Hasan Paşa casusla uydurma bir mektup verir. Mektupta erzak ve mühimmatın geldiğini ve Macarlarla işbirliği yapıldığını yazar.²² Bu durum Arşidük’ü şaşkırtır ve askerlerinden kaçanlar olur.

Tiryaki Hasan Paşa donmuş Berk suyunu geçip düşman üzerine baskın yaptırır ve ordugahı alt üst eder. Düşman bunun üzerine her şeyi bırakıp kaçmaya başlar. Hasan Paşa, karargah düşmandan tamamen temizlenince Arşidük’ün otağına gider. Kaçan düşman takip edilerek birçoğu esir alınır bir kısmı katledilir. Peçuylu’nun Ömer Ağa’dan nakli.²³

Muslu Bey’e Köstendile sancağı, Ömer Ağa’ya Peçuy sancağı verildi. Padişah-ı İslam bu büyük gazadan memnun olup zikrolunan vergileri kabul eder. Şenlikler olup Hasan Paşaya vezirlik hasları ihsan eder. Üç hilat-ı fahire ve murassa şemşir ve üç müzeyyen at gönderir. Hizmetini takdir eden bir hatt-ı hümayun gönderir.

“Sen ki Kaniye beylerbeyisi ihtiyar kulum ve müdebbir vezirim Hasan Paşasın. Bu sal-i ferhunde- falde rehnümüni-i ikbal tevfiğ-i zülcalal ümmet-i Muhammede yaver olup eylediğin hizmet südde-i ulyâya arzölunup sa’y-i bildirigün meşkûr ve namn, nik-naman defteri silkinde meştur olmuştur. Berhudar olasın sana vezaret verdim. Ve seninle mansur olan kullarım ki muktazay-ı tertib-i saltanat ile manen oğullarımdır. Yüzleri ağ ola...

Melhuzdan ziyade çalışıp, can ve başların din uğruna ve bizim yolumuzda diriğ etmediler ve maktûr-i beşer olan say’y-i cemili yerine getürüp rah-ı hak’da

²¹ a. g. e., c. 1, s. 269

²² Tarih-i Naima, c. 1, s. 277-278.

²³ a. g. e., s. 288.

azim çalışmışlar. Abve ateş arasında kan garik ve kah harik olmaktan perhiz eylemeyip bürü bedende ta'yin oldukları mahalden ayrılmamışlar ve kan neberdgaha çıkanları küffarı kaçırap ve cenkçilerin kırıp yürüyüşü eylediklerinde cüyüş-u ahen-puşların girizan ve emral ve ganayimi rizan eylemişler. Barekellah fihum. Bundan böyle dahi senin sözüne ram olup her hizmet teklif edersen edasına dikkat ve ihtimam üzere olalar. Sana itaat ve inkıyat üzere oldukları benim rızay-ı hümayunuma sebeptir. Bu pendname-i tammemi gazi kullarım mahzarında okuyup manay-ı şerifi anlara bildiresin. Seninle muhasarada olan kullarıma verdiğin vergi cümle Makbul-u hümayunum olmuştur. Cümlenizi hak teala hazretlerine ısmarlarım.”²⁴

1602 Yemişçi Hasan Paşa İstoni-ı Belgrad'ı = (Stuhlweis zenburg) muharrem ayının yirmi ikinci gününde muhasara etti. Zaferin on yedinci günü Rumeli beylerbeyi Lala Mehmed Paşa'nın bir askeri kaleye çıktı bayrağı dikti ve düşman kısa zamanda kaleyi teslim etti.

Seferin sonlarında Budin'e gidildi. Oradan Erdel beylerinden Sikel Mozes, kalesine zorla giren Erdel voyvodasına karşılık serdara sığınmış ve yardım istemiştir. Erdel-i Osmanlı idaresine sokmağa söz vermiştir. Bu kasıtle Budin'e varılıp Peşte sahrasına varılır. Düşman taburu ise Estergon Ciğerdelen mevkiinde idi.

Ali Paşa, serdara : “Küffarın topu işitilürken gitmeniz münasip değildir. Muhakkak ki siz biz iki menzil yer gitmeden küffar askeri gelip bizi muhasara eder, sonra pek çok pişmanlığa sebep olmak korkusu vardır”²⁵ der. Hasan Paşa ise bu sözleri dinlemez. Ali Paşa düşmanın amacının Budin'i muhasara etmek olduğunu söyler.

Düşman serdarın gittiğini duyar duymaz Fenandos kral Macar ve Hırvat ve Frenk askerleri ve kumandanları ile eski Budin'e gelip, gemileriyle Kız adasına geçer. Donanma gemileriyle Peşte'ye girer. Beş bin kadar düşmanın Peşte'yi zapt eyler. Budin hisarını muhasara ederler. Serdar Peşte'de düşmanın, dopdolu olduğu

²⁴ Tarih-i Naima, c.1, s. 290-91.

²⁵ a.g.e., c.1, s. 300.

ve ele geçirilmesinin imkansız olduğunu anlar. Serdar Budin'i bırakıp gittiğine pişman olur. Ahar, Ali Paşa ve Habil efendi ve Yeniçeri ağası serdara gelirler:

“ Sizden bize imdat ihmali yok, Buna mukabil burada on gün daha durursanız Budin'in olanca zahiresi tükenir. Hemen bize Mehmed Paşa'yı bir miktar asker ile bırakıp varıp gidin!²⁶ ” dediklerinde Mehmed Paşa bunu kabul etmek istemez. Bu dinlilerin ısrarları üzerine asker ve hazine verilip Mehmed Paşa'ya vezirlik tercih edilir.

Serdar Yemişçi Hasan Paşa dönüp gider. Düşman yeis ve hüsrarla toptan çekilip Estergon'a gider. Mehmed Paşa durumu serdara bildirir. Yemişçi Hasan Paşa İstanbul'a arz eder ve Rumeli eyaleti Mehmed Paşa'ya tevcih edilir.

1603 Lala Mehmed Paşa Engerus (Macar) tarafına Çil Ada seferine serdar olmuştur. Düşman serdarı ve Macar komutanları kralın kardeşi, elli bin kadar düşman taburu Peşte altında (Çil Ada=C sepel=Kızlar Adası) köprüsünü kurmuştur. Zahire ve mühimmat gemilerini Budin tarafına geçirmemek için bu adaya gelmişler ve top kurmuşlardır. İslam askerlerinin geldiğini görün çadırlara top atmışlardır. Düşman savaş sonrası Peşte'ye çekilir. İslam askeri Budin'den dönüp Belgrad'a ulaşır. Durum devlete bildirilir.

“Sultan Mehmed Han Recebin on dördünde padişah-ı alempenahların mizaçları münharif olup etibba tedbiri ile sıhhat pezir olmayacak Mah-ı mezburun on sekizinci pazar günü ruh-ı pür-fütuhtarı canib-ı riliyine revan oldu.”²⁷

1604 Sadrazam Ali Paşa'nın safi Sinan Paşa'yı yerine kaymakam tayin edip memur edildiği Engerus seferi için hazırlıklarını tamamlayıp Rumeli ve Bosna askeri , yeniçeri ağası ve altı bölükten asker Engerus seferine memur oldular.

Ali Paşa Sofya menziline geçtikten sonra durumu kötüleşince safer ayının yirmi sekizinci günü yerini terkett ölümünden sonra Lala Mehmed Paşa'ya serdarlık ve sadrazamlık verilmiştir. Lala Mehmed Paşa Budin'e hareket eder. Düşman ise Peşte ve Hatran'dan çıkar.

²⁶ a.g.e., s. 302-303.

²⁷ Tarih-i Naima,c. 1, s. 365

Serdar iki seneden beri düşmanın elinde bulunan Vaç kalesinin fethini sağlar. Daha sonra İslam askeri ile Estergon kalesine gider ve kaleyi muhasara eder. Aynı sene Receb'in üçünde Belgrad'a ulaşılır.

Peçevili eder.²⁸

"Mukaddema İbrahim Paşa serdar iken Tatar ve ümera ve a'yan Eğri ile Estergon'u istibdal reyini edip Eğri, Budin'den uzak ve memalik-i İslamiyeye çendan nef'i yoktur deyu Ahmed Ağa, Budin kadısı Habil efendi, tabura varup bu minval üzere sulh müzakere olundukta henüz karardade kılınmıştı.

Bu defa Nemçe küffarı bu rech üzere sulha rıza verip on kadar altın zinciri graf ve hersekleri vezir-i azama geldiler ve vech-i meşruh üzere sulha karar verilip hüccet ve arz ve mahzor ile der-i devlete merkurum Peç'li İbrahim Efendi gönderilip kaymakama ve şeyhülislama mektupları verdikte Müfti sun'ullah efendi:

"Bu ne gûne olmayacak iştir. Bu sözü lisana ve kaleme götürmek değil, hatıra bile götürmek caiz değildir."Diye geleni geriye gönderir. Paşa:- Biz bu sözün hicabın çekeriz!Deyu Borçkayı zuhurunu nakle başladı.

Bu yıl içinde iki düşman devlet Macarlar ve Nemçeliler karşı karşıya gelirler. Borçkay'a İslam askeriyle yardım edilmiş ve bir çok düşman öldürülmüştür.

Lala Mehmed Paşa Belgrad'dan İstanbul'a çağırılır. Estergan tarafına serdar olarak gönderilir.

1605 Peçevi İbrahim Efendi demiştir ki:müşavere Budin'e yakın Hamza Bey sarayından beri tarafta idi. Cumhur Estergon muhasarasında güçlük vardır, bu sene de Bec'e doğru küffar diyarına akın olunmak gerektir, dediler. Defterdar Baki Efendi ve ordu kadısı bu reye razı olmadılar. Lakin diğerleri ol semti tercih etmekle, ertesi gün göçülüp giderken yolda arabalar irkilip, bir kaçı kalmakla , yeniçeri: "Bu kadar ağırlık ile akına mı gidilir?"Deyu ta'na başladıklarını serdar işitip, fikrini değiştirip, muhasarada karar kıldı.Katip Çelebi Dam Fezlekedede, bu rivayet sahihtir dedi.²⁹

²⁸ a.g.e.,c. 1, s. 401-402.

²⁹ Tarih-i Naima, c.1, s. 415.

Serdar Estergon muhasarası için hareket eder. Bu arada Estergon yakınında yüksek bir tepe üzerinde yapılmış Estergon'a gizli bir yoldan geçiti olan Thomas= Tepe-delen kalesi muhasara, Estergon ve Vaç arasındaki yerde bulunan Vişgrad-Wissegrad kalesi fethedilir.Vişgrad kalesinin fethi tamamlanınca Tepe-Delen Saint Thomas kalesi feth edilir³⁰.

Yeniçeri metrisleri Estergon varoşuna gelip varoş palangasını ateşe verirler, Mustafa Paşa Kuleyi zapt eder³¹. Daha sonra Estergon ve Tepe-delen kalelerinin yıkılan yerleri tamir edilir.Hoca-zade Mehmed Efendi fetih tarihini ve ta'miye tarihiyle bugüne düşürdü.

“Leşker-i Küffar çıktı hısın-ı Estergon'dan.³²”

Erdel beylerinden Borçkay Avusturya'ya karşı isyan eder ve Uyvar kalesini muhasarası sırasında İslam askerinden yardım ister. Tatar ve Temeşvar kuvvetleri yardıma gider. Avusturya'ya ait yerleri vurur ve Borçkay'a Erdel krallığı tacı giydirilir.Avusturya imparatorunun kardeşi Hongarya dukası Hersek-Matyaş İslam askerinin muhalefetine ve Boçkay'ın muhalefetine karşılık sulh yapılmasını ister³³.

1606 Şark serdarlığına Nasuh Paşa, Engerus tarafına Murad Paşa serdar olur.Lala Mehmed Paşa'dan sonra Nemçe ile barış işi vezir Murad Paşanın oyuna havale edilip serdarlıkla sınıra gönderilir³⁴. Damadı Budin beylerbeyi Kadı-zade Ali Paşa ve Budin kadısı Habil Efendi ve Budin'de a'yandan Nasrüddin-zade Mustafa Efendi ve Ali Paşa kethüdası Kadım-Ahmet Komran ile Estergon(Usturgon) arasında Zidva boğazına varırlar.Avusturya, Macar beyleri ve vekilleri de daha önce gelmişlerdir.

“Evvelce Boçkay ve Mehmed Paşa ile söylenen Macar kamı umumen Boçkay hükümetinde dahil olup ve bir defa hutbe okunan kaleler Füleke ve Yanık gayrı cümle verilmek üzere idi.” Sulhnamede mestur olan vekiller ve sulh şartlarının icmali budur:

³⁰ a.g.e., c.1, s. 416-17.

³¹ a.g.e.,c. 1, s. 418-19.

³² Tarih-i Naima,c. 1, s. 419.

³³ a.g.e.,c. 1, s. 423-24.

³⁴ a.g.e, c. 1, s. 441.

Ben ki imparator veziri ve Komran kapudanı ve cümle serhadlerde olan bayrakların bekçisi yanoş omorlârdi'yim...Bu maslahata tayin olunup gelmişiz. Ahitname yazıp deriz ki bizim Nemçe çasarı padişahımız ikinci Odolgoş Allah'ın inayetiyle Alman, Macar, Çeh , Dalmaçya , Hırvat ve Grot vilayetlerinin Çasarıdır. Azametlü Padişah Sultan Ahmed Han hazretlerinin bizimle sulh etmeğe istiklal-i külli ile vekili olan Budin beylerbeyisi devletli Ali paşa hazretleri Budin kadısı Habil efendi ile vekaletimiz elimizde olan istiklalimiz üzere yirmi yıla dek bu şartlar ile bitürdüğümüz sulhtur ki zikrolunur:

Şart-ı evvel:

Budur ki bizim Çasar elçileri, padişah hazretleri Asitanesine vara... ve öteden beru birbirine gönderdiği namelerde oğul babaya ve baba oğula yazdıkları gibi muhabbet üzere yazalar...

İkinci şart:

Budur ki name-i hümayunda Roma Çasarı yazılıp kral yazılmaya.

Üçüncü şart:

Bu inayetillahi teala barışık tamam olduktan sonra padişah hazretlerine tabi Tatar taifesinden vesair askerden Roma çasarı vilayetine zarar olmaya

Dördüncü şart:

Bu iki hakim deryada ve karada vilayetlerine bir taraftan zarar olmaya. Ve Macar nahiyelerinde ve bunlara tabi karyeler bizim cahibimizden dahl olunmaya... Ve İspanya kralı, barışık murad ederse dahl olunmaya...

Beşinci şart:

Budur ki, her türlü çeteler men olunup iki taraftan yürümeye... Eğer bizim canibimizden zarar olursa, karada tutulursa hakim, beru canibinin kapudanına bildirip ol mahalla andan adem varup şer ile görülür. Eğer katl ve eğer ta'zir lazım gelen icra oluna... Ellerinde olan eşya sahiplerine verile...

Altıncı şart:

Budur ki, bu sulh içinde kale uğurlanmaya ve dövülmeye ve hile ile alınmaya... ve bir tahrik ile alınırca reddoluna deyü, Boçkayı hakime verilen kaleler Bec'de bitürüldüğü üzere onda kala.

Yedinci şart:

Budur ki, iki canipten sulha gelince, bahası kesilen tutsaklar, baharın verip çıkalar ve bahası kesilmeyenler bedeli tutsak ile tedbil oluna ve sulhtan sonra kimse tutsak tutmaya ve bir tarikle tutulursa elinden alınıp meccanen itlak oluna ve iki canipten tutanlara hakaret oluna...

Sekizinci şart:

Tameşvar ve Bosna ve Eğri ve Kanije serhadlerinde barışığa muzır hal zuhur ederse hakimlerine arzolunup, hak icra olunmazsa Budin beylerbeyisi cümleye başbuğ tayin olunup ana arzoluna ki hakkı icra eyleye. Ve bu canipte Yanık hakimine ve Tuna'nın berü yakası kapudanlarına ve Hırvat bânlarına bindirilip dahi hakkı icra edeler.

Dokuzuncu şart:

Budur ki her canipte ellerinde olan kaleler tamir olunup müceddeden bir yerde kelle ve palanga yapılmaya...

Onuncu şart:

Azametlü padişah hazretlerine şimdiki halde müşavere olunan iki yüz bin kuruş nakit ve yadigar büyük elçimiz ile varup vasıl oldukta saaddetlü serdar hazretleri dahi devlete layık hedaya ile belli başlı bir sançak beyini Hersek canibine göndereler ve pişkeşimiz vasıl oldukta, devletlerine layık olduğu üzere adet-i kadimeden ziyade hedaya ile çasarımızı göndereler...

Onbirinci şart:

Budur ki şimdiki halde elçimiz Asitaneye varup zikrolunan nukut ve yadigarı teslim edeler...

Onikinci şart:

Budur ki bin on beş Recebi guresinden ve milad-ı İslam bin altı yüz tarihinde vakit bu emrin iptidasından yirmi yılıdek tutulup, şimdi giden pişkeşten sonra üç yılıdek nesne gitmeyip üç seneden sonra pişkeş ne miktar idüğünün adedi tayin olunmayan ve vardıkta Roma çasarına hediye ile belli başlı adamlarını göndereler ve bu vaade içinde İslam padişahı yahut bizim çasarımız ve Macar kralı ahrete intikal ederler ise evlat ve ensâbı ve akrabası bu barışık içinde muhkem durup sulhu bozmayalar...

Onüçüncü şart:

Vaç palangası ne halde ise meremmat edilip ziyade arttırılmaya...

Ondördüncü şart:

Elçimiz vardıkta her ne rica ederlerse edeler.

Onbeşinci şart:

Eğri fethinden sonra itaat edip vergi verir karyeler gerü vereler...

Onaltıncı şart:

Fülek, Şıcan ve Neograd karyelerinden Eğri'ye Hatvan'a ve Budin'e ve Estergon'a itaat eden karyeler, itaat üzere olup vergilerini vereler.

Onyedinci şart:

Estergon, çasarımız eline düşünce, kale-i mezbureyi itaat edip vergi verenler gerü vereler. Vesair serhadlerde olan karyeler dahi kadimdan iki canibe vergilerini vere geldikleri üzere vereler. Ve Kanije fethinden sonra itaat eden köylere niza üzere olan için, İslam canibinden adam tayin olunup Began oğlu ile mahalinde görülüp Kanije'ye gelen ve gelmeyen Karyeler teshih oluna... Ve şimdiedek gelen karyeler vergilerini verip gelmeyenlere tecavüz olunmaya.. Temme.³⁵

1608 Nemçe (Avusturya) ahidnamesi: Vezir-i 'a'zam Murad Paşa Budin sınırında ike Nemçe elçileri gelip sulh yapılmasını isterler. Zidva boğazındaki görüşmelerde yirmi sene sulh olması konusunda anlaşılır. Ahidname bu senenin tarihiyle yazılır³⁶.

1615 Roma çasarı sulhnamesi: Bu sene de Nemçe çasarı Matyaş ile sulh yenilenip verilen ahidnamenin hülalası bu mahalde yazılır.

Murad Paşa zamanında Jidve boğazında akdolunan sulha on iki madde daha ilave edilerek yapılır.

Evvela-Bu sulh adı geçen tarihinden yirmi yıladek bağlana... Zira Jidva sulhunun mugayiri iki taraftan nice işler zuhur etmişti. İstihkam verilmek lazım geldi.

³⁵ Tarih-i Naima, c. 1, s. 455-56-57-58.

³⁶ a.g.e., c. 2, s. 61-62.

İkincisi-Jidve (Torok) sulhunun maddeleri yerli yerinde durup Rodolfo İmparatorunun (Rodolf) kendi yazısı ile mühürlü kağıdı padişahın makbulü olup ona gönderilen name dahi makbul tutulmuştur.

Üçüncü-Sınur ve serhadlerde olan köyler ahvli ve nizaı görülüp fasl olunmaktadır ve sınır belli kılınmaktadır. Estergon'un yüz elli sekiz pare köyü görülüp, Estergon semtinde altmış pare köy dahi itaat etmek için iki canipten rızalaşıldı. Ve bu hususa dört ay vade verildi:

Dördüncü- Jidve'den sonra alınan toskaları meccacen koyuvereler.

Beşinci- Ahmed kethüda sulhundan sonra yapılan kaleler için defter verilip iki caniten sulha aykırı yapılan palangalar bu dört ay içinde teftiş oluna. Sabit olduktan sonra yıkıla.

Altıncı- Aralarında münafık nikafına itibar olunmayıp iki taraf birbirine bildire.

Yedinci- Osmanlı ülkesinde olan İseviler (Hristiyanlar) ve papaslar kiliselerini tamir edip adetleri üzere İncillerini okuyalar. Hilaf-ı şer rencide olunmaya...

Sekizinci- Serhadlerde hali (boş) olan köy yerleri, vilayet reayasıyla şenlenmek için izin verilip konmağa kimse mani olmaya...

Dokuzuncu- Tüccar tarifesi ki taraftan varıp gele... Nihayet serhad beylerinden ellerinde tezkereleri ola. Hangi semtten geçerse tezkerelerini gösterip ol serhad beyi ve emini ol teskereye mühür veyahut nişan ede...Lakin bu bahane ile akçe alınmaya... Ve korkunç yerlerden geçürmek için kifayet miktarı adam koşula ve iki canibe gümrük vergisi verile...

Onuncu- Roma İmparatoru vilayetlerinde ve Avusturya ocağından olanların hükümetlerinde tüccar tarifesi mal ve nakit ile Osmanlı ülkesine gelmek istedikte İmparator bayrağı altında ve ellerinde temessükleri olmayınca izin verilmeye... Gelürlerse onların kapı kethüdaları ve konsolosları yakalayalar. İmparatora ve zikrolunan ocağa tabi tüccar taifesi ve İspanya Kralına ve Flander vilayetine tabi İmparator bayrağı altında memalik-i mahrusadan (Osmanlı Ülkesinden) nakit ve mal ile sağ ve salim varup geeler... Alıp sattıkları maldan yüzde üç gümrük vereler. Kapı kethüdasına ve konsolosa yüzde iki akçe vereler. Ve mezburların

maslahatlarını onlar görelor. Ve ölen tüccar malına beytülmal emini karışmayıp onlar yakalaya... Ve bezirganlar arasında bir dava olursa ol yerin kadıları dört bin akçeden ziyade davalarını dinlemeyip Asitanede kadı-asker huzurunda dinlene...

Onbirinci- Bu sulh tamam olunca iki taraftan mektupları ve ulakları ve adamları serhad beyleri birbirine ulaştırıp riayet edeler. Korkunç yerlerde kifayet miktarı adam ile geçüreler.

Onikinci- Bundan sonra beylerbeyilerin ve beylerin voyvoda ve subaşı köylere çıkıp gezmeyeler. Nihayet yerliler aيداتlarını hak üzere getürüp teslim edeler vesselam³⁷ ...

1616 Nemçe sulhununu sağlamlaştırılması: Nemçe (Avusturya) imparatoru Mathias tarafından Konije beylerbeyi Ahmed Paşa ile Nakşe Bare adasının dukalığı tercih olunan Grac ban Gaspër ve prag hakimi mektup ile gelip daha önceki Zitvatorok Muahedesi (Jidve boğazında alkolunan)'nin sağlamlaştırılmasını isterler.

Avusturya ile yapılan sulh maddelerinden biri Erdel vilayetine saldırılmamasıydı. Avusturya tarafından bazı beyler Erdel sınırlarını zorlayıp asker ile geldiğini bildiren bir name yazmıştır. Cevapta bu durumdan imparatorun haberi olmadığını yazar³⁸.

1617 Nemçe sulhunun sağlamlaştırılması: İmparator tarafından armağan ve hediyeler ile gönderilen Prag namşehrin kapudanı ve yakın veziri evvelce gelen Sezar Gallo elçisi ile Naksos adasının dukalığı inayet olunan Gaspar Gratyani gelip, karar verilen sulh şartı gereğince iki taraftan harap olan köyler beyaza çıkarılıp ve palangalar yıkılıp ve iki taraf vükelasının makul gördüğü üzere ahitname ile Sezar Gallo ve Kanija valisi Ahmet Paşa ve Gaspar Gratyani barışıklık işini tamamlamaya başlayıp sulh sağlamlaştırılınca büyük vezir Asithanede alıkonulur.

³⁷ Tarih-i Naima, c.2, s. 138-39-40.

³⁸ Tarih-i Naima,c. 2, s. 147-48.

Vükela tarafından mektuplar gelip “maslahat tiz bitmek için mez burun serhadde gönderilmesi lazımdır” diye arz olunmakla Budine varıp iş tamamlandıktan sonra kalkıp gitmesine izin verildi³⁹.

1619 Avusturya imparatoru Ferdinandoş Belgrad kadısı Habil efendiye gönderdiği mektupda yazmıştır ki:

“Bizim hizmetkarımız Cerezgal’i (Sezar Gallo’yu) Asitnameye gönderdik ki sipariş olunan her ne ise çekinmeden söyleye... Devletlü, azametlü, her işe kaadir islam padişahı Sultan Osman Han hazretlerine ki, öte yaka ve beri yaka padişahıdır, aramızda olan iyi barışığı muhkem tutmak için ki, bizim tarafımızdan dahi muteber tutulmudur, mezbur Cerezgal’den ne söz işitirseniz doğrudur. İtikad edin. Bu mektubumuz miladın bin altı yüz yirmi aprilinin (nisanını) on birinde Beç kalesinde (Viyana’da) yazıldı.

Ve biz Roma imparatoru olalı bir yıl ve Macar Kralı olalı iki yıl ve Çeh kralı olalı üç yıldır⁴⁰.

Naima mektubun bu sene içinde Recep ayının altısında geldiğini yazar.

Tuna kenarında geçit yeri olan Vaç kalesini vezirlikle Budin kalesinde olan Karakaş-Mehmed Paşa Memalik-i Osmaniyeye öyle bir yola alır ki barış şartlarına zarar vermez. Öte yandan zaptolunan bazı maddelere karşılık tutar.

İmparator çaresiz bilmemezlikten gelir ve Budin’e yakın olması nedeniyle üzerinde durmaz.

1623 Bu sene de Betten Gabor’dan mektup gelip Flandr, Danimarka ve İsveç kralları Betlen Gabor’a adamlar gönderip Osmanlı devleti ile dostluk için arabuluculuk rica ettiklerini bildirir. Budin beylerbeyi vezir ve serdar Sofu Mehmed Paşa’ya emirler ve mektuplar gönderilir. Ta ki o tarafta Betten ile barışı yenileme konusunda konuşula... Zira evvelce imparator ile sulh konusunda mutlak salahiyet için ferman istemekle vezir Sofu Mehmed Paşa padişah tarafından tam salamiyetle vekil ve serasker tayin olunup el altında olan bir karış toprağa ve vaç kalesine öte taraftan karışılmaya diye yazılır⁴¹

³⁹ a.g.e., c.2, s. 153.

⁴⁰ a.g.e., c. 2, s. 185-86.

⁴¹ Tarih-i Naima,c:2,s.185-86

1625 Erdel voyvodası Betten Gabor Macar askeriyle üst yanında madenlere varıp çok mal alır. Murtaza Paşa Budin üzerinden askerle Neograd'ı muhasara eyler. Avusturya taburu gelince Viregel palangasına konar, Avusturya taburu yetişir arabalar ve ağırlık yerinde kalıp düşman zapteler.

Asker kaçarak Budin'e gelir. Eğri beylerbeyi Ahmed Paşa ile Budin'li Nasraddin-zade, Alacahisar zaimlerinden ve Budin tımar sahiplerinden birkaç nefer Betlen'in telkiniyle öldürülür.

Betlen ganimetlerle Erdel'e revane olur. Peçevi bu konu için demiştir ki:

“Nice defa Betlen dilinden işittim ki, benim müslüman halka yardımım, dinlerine meylim ve kendilerine muhabbetimden değil, ancak işim ve üzerimden zararı kaldırmak içindir” der idi.

Naima da diğer dinlerde olan muhalifler, hiç birisi ehl-i islama içten muhabbet etmezler. Meyl ve muhabbetleri olsa, müslüman olurlardı. Belki menfaat temin etmek veya zarardan kurtulmak için itaat ederler. Zamanımızda bütün halkın meyl ve itaatleri korku ve ricaya bağlı olduğu meydandadır. Lakin bu suretle kafirlerin iş icabı boyun eğer görünüp hizmette bulunmaları dahi faydadan hali değildir. Hazreti Ömer radiyallahü anının (kafirlerin bir kısmını bir kısmına mahvettiriniz) buyurdukları gibi, müsriklerden bir fırkayı okşayıp, diğer kafirler üzerine musallat ederek kullanmak doğrudur. Şu şartla ki meydana gelen çalışma ve hizmetlerini mağrur olup tam güven husuliyle şer ve fesatlarından gaflet olunmaya...

Her halde uyanık durmak gerektir.

1626 Nemçe (Avusturya) serhaddi ahvali: Erdel hakimi Betlen-Gabor kaymakama gönderdiği mektupta bu yıl Nemçe'den elli bin askerin ve birkaç bin Macar ve Hırvat askerinin otuz pare büyük toplar ile Osmanlı ülkesinden Hatvan, Solnok, Segedin ve Peşte sancaklarında kışlayıp ilkbaharda Estergon'a bir mil yakına gelip padişahın köylerini vurup, halkını esir ettiğinden bahseder.

Murtaza Paşa ve Betlen taburun karışına varıp, savaşırlar. Birçok Nemçe katlolunur. Düşmanın kovulmasıyla sulh için görüşülür.

Sulh ahvali:

Üç aya vade olup, iki tarafın vekilleri bir yere gelip, eğer icabederse daha uzaya... iki taraftan asker çekilmeye diye anlaşma olunup temessükleştiler.⁴²

Murtaza Paşa serhad askeriyle Budin'e, Betlen'de kendi hükümet merkezine döner.

1627 Nemçe (Avusturya) ile bu sene yapılan barış daha önceki sözleşme üzerine yapıldı.

Sombor (Zombor) sahrasında sulh yapılması ve ahidname sureti:

Nemçe (Avusturya) imparatoru Ferdinandoş ve Budin muhafazasında olan vezir, serdar Murtaza Paşa vekil tayin ettiği Eğri beylerbeyisi Mehmed Paşa ve Budin müftisi Mevlana isa efendi ve Estergon sancakbeyi Ahmed bey ve Solnok hakimi Muharrem bey ve Budin Azepler ağası Cihan ağa ve Erdel hakimi Betlen Gabor'un adamı Mihal ve imparator tarafının vekilleri olan Macar vilayetinin palatini ve üç piskoposu ve Tuna öte yakasının ikinci generali falan ve filan Sombor sahrasında toplandı.

Şartların maddeleri:

BİRİNCİ MADDE: Jidve boğazında (Zidva-Torok), Beç, Komran'da ve Karman'da kararlaştırılmış olan maddeler halen bozulup değiştirilmemiş ise herbiri yerli yerinde kalıp muhkem tutula...

İKİNCİ MADDE: İki tarafın vekilleri aralarında bazı sebepler dolayısıyla bilhassa Bolondvar sebebiyle şimdi Vaç ahvalinin bitirilmesi kabul olmadığından karar verildi ki bu husus, iki büyük elçi vasıtasıyla hükümet merkezlerinde tamamlana... Eğer bu defa tamam olmayıp, başa çıkmaz ise, bu barış iki taraftan muhkem tutulup Vaç hususu karman'da kaldığı üzere kala...

ÜÇÜNCÜ MADDE: Hırvat memleketleri sınırlarında iki taraftan da yeniden yapılan palangalar barışa aykırı yapılmıştır. Anların yıkılması ki, karmandın üçüncü günü ki miladın 1620 senesinin Ocak ayının ikinci günüdür, beriden Murteza paşa marifetiyle Eğri paşası, öteden Mikloş işe başlayıp bitireler...

DÖRDÜNCÜ MADDE: Bu barış kararlaştırılınca iki taraftan namdar elçiler yerli yerinde barışa birbirlerini agâh eyleye. Ve mühürlü kağıtlar gönderip

⁴² Tarih-i Naima,c:2,s.415

iki tarafın reyiyile mühürlü ahidnameler baş elçilerin ellerine verilen ve dostluğa layık hediyelerle gönderile Ama büyük hediye olmaya...

Bundan sonra dört aya kadar, büyük elçileri müekked ahidname ile Estergon'a varıp, o taraftan gelecek elçi Komran'a gelip, orada birbirini agah edeler. Bu taraftan varan elçi Alaman'a konup, o tarafın dahi gelip kona... Bu iki köy arasında tayin olunan yerlerden ayrılıp gideler...

BEŞİNCİ MADDE: Atebe-i aliyye kapıcıbaşlarından iki kimse ve ol taraftan iki belli başlı kimse biri tuna nehrinin öte yakasında itaat üzere olan köyler ahalisinin şikayetçilleri nasıl zulüm görmüşlerdir; tesbit ettikten sonra, barışa aykırı iken iki taraftan yapılan palangaların ve haraç gúzarların ahvalini görüp düzelteler. Bu işe bu yılda başlayalar.

ALTINCI MADDE: Vire ile alınan iki taraf tutsakları bahasız koyuveriler... Alınan tutsak kadar tutsak verile... Kudreti olan bahasıyla çıka.

YEDİNCİ MADDE: Evvelce yapılmış olan barışın bitmesine ancak otuz yıl kaldığından, halkın rahatı için yeniden bu barışın müddeti yirmi beş yıl ola...

SEKİZİNCİ MADDE: Bundan evvel olan barışlarda olduğu gibi çeteler ber taraf edilerek, bazırğanlar ve yolcular emin olalar... Karşı koyanın hakkından geline...

DOKUZUNCU MADDE: Mansıbların değiştirilmesi, bu barışa halel vermeli olmaya, hakimler ve zabitler nice zaman mansıplarında duralar.

ONUNCU MADDE: Osmanlı ülkesi gerek deniz gerek karadan emin ve aman üzere olup karşı taraf dahil mutmain olalar..

ONBİRİNCİ MADDE: Evvelce yapılmış olan barıştan bu ana kadar gelen aykırı haller unutul... Bugün yapılan barış muhkem tutula...

Diye Rebiulahırın sonlarında yazıldı.

Bu senenin Ramazan ayında Erdel prensi Betlen-Gabor der-i devlete mektup gönderip:

"Nemçe çasarı verdiği vire kağıdında padişah-ı alempenahın büyüklüğünü belirtmekte kusur ettiği için, razı olmayıp kağıtlarının geriye reddedilmesi isabetli

olup, barışın, kendi çalışması ile meydana geldiğini, lakin bu hizmet, devlet adamları tarafından bilinmediğinden” şikayet etmektedir.⁴³

1636 Belgrad olayı

Belgrad kalesi içinde Kanlu ve Harami hapsedtikleri yerde Macar kafirlerinden bir kaç esir hisar erlerinden yeniçerileri öldürüp kaleyi zaptederler. Kaleden şehre top atmaya başlarlar.

Belgrad kazasına mehleviyet ile mütasarrif olan Budin’li Mustafa efendiyi tercüman olarak gönderdiler kaledekiler çaresiz kalıp teslim oldular. İçlerinden iki kişi başlarına geleceği olmayıp kaçarlar. Sekiz kafir kale önünde kazığı vurulur.

Bu mesele Nasuh Paşa-zade Hüseyin Paşanın kulağına gider ve ansızın Belgrad’a gelir. Orada birçok kişiyi boğdurarak düzeni sağlamaya çalışır.⁴⁴

Erdel ahvali ve Rakoçi’nin Çıkışı: Erdel hakimi Betlen ölünce (1629) yerine kardeşi Betlen İştivan = Etienne Bethlen kral olup uzun zaman krallık yapar. Sonra Erdel kaviminin reisleri arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden Betlen İştivan’a karşı çıkarlar. Bunun üzerine Macar beyzadelerinden Rakoçi ile anlaşır ve şöyle birleşirler:

“İş icabı kendi krallığı Rakoçi’ye gelip verip, kendi azledilmeş olup Rakoçinin oğlunu ve düşmanlarını zaptedip, muhaliflerinin hakkından gelip, memlekete nizam verdikten sonra yine Betlen İştivane memleketi teslim eyleye... Bu hizmeti karşısında Rakoçi’ye bir kaç kale teslim eyleye.”⁴⁵

Rakoçi bedava krallık için bu fikri kabul eder. Rakoçi yalnız Orta Macar hakimi iken Erdel ülkesini dahi zaptetti. Sonra Betlen tahtını isteyince Rakoçi:

“Behey ahmak!.. hükümet ve memleket ve eyalet zaptı doğru fikir ve üstün kılıç sahibine mahsusdur. Kahir kuvvetin ile nizam verdiğim memleketi hazır helva gibi ağzına mı vereyim? Aklı olan böyle ham hayale düşer mi?”⁴⁶

⁴³ Tarih-i Naima,c:2,s.430-31-32

⁴⁴ ag.e.,c:3,s.298-99-300

⁴⁵ Tarih-i Naima,c: 3,s.309-10

⁴⁶ a.g.e.,c:3,s.310

Betlen bunun üzerine kaçıp Eğri'ye kaçıp Eğri'ye gelir. Budin muhafızı Nasuh Paşa zade Hüseyin Paşa'ya şikayetle cevabında islam padişahı hazretlerine dostluk ve kulluk hususunda kusuru olmadığını hediye ve haraç her ne ise İstanbul'a göndereceğini Budin muhafızı ile pazarlık etmeyeceğini yazar.

Hüseyin Paşa durumu der-i devlete arz eder ve sefer hazırlığına izin ister. Bosna, Taşmevar ve sınırdaki askerlere toplanmaları için padişah emri dağıtır.

Salanta (Szalonta) Vak'ası:

Nasuh Paşa-zade ferman gereğince asker toplayıp Tameşvar beylerbeyisi Bekir paşa ve Bosna beylerbeyisi Salih Paşa eyalet askerleriyle Budin'e yönelirler. Rakoçi ise tüm hristiyanlardan yardım ister. İslam askeri Gröle ve Tameşvar arasında Salonia adlı düşman palangasına erişir Rakoçi'de askeriyle Salanta kalesinde toplanmıştır.

Karşılaşma 1046=1636 günü oldu. İslamlardan çok kişi şehit olur. Düşmanı geri püskürtürler. Gece askerler asılsız bir haberle korkup, dağılırlar. Pek azı kurtulur, geride kalanın kimi şehit kimi bataklıkta kaybolur. Nasuh paşazade düşmanın kırıldığına memnun görünüp paşalara hil at giydirir.⁴⁷

1643 İmparator Ferdinandoş İstanbul'a mektup gönderip daha önce Sun sahrasında akdolunan on yedi senelik barışın on birinci senesinin kaldığı ve bunun dokuz sene daha uzatılarak yirmi seneye çıkarmak için barış görüşmelerinin yapılmasını ister. Erdel voyvodası Rakoçi'den şikayetçi olup Avusturya'dan aldığı kaleleri geri vermesini ve Erdel'den kaldırılmasını istemiştir.⁴⁸

1644 Avusturya elçisinin gelişi: Nemçe ile Macar arasındaki ayrılığın özeti Fezleke'den alınmıştır. Fakat müverrih Şarihül' Menar-zade der ki;

“Evvelce Macar küffarı Nemçe Çesarı tarafından kız alıp, kıza cihaz deyü birkaç nahiyesi ile bir kalesini Macarlara vermişler imiş. Zamanla kız ölünce Avusturyalılar ol kaleyi geri almak için Macarlara haber gönderirler. Macarlar dahi “Siz onu cihazlık verdiniz, hala bizim mülkümüz oldu. Geri almak doğru değildir!” deyince Avusturya İmparatoru “Biz onu vakia kıza cihaz diye verdik. Fakat hayatta

⁴⁷ a.g.e.,c:3,s.312

⁴⁸ a.g.e.,c:4,s.65

oldukça onun olup öldükten sonra geriye almak üzere kavletmiştik”⁴⁹ deyip münazaa ve mücadele, muharebeye sebep oldu.

İmparatorun askerleri tarafından hisar zorla geri alınır. Macarlar Avusturya’ya savaş açarlar İsveç ve Fransa’da Avusturya üzerine yürür. Nemçe (Avusturya) çaresiz kalıp ülkesini Fransa’ya ve Pomeranya ülkesini İsveç’e verip barış yaparlar. İmparator düşmanların hücumlarından bunalıp çaresiz elçi gönderip sulhun devamı için rica eder.⁵⁰

1645 Avusturya ve Fransa’nın imparatorluk hususundaki kavgaları yüzünden İsveç’de Avusturya’ya asker gönderir. İsveç’in kışkırtmasıyla da Erdel voyvoyası Rakoçi’de Avusturya topraklarına saldırır. Bu durumu onaylamayan Padişah sadrazam ile mektuplar ve Beyzade çavuş Mehmed gönderilir.

Saltanat tarafından imparator’a elçilikle giden Yusuf Çavuş padişahın gönderdiği hediyeleri iletir. Bu sırada İsveç askeri Bec (Viyana) kalesine sekiz mil uzaklıkta bulunan Avusturya’nın Brim adlı kalesini kuşatmıştır. Budin beylerbeyi Hüseyin Paşa tarafından Rakoçi’ye adamlar ve mektuplar gidip araları düzeltilmiş ve Rakoçi Kasa’ya dönmüştür. Avusturya ve İsveç arasındaki savaş uzar. Sonunda imparator Fransa ve İsveç’in isteklerine göre barışa razı olmuştur.⁵¹

1650 Avusturya imparatoru kendisine gönderilen mektuptaki “Avusturya kralı” tabirine kızmış muahede yapılmak isteniyorsa mektubu siz ki Nemçe imparatoru şeklinde yazmaları için mektup ve elçiyi geri çevirmiştir. Mektup imparatorun istediği şekilde düzeltilip, gönderilmiştir.⁵²

Avusturya krallığından elçinin gelişi ve barışın yenilenmesi. Murtaza Paşa vasıtasıyla aktolunan barış eski şartlar geçerli olmak üzere yenilenmiştir.

1658 Avusturya elçisinin gelişi: Nemçe kralından gelen elçi hediyeleri ve mektubu ile padişah katına ulaşır. İmparatorun isteği barışa riayet ise dinsizin ele

⁴⁹ Tarih-i Naima, c:4, s.98

⁵⁰ a.g.e., c:4, s.102

⁵¹ a.g.e., c:4, s.182-83

⁵² a.g.e., c:5, s.21

geçirilip devlet katına gönderilmesidir.Erdel vilayetine tekrar sefer için padişah fermanı çıkar.⁵³

OSMANLI-İRAN (ACEM) İLİŞKİLERİ (1592-1656)

1592 Rebiülevvelinde Keylan hakimi Ahmed Han'ın Şah Abbas'ın azarından kaçıp İstanbul'a (Asitane-ı Şah-ı Cihana) sığınır. Misafirin Osmanlı devleti büyüklerince karşılandığını kırk-çeşme yakınındaki Yusuf Paşa sarayına iner. Fakat padişah tarafından yapılan ikramın umduğu derecede olmadığını gören Ahmed Han Bağdad'a gitmek için izin ister. O yıl Bağdad'a döndüğünü fakat izinsiz Şirvan tarafına döndüğü haberi alınınca, Mimriman Ahmed Han'ı hapis eder.⁵⁴

1597 Basra semtlerinde isyan eden Seyyid Basra ve Lahsa sınırlarındaki kasaba ve köyleri basıp insanları katledip mallarını yağma eder. Bunun üzerine Hasan Paşa'ya Bağdad eyaleti verilip, serdar tayin edilir.⁵⁵

1598 Acem Şah Abbas Horasan'a asker çıkarıp Muhammed Han'ı Herat da katli eder ve Horasan'ı istila eder. Fethedilen Horasan kalelerinin yirmidört anahtarını fetihname ile bağlılık suretinde Osmanlı Padişahına hediye eder.⁵⁶

1603 Acem şahı Abbas'ın filme ve fesada başlaması Bu fesada sebep bu oldu ki:

“Osmanlı devletinin parlaklığı güneş gibi bütün dünyaya ziya saçar oldu. Az zamanda rikab-ı humayan hizmetine girenler padişahlar tarafından Mısır'ın Kahiresi'ne Sultan oldular. Diğer memuriyetlerde, bilhassa yeni fetihler dolayısıyla istenilen vazifenin çokluğuna mukabil isteyenlerin azlığı yüzünden devlet memuriyetleri huddam-ı askere tevcihi babında devlet erkanının zaruri olarak müsamahaları vaki olur. Bu suretle edani zümresinin yüksek mertebelere vüsulüne sebep olur.”⁵⁷

⁵³ Tarih-i Naima,c:6,s.415

⁵⁴ a.g.e.,c: 1,s.75

⁵⁵ a.g.e.,c: 1,s.192

⁵⁶ a.g.e.,c: 1,s.221

⁵⁷ Tarih-i Naima,c: 1,s.341

Selmas hakimi Gazi Bey Osmanlı padişahına itaatten çıkıp Şahın kışkırtmasıyla isyan çıkarmasına neden olurlar. Şaha mektup göndererek onun himayesine girdiğini ve yardım istediğini yazar.Şah Gazi Bey'e kılıç ve kemer gönderip her durumda kendisine yardım edeceğini bildirir. Bu durum Tebriz'de yaşayanların öfke ve kızgınlıklarını arttırır. Nahçıvan askerinden yardım isterler ve Vali Ali Paşa'yı sefere zorlarlar.

Osman ağa Revan askerine başkumandan tayin edilir. Nahçıvan askerine ulaştıktan sonra Tebriz askeriyle görüşme yapıp Gazi Bey hakka davet edilir. Fakat bu konuşma kar etmez. Karnıyarık kalesine sığınır.İslam askeri kaleyi muhasara niyetiyle gelir ve hücum eder. Bir hafta sonunda Gazi Bey Şah tarafına sığınır.

Kürd Gazi Bey Şah'dan yardım ister ve onun tahriki ile İran şahı Tebriz'e hareket eder. Süfiyan=sofon köyünde Tebrizlilerle savaşır ve Tebriz kalesini fetheder. Kendisini Nahçıvan üzerine dönüp, Revan kalesinin fetih ümidi ile Tebriz sahrasında bir-iki gün kalır.Ordubad şehri'ni vilayet halkının yardımı ile ele geçirir, bir Acemfirkası da Çırac Sultan kumandasında Culha'yı ahalinin yardımı ile zapteder. Bir çok Rafizî Alınca kalesini zapteder ve bir grup cüvanşir kalesini zapteder. Şah tarafına bir mektup yazılıp Kürkçü başı Mahmud ağa ile gönderilir. Dediler ki:

“Şahın huzuru gerçi dillerde ve pervanelerde mesturdur. Lakin nakz-ı ahd akıldan uzaktır. Şah namına Kürt Gazi havadarları olan etraftan sudur etmek ihtimali vardır. Cevâsisler dahi sadra şifa verir bir nesne bildirmediler. Munasip budur ki evvela işin tahkiki için canib-i vezirden tecahül-ü umura mebni üslüb-u hakim üzere name-i şahi irsal olunup bu canibe geri geldikte, vaktin icabına göre hareket edüp işe başlanıla...⁵⁸

Evvela Nehcivan hisarı bir kal'a-i süst bünyandır yapısı topraktır. Duvarları alçak ve ekseri yeri yere beraber olduğundan başka, harp aletleri az olmakla bu kaleden düşman ile çarpışma muhaldir. O halde devlet namusunun muhafazasının şekli budur ki, bu şehir mallar iyaller ve askerlerden boşaltılıp kumandan ve askerlerle beraber Revan kalesine sığınıp orada düşmana müsademe

⁵⁸ a.g.e.,c: 1,s.352

göstereler.Revan kalesi hakikaten metin ve sağlam ve topları çık zahire ve aletleri hazır, Gökçe-su gibi bir nehir, cidarında akar, etrafında münbit topraklar olmakla en münasip yerdir.”

İslam askeri Revan'a doğru hareket etti; bir gece sonra kaleye girdi ve düşmanla karşılaşma için hazırlığa başladı. Revan'da yeni hisarın inşasına başlanır.⁵⁹

Şah Tebrizli aldığı niyetinin Nahcivan ve Revan'ın fethi olduğunu Azerbaycan'ı istiladan sonra Gence ve Şirvan'ı fethedip bu sene Kara- Bağda kışlayacağını bildirir.Vezir mektubu İstanbul'a gönderip komşu valiliklere düşman hücumuna karşı şikayet ve feryat mektupları gönderir.Şah Nahcivan şehrini istila eder.⁶⁰ Müslüman ve kafir herkes zulm ile mağdur olur. Zülfikar Han kaleyi veren Rafızîları ve teslim'e engel olanları şahın huzuruna getirip mezhebini değiştirenleri serbest bırakıp diğerlerini şehid ettikten sonra Kızılbaşlar zulümlerini biraz daha uzatırlar.Daha sonra İran Şahı Revan'a gelir. İslam askerlerinden Nahçivan kapısından çıkıp düşmana hücum eder. Şahin askerleriyle üç defa savaşırlar.

Acem Şahın nakz-ı ana haberi İstanbul'a ulaşır. Bunun üzerine saatçı Hasan Paşa o tarafa serdar tayin edilir. Osmanlı hükümdarı III.Mehmed 1603 yılı sonlarında vefat eder yerine I.Ahmed padişah olur.

Hasan Beyzade rivayet üzere; Vezir-ı azam, sarayında akd-i meclis-i müşveret edip diyar-ı şarka ciğale-zade serdar tayin olundu. Şah Abbas daha önce Revan kalesini muhara ve muharebe ettikten sonra kaleyi kesin olarak istila etti.

Kızılbaş askeri Semahi üzerine gelip muhasaradan sonra istila edip Şirvan'ı ele geçirir. Revan-ı ele geçirdikten sonra Kars muhasara edilir.

“Fezlekede tahrir olunan:

Şah Revan'a zafer buldukda Şerif Paşa'ya ikram edip imam rıza tavliyetini verdi. Mecbur dahi bakiye ömrünü Meşhed de geçürdü. Vesair mahsurlana icazet verdi ve “isteyen benim nevkerim olsun!” deyip kendileri adamlarıyla Hızır Paşa

⁵⁹ Tarih-i Naima,c: 1,s.353

⁶⁰ a.g.e.,c: 1,s.355

oğlu Mehmed Paşa'ya koşup üç dört yüz kadar haneyi ehil ve iyalleriyle Kars'a gönderdi."⁶¹

1604 Cigale-zade Sinan paşa kumandasıyla İnan tarafına kuvvet sevk edilir.

Cigale-zade'nin oğlu Mahmud Paşa şirvan beylerbeyidir ve o tarafa gitmek istemez. Serdarın huzuruna çıkıp:

“Deryaya sefer etsen, valideni görmeğe gidersin; karaya sefer etsen oğluna gidersin şah durmayıp girizan. Lakin biz ker-i giran ile akabınca revan olmamız beyhude itabdır. Mın ba'd varup Tebriz'i muhasara dahi nesne ifade eylemez. Zira Kasım günü yaklaşmıştır.”⁶² Sözleriyle Anadolu'ya dönmek için ısrar eder. Serdarın bu sözleri dinlememesi üzerine otağı yakılır zorunlu olarak şirvan'a gitmekten vazgeçilir. Bunun zerine Serdar Van kışlağına giderek hazırlanır. şah ise Tebriz ve Nahçıvan tarafına geçer. Osmanlı kalelerinden Mku hisarı muhasara eder fakat alamaz.

1605 şark serdarı iğala-zade Sinan Paşa kışı Van'da geçirir ve tedbirini alır. Kızılbaşın Tebriz civarında olduğu haberi üzerine asker sevk edip Selmas havalisine gelir. Burada yapılan muharebede Sefer Paşa harp eden düşmanın mecali kalmamış sefer paşa bu aşamadan sonra düşmanı kovalamayıp dönüp istirahat etmeleri gerekirdi. Fakat düşmanı fazla takip etmesi sırasında Kızılbaş askeri, şah alayı serdarın ordusu üzerine saldırmalarıyla mağlup olurlar.

Serdar ve piyadeler Van'a gelirler. “Serdar Sinan Paşa Van'a Van'a geldikde, canbulat zade Hüseyin Paşa serdarı istikbal edip, askeri selamete çıkardığını makbul bir hizmet hayal ederek arz ve niyaz ve itizar etti. Lakin serdarın nar-ı gazabı ol mertebe idi ki, anın seylabı-ı eşk-i zaraatı ile muntafi ola!

Pes mahall-i itaba getürüp:

“Ne sebepte gelüp hizmette bulunmadın?!”

Deyu Kın ve gazezine kurban ederek başını kestirdi ⁶³

sonra serdar Van'dan kalkıp Diyarbakır'a gelir. O yıl vefat eder.

1607 Serdarın Halebte kışlaması ve askerın Bağdad'a gönderilmesi:

⁶¹ Tarih-i Naima, c: 1, s. 390

⁶² a. g. e., c: 1, s. 396

⁶³ a. g. e. c: 1, s. 429

Memleketin ıslahı askerin o tarafta kışlamasına bağlıydı. Bağdad'a müstevli olan Tavail Ahmet oğlu Mehmed 'in yerine kardeşi Mustafa geçmiş ve başına topladığı sekbanlarla Mehmed Paşa'ya Bağdad'ı vermiş ve bölgeye Mir Ahmed ile Kür-Mir Şeref Paşayı memur etmiştir.Mehmet Paşa Bağdad'ı zaptetmiştir.⁶⁴

1608 Serdar Murad Paşa'ya Erzurum'da kışlayıp baharda Acem seferine gitmesi için haft-ı Humayan gelir. Buna yazdığı cevapta Anadolu'da celali isyanlarını bertaraf ettikten sonra Acem diyarına gidilmesinden yana olduğunu söyler.

“Erzurum'da kışlayıp Şah üzerine gidesin, buyurulmuş, N'ola emir padişahımdır. Bu kulunuz doksan yaşında bir piri faniyim. Ümidim budur ki rah-ı gazada şehid olam. Kulun, şah üzerine gittikte henüz Anadolu'da kemingahta olan bakiyyet üssüyüf Celaliler fırsat gözetirler.

Bahusus İcel'de Muslu Çavuş ve Aydın ve Saruhan'da Yusuf Paşa ve Gayriler cemiyet edip memalik-i mahrusaya el uzatırlar ise Asitane tarafından yine serdar mı çıkarırsınız? Bizi kendi halimize kon... iş sahibi işini bilir. Haşameduların sözüne uyman. Evvela kendi vilayetimizde olan düşmanı bertaraf edelim. Ba'dehu Acem diyarına gidelim.⁶⁵

1610 Murad Paşa'nın Tebriz Seferine Serdarlığı: Sefere gidişi kışın gelmesiyle gelecek seneye ertelenmiş ve Diyarbakır'a dönülmüştür.Bu seferde bir defa serdar tarafından şaha mektup gönderilmiş ve cevabı gelmiştir.

Bu mefhumda ki : “El kaptan sonra, makeddema ikinci Şah İsmail zamanında olan akvalden nakz-ı ahd ettiniz deyu ilam olunmuş. Ol, çok zaman umur-u saltanatı ifa etmedi ki nakz-ı ahdı mucip andan bir fiil sadır ola.Sizin serhadlerde olan hükkamınız bazirgonlarımız emvaline tamam edip nicesini katletmeleriyle defalarca saadtle padişah tarafına arz ve inha edip asla kulak asmayacak, namus-u saltanat ana tahammül etmemek ile canib-i haktan tevfik-i refik olup, mülk-ü mevrüsumuz olan memleket elimize geçti. Ve Tatar askeriyle mübahat olunmuş, makeddema İslam-Giray ve Gazi-Giray Şirvan üzerine leşker

⁶⁴ Tarih-i Naima, c:2,s.17-18

⁶⁵ Tarih-i Naima, c: 2,s.47

çekip Kızıbaş ile muharebe ettikde bozulup, hanları esir olmuş idi. Halâ yine gelürler ise cezalarını bulurlar. Al-i Osman padişahlarının mal kuvveti ve asker çokluğu malûmumuzdur. Lakin bizim dahi gazilerimiz, askerinizin çokluğundan asla endişede olmazlar. Hemen merhum Sultan Süleyman Han Hazretleri, merhum dedem Şah Tahmasb'a verdiği ahidname mücibince sinur kelimesi caiz ise, ben saadetlü padişahın bir kuluyum. Bir kimse düşmanlığında kavi olmasa, dostluğuna dahi itimat yoktur. Bizim dahi dostluğumuz müşahede olunur. Rızanız yoğise vera-ı perde-i takdirde olan zuhura gele vesselam.⁶⁶Serdar-ı a'zam Murad Paşa tarafından gönderilen cevaptır.

Elkaptan sonra, Tatar askeri ile mübahat olunur demişsiz. Tatar, padişahın sair kulları gibidir. Hanları esir oldu ise ma-tekaddemden ola gelen budur ki, bu defa da mağlub olan bir defa da galip olur. Eğer sizin taraftan esir olanlar tadat olunsa tatvile müeddi olduğundan gayri, bais-i hacalettir.

Şöyle ki, saadetlü padişahın hutbesi okunduğu memleketlerden kasr-ı yed ve itiraz olunursa ben dahi padişahın bir amel-mande kuluyum. Sözüm geçer ümidindeyim. Ma beyninize girip sulh ve salaha sa'y edip kema fiil evvel sinur kesildikten sonra dönüp giderim. İlla padişahın dünya sarayında Abbas namına hakim olduğuna rızay-ı hümayunu yoktur. İslam askeri nice yıllar bu tarafta kışlayıp vera-ı perde-ı takdirde mukaddar olan şekil hasıl oluncaya kadar sa'y olunur bi-inayetillahi teala intikam alınmak muhakkaktır.

Bu cümleden evvelce Şah tarafından name ile Murad Paşa'ya Şemseddin Mehmed Ağa gelip sulh için nice sözden sonra, mezbur Hayreddin çavuş koşulup, cevabname gönderilmiş idi. Bir seneye yakın eğlenip cevap gelmemekte sultan murad han zamanında elde edilen memleketler istilası için asker-i encüm -sümar ile cemaziyelahirenin yirmi yedinci günü Erzurum'a gelindikte, Mezbur Mehmed Ağa ve Hayreddin Çavuş gelip, gördükleri Şahın nâmesi mazmununda serhad hükkamının reaya ve tüccar malına tecavüzleri nakz-ı ahde sebep gösterilüp tarafeynden gidip gelme olmuş. Sulh işlerinin yürütülmesine niyet var ise geçmiş unutup, geçmiş Murad Han zamanında fetih olunan memleketler ol tarafta iken

⁶⁶ a.g.e. c: 2,s.84-85

geçmişini unutmaya padişah tarafından asla rıza olmadığı meydandadır. Sulh murad olursa padişah hutbesi kıraet olunan memleketler teslim oluna.⁶⁷ diye cevap yazılıp, gönderilir.

1611 Kuyucu Murat Paşa Acem seferi hazırlığı içinde iken ölür yerine Nasuh Paşa geçer ve şahın taahüt ettiği ipeği tahsil için seferi iptal eder. Sefer bir sene daha ertelenir.⁶⁸

1612 Acem elçilerinin gelişi: Erzurum ve Bağdad sınırlarında merhum Sultan Süleyman zamanında Şah Tahmasb ile olan sulhündeki sınır her seneipek göndermek üzere kabul edilir.⁶⁹

1613 Acem Şahı Sulhnamesi

Bu senede Acem Şahı ile olan müsaleha akdinin sulhnamesi ,Müftü Ahmet Efendi kalemiyle yazılıp gönderildi.Eski padişahlar sulhnamelerinde yazılı olan şartlar üzere ki, Ashab-ı güzün ve einme-i müçtehidin ve ümmülmüminin haklarında sövme ve lanet kadına zina etme ve sövme olunmayıp Şah Tahmasp'ın taahüt ettiği üslup üzere teberrâ resmi gönderilmiş olup onda bulunan çirkin sövme telkin olunmaya... Sultan Selim Han zamanında kesilen sınır üzere kesilip Bağdad eyaletine tabi olan Sancar oğlu mübarek elinde olan memleketler yine Bağdad'a tabi ola ve ona himaye ve muavemet olunmaya.

Ve Şehrizer eyaletinin muazzam beldelerine istila elini uzatan Helo Handan ol memleketler kurtarıldıkta ol taraftan imdat ve muavemet gösterilmeye.

Ve Şark diyarından gelen Hacılar, Halep ve Şam yolundan revan olup, emn-ü aman üzere olmayan Bağdad ve Basra yollarından gitmeyeler.

Ve eskiden beri bu canibe sadakat üzere olan Şemhal Han vesair Dağıstan hakimlerinin memleketlerine zarar ve ziyan eriştirilmeye.

Ve menhus Rus'un bu taraflara geliş ve gidiş yolunu kapamak için bina ettüğü Tetek kalesi viran olmak ferman olundukta Şah askerlerinden bir fert müdahale etmeye ve serhadler emn-ü aman üzere olan.

⁶⁷ Tarih-i Naima, c: 2,s.86

⁶⁸ a.g.e. c: 2,s.90

⁶⁹ a.g.e. c: 2,s.95

Bu üslup üzere hudud kesilmesi için serhad paşalarından Bağdad valisi Mahmud Paşa ve Van beylerbeyisi Mehmet Paşa tayin olunup iki tarafın kararı üzere sınır kesilmesi için evamir-i aliye gönderildi.⁷⁰

1615 Çün Sdrizam Serdar tayin oldu.Evvelce zikr olunan İncili Çavuştan adam gelip,Şshın her sene göndermediği taahhüt ettiği ipek ile Kasım Bey nam elçisi gelip Revan serhaddine vasıl olduğunu bildirmişti.Lakin iki seneden beri bila mucip geciktirildiğinden padişahın hatırı gücenip azimetlerinden dönmediler.

Serdar Halep'e dahil olduktan sonra Acem elçisi dahi İstanbul'a vasıl oldu.Lakin asla itibar ve iltifat olunmayıp bir mahalde kondurulup mutad üzere levazımı görüldü, ve bu sene kadar unutulmağa terk olunup ne namesine bakıldı ne hediyeleri makbule geçti.⁷¹

1616 Acem elçisinin hapsi: Bundan önce Acem Şahı üzerine serdar tayin olunduğunu işittikte taahhüt ettiği ipek ve hediyeler ki iki sene verilmemiş idi,bir senelik ipek ile Kasım namında elçisini gönderip atebe-i aliyeye geldikte kanun üzere tayinatı verilip hediye namesine rağbet olumamış idi.Bu esnada merkurum elçi padişahın gazabına uğrayıp Yedikule'de hapsolundu.⁷²

1618 Acem elçisinin gelişi: Elçi bazı hediyelerle Pertev Paşa sarayına iner.

Sultan Süleyman Han zamanında vaki olan sulh üzere karar verilip sınır ve hudud konusunda her ne karar verilmişse bu yeni sulhda da geçerli olacaktır. Derne ve Dertenk sancakları köy ve nahiyeleriyle birlikte iranlıların olacaktır. Yüz yük ipek parasına karşılık hediyeleri her sene devamlı olarak göndermeyi de kabul etmişlerdir.⁷³

1619 Şah Abbas tarafından "Necef Kuli" elçi gelip Şahtan iyi niyetini ve dostluğa dair işlerde elinden geleni yapıp sulhta sebat ettiğini bildirir. Sadece padişahın eteğini öpmesine izin verilip gönderilir.⁷⁴

⁷⁰ Tarih-i Naima,c : 2,s.113-14

⁷¹ a.g.e. c: 2,s.137

⁷² a.g.e. c: 2,s.146

⁷³ a.g.e. c: 2,s.173

⁷⁴ a.g.e. c: 2,s.185

1621 Acem elçisi Ağa Rıza'nın gelişi: Zilhicce ayının ikinci günü tenbih olunup, ertesi Acem elçisi Ağa Rıza mutad üzere alay ile iskele kapısından girip vefa'da "dilsiz Kızılbaş-Hasan" hanesine kondu.⁷⁵

1622 Bağdad'da kalede bulunan Bekir subaşı Acem Şahın'dan Osmanlıya karşı yardım ister. Şah askerleriyle derhal yardıma gider. Kızılbaşlar Bağdad'a girerler, ve şah adına para basıldığı haberi yayılır.

Bağdad'ın valiliği sonra kendisine verilince kızılbaş davet ettiğine pişman olur. Bunun üzerine Kızılbaş Bağdad'dan göndermeye çalışır. Kızılbaşlar bu duruma karşı çıkarlar ve Bağdad'ı alma hazırlıklarına başlarlar.⁷⁶

1623 Şah Abbas'ın Bağdad hisarını istila etmesi: Şah Kızılbaşlar'ın Bağdad'dan çıkarılması üzerine "Sizler Bağdad'ı kuşatmakla maşgul olun, ben dahi asker ile varmak üzereyim"⁷⁷ demiş ve hanlar Bağdad'ı muhasaraya başlamıştır.

Bekir Subaşı tekrar Şahın geldiğini serdara yazıp bildirmiştir. Fakat Sadrazam Kemankeş - Ali Paşa duruma aldırış etmemiştir. Bekir Paşa ikinci mektubunda:

"İstanbul'dan bize imdat yetiştirsinler. Şah muhasarada büyük hücum ve gayret sarfedip elli dört yerden lâğım yürüttü. Hepsini bulduk İnşallah Bağdad'tan elem çekmeyip İstanbul'da imdat isteyez!"⁷⁸ demiş

Bekir subaşı kaleyi vargücü ile savunurken oğlu Mehmed Bağdad Valiliği vaadi ile Şah tarafından kandırılmıştır. Gece yarısı açtığı kale kapısından tüm kızılbaşlar'ı içeri almıştır. Şah kaleyi teslim alınca asker taifesinden olanlardan işkence ile mal ve eşyasının yerini öğrenmiştir. Tüm sünileri katledip, şii olanları affeder.

Şah Bağdad zaferinden sonra bir miktar Kızılbaş askeri ile Kerkük ve Musul üzerine gidip ele geçirirler ve Kasım Han Diyarbakır'da bazı kişilere gönderdiği mektupta "Kızılbaş askeri varmak üzeredir!"⁷⁹ diye haber

⁷⁵ Tarih-i Naima, c: 2, s. 239

⁷⁶ a. g. e. c: 2, s. 280-81

⁷⁷ a. g. e. c: 2, s. 282

⁷⁸ a. g. e. c: 2, s. 285

⁷⁹ a. g. e. c: 2, s. 191-92

gönderir.Sipahi zümresinden Küçük Ahmet Sekbanlarıyla Musul'a girince Kızılbaşlar Musul'u bırakıp, kaçarlar.

1624 Karaman beylerbeyi Çerkes Hasan Paşa Cezire ve Hısn Keyf taraflarında kışlayıp Altinköprü ve Kerkük'de kızılbaşın toplandığı haberi üzerine Küçük Ahmet ile giderler. Kızılbaş askerini bozguna uğratırlar. Birazı kırılıp, kaçar. Bir miktarı Kızılbaş Diyarbekir'e gönderirler.

Kızılbaş askerinin Gürcistan'da mağlubiyeti:

Gürcistan'da Kızılbaş hakimiyetine karşı Gürcistan krallığı prensi Mağrav Han isyan eder ve İranlı kumandan Karçıkay Hanı mağlup ve katleder.Bu başarı üzerine Magrav gönderdiği mektup ve bildiride:

“Eğer bu tarafa islam askeri teveccüh ederse fırsattır, umumiyetle Gence ve Karabağ ve şirvan halkı dönüp itaat ederler. Erdebil semtleri dahi zaptolunur. Zahire ve diğer mühimmat bakımından bu yerler zengindir. Zahmet çekilmez. Kızılbaş memleketine büyük zarar verilip çok işler görülür.”⁸⁰ Diye yazılmış. Fakat Hafız Paşa Gürcistan tarafına gitmeyi uygun görmemiş ve Bağdad'a memur olmuştur.

Peçevili eder:

Magrav'ın adamları Hafız Paşa'ya gelip gidip doğru dürüst cevap rica ettiler.

Hafız Paşa:

- Bizi saadetli padişah Bağdad fethine Memur etmiştir. Biz Gürcistan ve Şirvan semtlerine memur değiliz.⁸¹ Ama Katip Çelebi fezlekesinde der ki:

Hafız Paşa Peçevili sözüyle hareket edip Gürcistan tarafına gitmek lüzumsuz idi. Bir vilayet tahribi ile şah Bağdad'ı verir mi idi? Bağdad'ın fethi ile memur iken başka tarafa gidip, bir iş göremediği suretle azarlanmaz mı idi? vaktiyle Sultan Süleyman dahi Nahçıvan'a varıp husule gelen sonuç tarihlerde yazılıdır. Vâkıa Hafız Paşa Bağdad'a varmakla bir iş görülmedi. Ancak askere

⁸⁰ Tarih-i Naima, c: 2,s.347

⁸¹ a.g.e. c: 2,s.348

tecrübe hasıl olup, Bağdad'ın kolaylıkla elde edilmesinin mümkün olmayacağı bilindi.⁸²

Murad Paşanın Bağdad tarafına gitmesi:

Bağdad tarafından casus gelip “Kızılbaşların çoğu çıkıp imam Ali Radiyallahü anhın ziyaretine gittiler. Bağdad boştur” demesi üzerine Murad Paşa serdar tayin edilir. Serdar-ı Ekrem Hafız Ahmed Paşa'da Bağdad tarafına hareket etti. Bu konuda:

- İnşallahü teala Bağdad fethi çok kolaydır.
- Kalenin miftahı cebimdedir. der.⁸³

1625 Muharrem ayında asker Kerkük sahrasına iner ve Kızılbaşdan gelen mektupta :

“Bağdad kendi ülkenizdir. Varıp iki ağızda harap eylemen. Evvela şaha elçi gönderip doğruca anlatıp isten. Caiz ki vere.”⁸⁴

Saferin on ikinci günü metrise girilir. Diyarbekir ve Basra'ya tekrar mühimmat hazırlanması için adamlar gönderirler. Birkaç gün top ile kale dövülür. Fakat kale top darbesinden yıkılmaz. Lağım çalışmalarında başarısız olmuş ve kaleye Şah tarafından birkaçyüz atlı yardıma gelir. muhasaranın yetmişikinci günü yapılan hücumda asker surları geçemez. Zira asker içerde ikinci bir surla karşılaşır. Askerin bir kısmı da suni bataklıkta telef olur. Bu arada Şah Abbas da bir ordu ile Bağdad'ın imdadına gelir. Osmanlı ordusunun raeşesini keser. Sadrazam Hafız Paşa ordu erkanını toplayıp:

- İşte şah kale imdadına geldi, barut ve mühimmat dahi az kaldı. Şimdiden sonra alınacak tedbir nedir? diye sorar. Ordu erkanının bazıları kuşatmanın kaldırılarak Şahın üzerine gidilmesini veya Bağdad'dan vazgeçilmesini ileri sürerler. Yeniçeri Zabıtları:

“Biz cümlemiz kırılırız, Bağdad alınmayınca metristen çıkmak ihtimalimiz yoktur.” derler.⁸⁵ Hafız Paşa mücadeleye karar verir Şahı karşılamak üzere bir

⁸² a.g.e. c: 2,s.348

⁸³ Tarih-i Naima,c: 2,s.353-54

⁸⁴ a.g.e. c: 2,s.360

⁸⁵ a.g.e. c: 2,s.364

miktar kuvvetle Murat Paşa'yı sevkeder. Ancak Murad Paşa bozulup avdet etti. Şah Abbas Bağdad civarına ulaşır iki ordu karşılaşır. İlk karşılaşmada Şahın ordusu bozulur. Ertesi gün elçiler teati edilir. Vezir-i azam, Selam çavuşu Mustafa Çavuş ve sipahiden silahtar mülazim başısı Edirneli İbrahim Çelebi seçilip gönderilir. Ve yine kale cengine devam edilir. Bundan bir sonuç alınmaz. İki taraf birbirine üstünlük sağlayamaz. Tekrar elçiler teati edilmeye başlanır. İran elçisi Osmanlı ordugahındayken kapıkulu askerleri "Orduda yiyecek kalmadı nice otururuz"⁸⁶ diyerek ayaklanırlar. Hafız Paşa'nın ordugahına gelip orayı başına yıkarlar ve onu düşmanla anlaşmakla suçlarlar. Asker ocak ihtiyarlarının oraya girmesiyle yatıştırılır.

Şah Abbas Osmanlı Ordusundan çekindiğinden Bağdad'ı iade edeceğine dair taahhütnameyi elçi Mustafa Çavuş'a verir. Bu sırada Osmanlı ordusundaki askerin serdara isyan haberi gelince Mustafa Çavuş durdurulup elindeki name alınır. Hafız Ahmed Paşa durumu İstanbul'a arz edip Diyarbakir'e döner, Şah Abbas'da tahkim ettirip ülkesine döner.

1626 IV. Murat Hafız Paşa'nın arızasını alır almaz ona Halep'te kışlamasını emretti ise de düşmanları padişaha tesir ederek onun azline sebep olurlar. Yerine Halil Paşa tayin edilmiş ve kış içinde Halep'e gönderilmiştir.

Kızılbaşların Ahışa kalesini istilasını: Müverrih burada der ki :

Abaza Paşa Kızılbaş'a gizli haber gönderip Ahışa kalesini almağa teşvik etmiştir. Vakta ki serdar tarafından kendine güler yüz gösterilip Ahışa kalesinin imdadına memur oldu. Kızılbaş hareke getirdiğine pişman olup kendisi serasker olmak sevdasına düşmüştü. Serdarlığına müsaade olmayıp kendine kötülük edileceğine dair bazı işaretlere vakıf olunca böyle hıyanet eyledi. Geçimsiz kızılbaş, hücum ile Ahışa kalesini alıp, içinde olan ehl-i islami kılıçtan geçirir.

Şah elçisinin İstanbul'a gelişi:

Şah Abbas tarafından name ile elçisi Tahmasb-Kulu sultan gelip Bağdad'ı oğluna rica eder. "Evvelce Süleyman Han zamanında olan hudut üzere sulha ahitname verilmişken, Celalı sebebiyle fırsat düşkünlüğü edip anlaşma bozulmakla

⁸⁶ Tarih-i Naima, c: 2, s.386

asker donatılıp ve serdar gönderilip o tarafta olan işler, vekil-i mutlak serdar Hali Paşa'ya verilmişti.”⁸⁷ diye cevap gönderilir.

Zokum hakimi Gürcü Tahmurs Hana Yazılan hükümde Vezir-i azam Halil Paşa'nın Kızılbaş üzerine serdar gönderildiğini onun ve Gürcistan beylerinin Kızılbaşın defedilmesine gayret sarfetmeleri istenmiştir. Sadrazam Halil Paşa Abaza üzerine yürümeye karar verir. Fakat orduda yeterli kal'a değer top olmaması ve kış mevsiminin yaklaşması üzerine geri dönülür. Halil Paşa'nın eli boş dönmesi ve bir sefer mevsimini boşa geçirmesi üzerine azı ile yerine Hüsrev Paşa tayin olur. Hüsrev Paşa Abaza üzerine yürür. Henüz Tokat'da iken Abaza'nın maliyetinden Erzincan ve Bayburt beyleri gelip aman dilerler. Onları birçok asker birçok asker takip eder. Abaza Hüsrev Paşa'nın ordusundaki topları haber alır ve korkuya kapılır. Birçok askerin de firar ettiğini öğrenince isyana son verir.

1628 Sadrazam Hüsrev Paşa kırk günlük Erzurum muhasarasından sonra Abaza'nın talebini kabul ile onu İstanbul'a getirir. IV. Murat af ile onu Bosna valiliğine tayin eder. Abaza Paşa'nın yardım istemesi üzerine Şah, birkaç bin kızılbaş, Şems Hanı serdar edip Erzurum'a erişmeye göndermişti.

Serdar-ı azam Erzurum'u muhasara ettiği haberini yolda işitince, Erzurum'dan ümidi kesip dönüp yine Revan gidip Kars üzerine uğradılar. Kars'a zarar vermek istediklerini Kars valisi Köse-Sefer Paşa haber aldı. Büyük bir kalabalıkla pek çok Kılıçbaşı Kılıçtan geçirdiler. Abaza Paşa'ya Bosna eyaletinin o tarafa gönderilmesine Nakib-ül-eşraf Allame efendi şöyle der:

“Erzurum'dan Abaza sıdk ile çıktı gitti.”⁸⁸

Şah Abbas'ın vefatı: 995'de “Kör-Hudanbe” yerine Acem Şah oldu. Özbek Hanın ölümünden sonra Horasan'daki şehirleri alıp, atalarının hükmettiği yerlerin hepsini kurtardı. Sonra Osmanlı sınırlarına gelip Celalı ihtilalinden fırsat bulup barışı bozdu. Tebriz, Revan ve Şirvan ülkelerini uzun muhasara ve savaş ile alıp sünnileri katletti. Bağdad, Kıylan, Harezmi ve Sicistan memleketlerini elde edip kırk-üç sene şahlık sürdü.

⁸⁷ a.g.e. c: 2, s.412

⁸⁸ Tarih-i Naima, c: 2, s.440

1629 Sadrazam Hüsrev Paşa Abaza Mehmed Paşa ailesine son vermekle büyük bir itibar kazanmış ve İstanbul'a dönüşünden birkaç ay sonra Bağdad seferi ile görevlendirildi. Sadrazam ve serdar-ı ekrem Temmuz başında üsküdar sahrasından hareket etti. Hüsrev Paşa Halep ve Diyarbekir üzerinden Musul'a vardı. Burada kırk gün beklemiştir. Bahar mevsimi yaklaşınca Bağdad'a hareket edildi. İslam askerinin Musul'dan hareket ettiği haberi yayılınca Dülük ve Kerkük kalelerindeki kızılbaşlar kaleleri bırakıp Bağdad'a kaçtılar.⁸⁹

Mart başında şehir-i zor'a vardılar. Kale Şah Abbas zamanında tahrip edildiğinden yeniden yapılanmasına karar verildi. Kale Kanuni Sultan Süleyman zamanında yapılmış.Şehr-ı Zor'un emniyeti için Mihriban kalesi fethedilmiş Hüsrev Paşa kuvvetlerinden bir kısmını Kerbela, Necef ve Hille tarafına göndermiştir.

Mahriban kalesi fetholunduktan sonra kale altında olan askere haber geldi ki, Acem Şahının Hanlar Hanı Zeynel Han kırkbinden fazla kızılbaş askeriyle gelmek üzeredir. Kale civarında çok şiddetli bir savaş olmuş ve Acem ordusu geri çekilmiştir. Zeynel Han yaralı ve yenik olarak Osmanlı kılıcından kurtulabilenlerle kaçış yoluna düşmüştür.

Katip Çelebi Fezlekedede der ki:

Zeynel Han ile olan Kızılbaşlar boğazda müşavere edip Çopur Bekir dedikleri habisi ki, Abazanın yarar kafadarı olmakla çok cenglerde bulundu. Osmanlının ahvalini bilirdi. Mihriban kalesi üzerine varılmağı münasip görmeyip:

"Han'ım! Evvela şehir-i zor üzerine varup Osmanlı ordusunu bertaraf edelim, şimdi onlar bu askere dayanıp kendi üzerine varacağımızdan gaafildir... Birdenbire üzerlerine varsak üstün gelürüz, sonra bunların işi kolaydır."⁹⁰ dedi. Zeynel Han ihtiyarlarıyla birlikte dediler ki:

"Şah Abbas toptan Kızılbaş askeri ile Bağdad altına varup Hafız Paşayı bu kadar zaman kuşatıp bir iş göremedi. Biz nice edebiliriz? Bari buradakiler bize bakarak azdır, varup hakkından gelelim."⁹¹ Deyip çopur Bekir'in sözünü

⁸⁹ a.g.e. c. 3,s.12

⁹⁰ Trih-i Naima,c: 3,s.26

⁹¹ a.g.e. c: 3,s.27

tutmadılar. Zeynel Han beş parmak denilen yerde Şah ordusuna ulaşınca katlolundu. Ve hanlar hanlığı Memuriyeti Tebriz hanı Rüstem Hana verildi.

Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Hücrev Paşa Hemedan ve Kazven'e dek gittiler. Asker Hemedan'a varmadan halk şehri tahliye etmiş, alıp götürülmesi mümkün olan mallarını alıp, taşınması zor ağırlıklarını bırakmışlardı. Asker serdarın emriyle bağ ve bahçeleri balta ile kırıp ağaçlarını kesip, binalarını yakıp yıkıp Şehri ateşe verdiler. Külünü göklere savurdular.

Zilka'denin dördünde Kazvin niyetiyle Dergüzen'e doğru gidilmiş burası da Hemedan gibi yerle bir edilmiştir. Sonra Kazvin'e gidilmesi kararlaştırılmış iken bazı bilgi sahibi kişiler Dergüzin'den Kazvin'e on konak mesafe olduğunu ve bazı konaklarda su yollarının yer altından geçtiğini ve dışarıdan çıkan su olmadığından su sıkıntısı çekileceği söylenmiştir. Bunun üzerine sipahi taifesi:

“Buradan Erdebil'e dönmek yeğdir, ya gelir muharebe eder, veya buğday verir, sulh olunuruz.”⁹² Dediler: Yeniçeriler razı olmayup:

“Hayır Bağdad hepsinden mühimdir ve biz Bağdad'ı fethetmeğe memuruz. Bu taraflarda gezdiğimiz, vakit zayı etmektir.” Dediklerinde Reis-Ül-Küthap Muslu efendi dahi söze gelip:

“Padişah hazretlerinin emri Bağdad'ın alınmasıdır. Tamamen Acem ülkesini alsak veya tahrip etsik padişahımızın makbulü olmayacağı aşikardır.”⁹³

Deyü konuşunca Bağdad tarafına gidilmesine karar verildi.

Serdarın Çemhal sahrasına varışı ve Lor hakimi Hasan Can'ın askerine mağlup oluşu.

Çemhal mevkiinde Acem askerinin baskısını ne karşılanmış Rumeli beylerbeyi Deli Yusuf Paşa ile Anadolu beylerbeyi Zor Paşa'nın gayretleriyle galip gelinmiştir.

1630 Askerin Bağdad önlerine ulaşmasından sonra Musul'da bekletilen toplar da getirtilmiştir. Bu sırada Bağdad valisi Safi Kulu Han'dır. Osmanlı ordusu hem karadan hem nehirden hücumu geçmiştir. Onyediyerden lağım kazıldı ise de hepsi bulunup iptal edildi. Otuzbeş gün hiç durmadan hücum edildi. Ancak düşman

⁹² Tarih-i Naima, c: 3,s.36

ateşi karşısında bir türlü yıkıntılardan içeri girilemiyordu. Nehirden yapılan taarruzlar ise suyun sığ olmasından bir işe yaramamıştı. Bu durumda toplanan harp meclisinde gayretle kusur olmadığı halde zaferin mümkün olamadığı tesbit edildi. Ayrıca zahirenin azalmadan muhasarasının kaldırılmasına karar verildi.⁹⁴

Neticede Hüsrev Paşa Musul'a çekilmiş burada kışlamaya karar vermiştir. Bir süre sonra Acem askerinin Şehr-i zorlu istila ettiği haberi gelir. Bölge tekrar şahin askerlerinin eline geçmiştir. Serdar Musul'un da tehlikede olduğunu görüp Mardin'e çekildi.

Hüsrev Paşa Bağdad muvaffakiyetsizliğinden sonra iyice gözden düşmüş ve düşmanlarının da telkinleriyle azledilmişti. Yerine Hafız Ahmed Paşa Sadrazam tayin edildi.

1633 Başarısız Bağdad seferinden bir süre sonra Acem askerinin Van kalesini muhasara ettiği haberi gelir. Bunun üzerine Erzurum valisi Demirkazık Halil Paşa ile rakibi Diyarbekir valisi Murhaza Paşa düşman üzerine görevlendirilir. Acem askeri islam askerinin geldiğini haber alınca muhasarayı kaldırıp müdafaaya çekilir. Acem askeri geri çekilmek zorunda kalır.⁹⁵

1634 IV.Murat bu sefere bizzat katılma kararı alır. Sadrazam ve Serdar-ı ekrem Tabaniyassı Mehmed Paşa'yı doğu seferine memur eder.⁹⁶

1635 Katip Çelebi merhum der ki: On sene Osmanoğulları askeri ile seferlerde bulundum. Bu derece çokluk üzere bir topluluk görmedim. Fakat bu konaktan geçince böyle bir gösteriş hususuna çok çalıştılar, edemediler. Çünkü ol topluluktan sonra askerin çoğu dağılmış ve padişah hazretlerinin sert tabiatından ve iltifat etmemelerinden ürküp kimi gitmiş ve kalanların dahi çoğu alaya gelmez olmuş idi. (İnsan insanın kuludur) anlamınca ihsan ve bağışta azlık kalblerin vahşetine sebep olur. Muharrem ayının on sekizinci gününde in'am çıkıp nefer

⁹³ a.g.e. c. 3,s.36

⁹⁴ a.g.e. c:3,s.54-55

⁹⁵ Tarih-i Naima,c: 3,s.265-66

⁹⁶ a.g.e c: 3,s.237

başına biner akçe bahşiş verildi. Ol dahi kesik pare olmakla ikişer akçeye harcadılar.⁹⁷

Bu sözler Sultan Murat'ın askerleriyle Erzurum'a ulaşmasıyla Katip Çelebi tarafından söylenmiştir. Muharrem ayının dördünde bir kısım ağırlıklar Erzurum'da alıkonulup Huma-Hatun menziline silahtarlıktan evvelce vezirlikle çıkan Hüseyin Paşa Erzurum Muhafazasında kaldı. Yirmibeş balyemez toplar ve tuğları ileri gönderip ertesi gün Erzurum'dan kalkıp Revan'a doğru gittiler.

Revan kalesinin muhasarası ve fethi:

Gözcü tepesi demekle tanınan yerde Kaptan Paşa ile Halep beylerbeyisi Ahmed Paşa kolundan toplar kaleye havale olunup Emir güneoğlu sarayını ve daha bir çok binaları harap ve yebab ettiler.

Müverrih der ki: "Revan hakimi olan Emir Güne oğlu Tahmasp-Kuli Han idi ki otuz yıla yakın ol memleketler ki Acemler arasında iran vilayeti derler pederinin eli altında olup helak oldukta oğlu, adı geçen Han'a ikta olunmuştur. İslam Padişahının geleceğini öğrinince kaleye kapanma levazımını tedarik edüp Acem şahından dahi yardım istedikte, şah dahi rafızı askerinin ab-ı ruyu olup Bağdad kuşatmalarında Müdafaa hususunda ayak dirediği görülen Mir Fettahoğlu ağa sadık adındaki kumandanı ki, ona da mir Fettah denilirdi, on iki bin Mazenderan tüfeng-endazı ile göndermiştir. Bunlar Revan kalesi içinde harp ve kavgaya hazır idiler."⁹⁸

Safer ayının yirmi birinci günü Tahmasp Kuli Han tarafından elçi Küçük Ahmed Paşa'ya gelir. Bir hafta yapılan barış müzakeresi sonunda hafta başında kalenin teslim edileceği haberi verildi. Gelen elçinin katline karar verilmişti, vezir-i azamın araya girmesiyle elçi kurtarıldı. Daha sonra Revan hakiminin kethüdası Murat Ağa elçilik merasimi ile padişahın huzuruna çıkar. Padişah azarlıyarak hitap edip:

-Niçin kaleyi teslim etmediniz? deyince elçi:

"Padişahımın celâdet ve heybet avazesi şahın kulağına girsün ve kahramanlık üstünlüğünün velvelesi yayılıp İran'ın her tarafına erişsün deyü,

⁹⁷ a.g.e. c: 3,s.251

karınca misali; sizin gibi Süleymana karşı durmaya cesaret ettik. Ne mümkün ki beraberlikten dem vurmuş olayuz! Ve kaleyi teslimden inat ve büyüklük kılayuz!” deyü cevap verdikte elçinin ustaca cevabı Padişahın hoşuna gidip yaldızlı Hil’at emrettiler.⁹⁹ Vezir-i azam elçiyi kendi otağına götürür. Sabahleyin kararlaştırılmış olan barış ahvalini bildirir. Revam hakimi Emir Güne oğlu kaleden çıkar. Yeniçeri ağası yoldaşlarıyla kaleyi zaptederler.

Şeyhülislam Yahya efendi Revan fethini şu şiirle ifade eder:

Revan’a varıcak Sultan Murad Han-ı Ömer Heybet Müyesser eyledi ana Hüday-ı Müstean fethin Cemi ehl-ı sünnet asker-i islam şad oldu.

Didi Yahya anın tarihini “gördük Revan Fethin”(1045)¹⁰⁰

Emir-Güne oğlu Padişahın huzurunda kulluğa kabulünü istemiş ve Sünni mezhebine girerek Yusuf Paşa adını almıştır. Acem askerleri kaleyi terkedip Erdebil’e gitmişlerdir. Padişah kalenin tamirinde bulunduktan sonra Tebriz’e doğru yola çıkmıştır. Tebriz’e giderden Hoy kalesi alınmış bina ve bahçeler tahrip edilmiştir. Buradan Tebriz’e yöneliş, şehir terkedildiği için müdahalesiz girmiştir.

Padişah buradan Van’a harekette Diyarbekir üzerinden İstanbul’a varmıştır. Revan seferi dönüşünde vezir Kenan Paşa, birkaç beylerbeyi Ahıska’nın fethine görevlendirilmiştir. Yirmi üç gün muhasaradan sonra kızılbaşlardan kale alınmıştır. Asker sonra padişaha yetişmiştir.

Recep ayında Van beylerbeyinden gelen mektupta Şahin Revan’a gelmesinin mümkün olduğunu bildirmiştir. Yeniçeri ve diğer askerler Revan kalesinin yardımına gitmekle görevlendirildiler fakat karın fazlalığı yardımın ulaşmasını güçleştirir. Recep ayında Şah ve Rüstem Han Revan’ı kuşatırlar.

Kaledeki askerler yardım gelmemesi üzerine çaresiz Revan kalesini kızılbaşla teslim etmişlerdir.¹⁰¹ Zil kadenin dokuzunda devlet katına yazılan yazıda Revan’ın elden gittiği padişah katına arzelenmiştir.

⁹⁸ Tarih-i Naima, c: 3, s.256

⁹⁹ a. g. e. c: 3, s.259

¹⁰⁰ a. g. e. c: 3, s.262

¹⁰¹ Tarih-i Naima, c: 3, s.284

1637 Şah tarafından Maksud Han adlı elçi çıkıp, Üsküdar'a gelip Davud paşa sarayına iner. Padişah şahın namesine Bağdad'da cevap verileceğini belirterek reddolundu.

Sultan Murad Hanın Bağdad Seferi

Zilka'denin on altıncı günü orduyu hümayun Üsküdar'a geçti. Üsküdar'da otağ-ı hümayunda yirmi dokuz gün oturulup kaymakam kapudan Mustafa paşa ve şeyhülislam Yahya Efendi'de sefere görevlendirildi. Üsküdar'dan kalkılıp yola koyuldular.¹⁰²

1638 Üsküdar'dan Bağdad'a kadar yüz on beş konak sayılmıştır. Musul'da bütün kapu kuluna biner akçe inam verilüp taşınması konusunda yirmi pare topun karadan geride kalanın nehirden gönderilmesi kararlaştırılır. Erzurum valisi Vezir Kenan Paşa ve Ahıska hakimi sefer paşa Revan üzerine gider ve büyük muarebeden (Kenan Paşa Cengi) sonra kızılbaş askeri bozulur.¹⁰³

Müverrih der ki: Padişahın otağı imam-ı azam ziyaretgahı önüne kuruldu. Şöyle ki Dicle suyu otağın sağ tarafından akardı. Ve bir yüksek tepe üzerine hisar cengini seyretmek için sefer köşkü kurdular. Orada kırk baş kurban kesilip fukaraya sadaka olarak dağıtıldı. Sabaha kadar metrisi tamamlayan islam askeri kalenin kara tarafını iki tarafından şat kenarına kadar kuşatırlar. O gece ve ertesi gün savaş olup vardar. Ali paşa ve Kanlı Mehmed paşa yaralanır.Padişahın emriyle silahtar paşa onüç top ve bütün askerle şat suyunu geçip Kuşlar kalesinden Bağdad'a saldırmaya başlarlar.

Tayyar Paşa Akkapı kulesini yeniçeri ağası Küçük Hasan Ağa köşe kulesini kaptan Kara Mustafa Paşa ile Hüseyin Paşa'da ikişer kule tahribine muvaffak olurlar. Şehrin metris sürmek suretiyle fethi münasıp görülüp kuşatma günlerce devam eder. Hücum sırasında Sadrazam Tayyar Mehmed Paşa şehit olur ve yerine Kara Mustafa Paşa tayin olur.

Türk taaruzundan bunalan İran'ın Bağdad muhaafızı Bektaş Han kaleyi teslim etmekten başka çare bulamayıp Türk ordugahına haber gönderip bir "aman-

¹⁰² a.g.e. c: 3,s.322

¹⁰³ a.g.e. c: 3,s.361-62

name” ister. Ateşkes ilan edilmiş ve Bektaş Han padişah huzuruna kabul olunmuştur.¹⁰⁴

Bektaş Han Osmanlı tabiyetini seçmiş ve padişah da onu bir murasra siyah sorguç ve bir siyah koşlu kürk hil’at-i fahire ve bir murassa hançer ile taltif etmiştir, Bağdad muhafızının teslimine rağmen şehir tam anlamıyla ele geçirilmemiştir. Diğer kumandanlar şehri müdafaya devam etmişlerdir. Narin kale denilen iç kaleye çekilmişlerdir. Türk kuvvetleri de surları aşmış ve sokak çarpışmalarına başlamışlardır. Şehir tamamen ele geçirilince yerli halk dışındaki herkes sürülmüştür.

Padişah imam-ı Azam türbesini ziyaret etmiştir. İstanbul’a aynı gün fetihname gönderilmiştir. Bir fetih mektubu da Handan Ağa-zade tarafından Nemçe kralına gönderilmiştir. Padişah Bağdad’a varışından tam iki ay sonra İstanbul tarafına döner. Şahtan istenildiği şekilde intikam almak için bütün islam askeri ile vezir-i azam bir süre Bağdad’da kalmaları için görevlendirilmiştir.

Bağdad seferine çıkıştan beş ay önce Şah tarafından gelen Maksud Han adındaki elçiye hil’at inayet buyurulup Şaha götürölmek üzere Padişah tarafından bir mektup yazılmıştır. Padişah yazısının sureti :

“Her şeye kadir olan Allah, doğru yola ulaştırsın, şah safi Bahadır’a name-i hümayunum ulaştıkta, Malum ola ki adamlarından Hanife Maksudu gönderip, barış istemişsin. Elçini biraz eğlendirmekten murat, bazı işlerimiz vardı. Ol işlerimizi gördük. Şimdi barış istiyorsan büyük atalarım zamanlarında saadetli hükümetlerimizin elinde olan memleketleri beyler beylerimize teslim eylesin, askerlerin varup zapteyleyeler ve verilmesi adet olan hediyeleri her sene gönderesin. Eğer göndermezsen, bu serhadlerde kışlayıp, ilkbaharda deniz gibi asker ile il ve memleketine varmam kararlıdır. Er isen meydana gel! Başkanlık davasında olanlara bir köşeye çekilip oturmak yakışmaz. Attan korkanın, ata binüp kılıç kuşanması hatadır. Ezelden takdir olunan meydana gelür. Elem çekmeyüp

¹⁰⁴ Tarih-i Naima, c: 3,s.373

meydana gelesin vesselam alâ men ittebeal Hüda... Bin kırk sekiz senesi Ramazan ayında...”¹⁰⁵

Zilhiccenin on dokuzunda Rüstem handan mektup gelir. Kızıl Ribat denilen konakta vezir-i azam meclisinde şahın elçisi Mehmed Kuli barış görüşmesi sırasında Sultan Süleyman zamanındaki sınır için “Kars kızılbaş verilir yahut tahrip olunmak yazılmıştır” demesi üzerine veziri azam:

Böyle bir ihtimal mümkün değildir. Ama sen neye geldin? Dertnek anahtarını getürdün mü? Barış istiyorsan, Dertnek anahtarı gelsün ve Rüstem Han Bagdad sınırından kalksun! . diyerek elçiye hiddetlenir. Şaha ve Rüstem Han’a mektup yazılarak Rüstem handan üç güne dek, şahtan altı güne dek cevap gelmek şartıyla gönderilir.¹⁰⁶

1639 Birkaç gün sonra Rüstem Han’dan serdara bir tezkire gelir Bunda Derteng kalesinin tahliye edildiği ve bir elçilik heyetinin gönderildiği bildirilir.

İslam askeri Kasr-ı Şirin Mevkine geldiği zaman şahın vekili Saru-Han ve ilk elçi Mehmed-Kulu gelip herkesi rahat ve huzura kavuşturacak olan barış için Muharrem ayının 14.günü görüşmelere başlanır.¹⁰⁷ Elçi bazı arazi ve kalelerin Şah tarafından zaptolunmasını ister fakat sadrazam bu duruma mücade göstermez iki taraf arasında münakaşalardan sonra şu suretle karar verilir.

“Bağdad eyaletinden Hassan, Bedre ve Mendekicin ve Derne ve Dernetek ta Sermenel’e dek arada olan sahralar ve Caf aşiretinin Ziyaüddin ve Haruni kabileleri ve Zencir kalesinin batı tarafında olan köyler ve şehrizur yakınında Zalim Ali kalesinin yukarısında olan dağların, bu kaleye bakan tarafları, şehrizur’a çıkan gediğine kadar ve kızılca kale ve ona bağlı yerler, padişah tarafından zaptolunup, bunlardan başka Ahıska, Kars, Van, Şehrizur, Bağdad ve Basranın içinde olan kaleler, ülkeler, nahiyeler, arazi , dağlar ve tepelere Şah tarafından asla taaruz olunmaya... ve Mendelicin den Dernetek’e kadar olan yerler Bire, Zezdüvi ki (Zümrüd Me’va) dahi derler ve zencir kalesinin doğu tarafında olan köyler, kaleler, orman ve onlara bağlı olan yerler, Mihriban ve ona bağlı yerler, Şah

¹⁰⁵ Tarih-i Naima,-c: 3,s.384

¹⁰⁶ a.g.e c: 3,s.394-95

¹⁰⁷ a.g.e. c: 3,s.329

tarafından elde tutulup, onların sınırları içinde olan yerlere, Osmanlı hükümeti tarafından karışılmaya... Zencir kalesi ve Van sınırında olan Kotur, Makû ve Kars tarafında Magazberd adlı kaleler iki tarafça yıkıla... Vesselam.”¹⁰⁸

Kasr-ı Şirin Muahedesinin tastik edilmiş metni İran elçisi Muhammed Kulu Han tarafından İstanbul’a getirilmiştir.

Bu sefer dönüşü padişah devlet erkanı tarafından İzmit’te istikbal edildiği gibi İstanbul’da da halk tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Zafer şenlikleri bir hafta sürmüştür.

1641 Rebiülevvelin yedinci günü Acem Şahı tarafından Mokan hakimi İbrahim Han adlı elçi padişaha eblak atlar ve nakışlı ibrişim kaliçeler ve çeşitli Acem hediyeleri getirip barışın devamını ve padişahın tahta çıkışını tebrik eden şahın mektubunu getirir.¹⁰⁹

1642 Acem Şah Safi oğlu Sam ölür oğlu Abbas Şah olur. Muahedenin yenilenmesi gerektiğinden sekiz yüz kadar Bağdad kulu yazılıp Bağdad’a gönderilir.¹¹⁰

1650 Daha önce Van tarafından fitne haberleri gelmiştir. Bağdad’dan gelenler kızılbaşların hareket ettiği haberini verirler. Her odadan bir miktar yeniçeri Bağdad’a görevlendirilir.

Bağdad Ağası İlyas Ağa’nın gönderdiği mektupta:

Halen üç Han, üçbin kızılbaş ile Huveyze’ye konup, arkalarından onikibin kızılbaş konup arkalarından üç Han dahi ki, Kör-Hüseyin Han oğlu hepsine kumandandır. Huveyze yakınında köçe denilen su üzerine konmuşlardır. Maksatlarının ne olduğu gelen tüccardan soruldukta ve casuslarımızdan dahi varup gelüp, öyle tahkik ettiler ki, bunlar Bağdad dışını ve şah dahi Kandahar tarafına gitmek üzere büyük toplantı ve yığınak hazırlığındadır.

Maksadı Hurma toplam mevsiminde ki, şevval ayı sıralarına düşer, Bağdad üzerine gelmektir. Bütün bu ahvali vezir-i azam’a bildirip büyük tedarik ve imdada süratle hazırlanasız deyu yazılı idi.¹¹¹

¹⁰⁸ Tarih-i Naima,c: 3,s.330

¹⁰⁹ a.g.e. c: 4,s.4-5

¹¹⁰ a.g.e. c: 4,s.14

1656 Acem elçisi bir kaç katır ve büyük bir fil ile sefer ayının dördünde Osmanlı tahtının bulunduğu yere ulaşır. Büyük bir divan kurulur adı geçen elçi (Pir Ali) divan-ı hümayuna götürülüp ziyaret verildikten sonra padişah huzuruna çıkar ve mevcut barışın sağlamaştırılması ricasında olan mektubunu verir.¹¹²

OSMANLI-VENEDİK İLİŞKİLERİ (1633-1658)

1633 Abazapaşa'nın Venedik kralına bağlı Zadre kalesini almak istemesi.

Kaleyi gezme isteğinde bulunur, düşman sulhun bozulmasından korkar ama kaleye girmesine izin verirler. Birkaç durumdan şüphelenir. Abaza daha sonra kaleyi kuşatmak isteyince İstanbul'dan balyosdan yardım isterler. Abaza'nın Bosna'dan azlettilmesiyle bu durumdan kurtulurlar.¹¹³

1638 Venedik kafirinin körfezin öteki tarafında bulunan Zadre kalesini alıp Bosna sınırına gelmesi ve iki kaleye bitişik İslam arazisinden otuz iki parça köyü ele geçirmiş uzak olduğundan ilgilenememiştir. Sorun sınır komutanlarından Burak-oğlu Mustafa ağa tarafından İstanbul'a bildirilmiş ve Venedik balyosu Burak-Oğlunun ortadan kaldırılması için çok mal dökmüştür. Bu durumda padişah emriyle doğruysa alınsın diye emir çıkmıştır.¹¹⁴

1639 Birkaç Cezayir ve Tunus korsan gemileri Venedik adalarından Girit(Akritiş) adasına varıp esir ve mal alırlar. Venedik donanması da bunları takip eder. Mağribiler Avlonya limanına girerler. Venedik donanması liman ağzını topa tutar ve Mağribiler ise Selanik'e giderler. Oradan Sakız'a ve sonra Mağribe ulaşırlar.

Olaylar padişahın kulağına gidince kaymakam Musa Paşa'ya Venedik balyosunun hapsedilmesi için hatt-ı hümayun gönderir. Venedik kafirleri muahedeyi bozduğundan "memleketine tüccar gidip gelmeyip İspelet iskelesi kapanıp, bazirgan varmaya!"¹¹⁵ diye emirler gönderilmiştir.

¹¹¹ Tarih-i Naima, c: 5,s.52-53

¹¹² a.g.e. c: 6,s.247

¹¹³ a.g.e. c:3,s.204

¹¹⁴ Tarih-i Naima, c: 3,d.400

¹¹⁵ a.g.e. c: 3,s.430

1645 Geçen yıl malta gemileri İstanbul'dan Mısır'a giren Darüssade Ağası'nın gemisini ele geçirirler bu durum padişahın kulağına gider intikam için Akdeniz'e sefer yapılacağı ferman edilir. Kapudan Yusuf Paşa serdar ilan edilir.Rodos'dan çıkıp padişah huzuruna gelen gemiler Malta gemileri ile savaşır ve gemiler alınır. Bu durum Girit'in fethine hayırlı bir başlangıç olarak kabul edilir.

Donanma Malta seferi adı altında Girit seferine çıkar. Bu seferin açılmasını teşvik eden Kaptan-ı derya silahtar Yusuf Paşa'nın asıl ismi Joseph Markovitch'dir. İslam askeri Girit seferine memur olduklarına dair hatt-ı şerif alıp Hanya burnuna doğru gider.¹¹⁶

Girit adasına yakın üç-dört mil yuvarlak bir küçük ada olan Aya-Todori iki kalesinden ismini almıştır. Düşman kuvvetleri donanmayı hümayunun yaklaştığını görürlerse islam askerini beklemeye başlarlar. Hanya karşısında kurulan çadıra serdar-ı ekrem gelir. Ferman ile toplar ve darbzenler, cephane ve diğer mühimmat gemilerden çıkarılır. Ayın dördüncü günü ki, haziranın on yedisi salı günüdür, sabahleyin toplar ile kale dövülmeye başlar ve düşman kuvveti de iyi savunmayla kaleyi korur.

Alçak kafirler sonraları zafer olan gazilerin hücumunu görüp dermansız dertlerine çare arayıp Girid memleketlerinde olan bazı süvari ve piyade, kafirlere mektuplar gönderip sahra tarafından cenge başlamalarını kışkırttılar, ola ki asker anlarla uğraşırken kalede kuşatılmış olan kafirlere bir miktar rahat gele...¹¹⁷

Muhasaranın altıncı günü yüzden fazla kafir metrislere çıkıp hücum edince Murad Ağa ve bahadırlar kafirlere ateş açıp döndürürler. Kafirler İslam askerinin kahramanlığını görüp bir daha hisardan çıkmaya cesaret edemez. Hanya'nın muhasara olduğu haberi Kondoni'ye ulaşınca kalede kuşatılanlara teselli mektupları gönderilip, asker yardımında bulunurlar. Malta, Papa ve İspanya gemilerinden teşekkül eden 80 gemilik bir donanma Girit'e gönderilir. Mora sahillerini vurmakla yetinirler. Mora şehirlerinden Balyabadra=Patros şehrinin tahribine çalışırlar. Müslümanlar üstün gelir ve şehirden sürüp çıkarırlar.

¹¹⁶ a.g.e. c: 4,s.123

¹¹⁷ a.g.e. c: 4,s.130

Karlıeli muhâresinde de Ayamavra gazileri Kefalonya ve Zanta eşkiyasını esir alır.¹¹⁸

Venedik kafirinin Ayamavra ve Ballobadra (Patros) taraflarına zarar verdiklerini serdar-ı ekrem devlete yazıp küffar atlılarına karşı koymak ve çarpışmak için atlı asker isterler. Bunun üzerine Kara Hasan oğlu Sekban-bası Hüseyin ağa o tarafa tayin olurlar.¹¹⁹

Ramazanın birinde kalyonlara ve şaykalara gidiş ferman edilip Anadolu'ya hareket ederler. Donanma Ramazanın onsekizinci günü Kızıl-hisar limanına girer. Girid'de kalan asker için buğday, peksimet, pirinç ve diğer yiyecek ve zahireler gönderilir. Donanma Kızılhisarda iken saltanat tarafından gelen adamlar Deli Hüseyin Paşa'nın askerleriyle Benefşe'ye oradan da Hanya'ya geçmesi konusunda padişah fermanı olduğu haberini getirirler. Donanmay-ı hümayun da vezir Musa Paşa ile selâmetle ve ganimet almış olarak şevvalın altıncı günü büyük alay ile toplar atarak Sarayburnu önüne gelir.

Bu çok kıymetli fetih için zamanın şairleri çok şeyler söylerler:

Piri Paşa-zâde Hüseyin bey:

Sipâh-ı Rûma sordum fethin oldum

Didiler fethine tarih, gazamız

Şarih-ül-menar-zade bu tarihi:

Barekallah nasren habbeza fethün cedid

Kim olur tamar-ı vasfı aleme tâviz can

Lâfzen ve manen bu fethi oldu tarih metin

Harb ile bin elli beşte kal'a alındı heman¹²⁰

Düşman gemisinin kimi Girid, kimi Çuka adasında dolaşır. Hazine ve askerinin Hanya'ya geçeceğinden haberleri olduğundan bekledikleri duyulup, hiç bir suretle gidilmesi onaylanmadı. Durum devlet katına bildirildi. Tersane kethüdası Ammar-zade yedi kıta kadırğa ile yardıma gönderilir. On kıta Rodos kadırğası

¹¹⁸ Tarih-i Naima, c: 4, s.154

¹¹⁹ a.g.e. c: 4, s.157

¹²⁰ a.g.e. c: 4, s.163

tain olunur. Muhafazada olan Hüseyin padişah fermanı gereğince kadırgaya girip zilhiccenin yirmi birinci günü bütün çekirmeler ile Honya limanından çıkıp İstanbul'a yönelir.

Hüseyin Paşa Benefşe limanında dolanıp düşman donanmasının denizde dolaşmasından endişe duyup, geçmeye fırsat bulamaz. Bu durumda şöyle bir tedbire başvurur.

"Şimdi Hanya'da olan askerinin artık imdat ve zahireye ihtiyaçları yoktur ve donanma İstanbul'a gitmiştir. Bu vakitte Girid'e geçmek zordur. Bu kış burada kışlayıp, ilkbaharda gideriz" sözünü yayıp görünüşte gemileri limana bağlama önlemini uygular. Aslında olanları gizlice devlet katına arzeder. Düşman casusları da bu durumu gerçek sanıp durumu düşmana bildirirler. Yolu kapayan düşman donanması da memleketlerine dönerler. Hüseyin Paşa asker ve mühimmat ile Benefşe sahilinden üç günde Girit'e geçer düşman bu tedbiri duyunca şaşırır.¹²¹

1646 Hanya'ya bağlı Kisamo adlı kalede bulunanlar Hasan Paşa ve Hüseyin Paşa'ya itaat etmediklerinden Sekbanbaşı Murad ağa serdar tayin olunup gönderilir. Düşmanın gücü kalmaz ve kaleyi verir. Esir ve ganimetler alınıp Hanya'ya dönülür.

Suda limanına yakın Abokron denilen yerden esir getirip pusu kurarlar, Hüseyin Paşa ve otuz kırk atlısı düşman pususunda takılır daha sonra aralarındaki Savaşta düşman askerinden yakalanır. Yakalanan esirlerden Venedik'e ait kayıkların ve savaşçıların Kondiye'de toplandıklarını öğrenirler. Daha sonra amaçları donanmaya saldırmaktır. Ya da karadan ve denizden Honya'yı kuşatmaktır.

Safer ayı içinde Venedikliler Bozcaadaya hücum edip kaleyi muhasara ederler. Tersane kethüdası Himar oğlu hisarın yardımına gönderilir. Kalede bulunanlar olan topları ve barutları ile bir iki gün kaleyi savnabildiler. Eski serdar Mehmed Paşa yanına Tavi Ahmed ağa ve beş yüz kadar levend ile adanın kurtarılmasına gönderilir. Girit'den gelen Rumeli beylerbeyisi Hasan Paşa beş

¹²¹ Tarih-i Naima, c: 4, s.165

kadırgayı yanına alıp düşman üzerine hücum eder. Düşman kaleden kaçır ve Bozcaada kalesi bu şekilde kurtarılır.¹²²

Suda'in Honya tarafında karşısında düşmanın Esterni adında kale yerinde büyük bir manastırı vardır. İçinde üç-dört bin düşman askeri bulunmaktaydı. Fırsat buldukça Honya'dan Suda'ya giden yolcu kopatıyorlardı. Hüseyin Paşa yolları tahliye ederken metrise giren düşman ile savaşıır. Düşman kaçmaya başlar, bu savaşta hiç bir İslam askeri zarar görmez. Kalenin ileri gelenlerine gönderilen mektupta:

“Padişahın amanına gelesiz... Arzusuna kefil oluruz.”¹²³ denilmiştir. Honya'ya gönderilenler af isterler. Kabul edilir. Kardinal, adamları ile kaçır Honya'ya gelir. Honya tarafından Hüseyin Paşa'nın arzı ile ulak gelir ve donanmayı hümayun kapudan Musa Paşa ile denizden, eski vezir-i azam Serdar Mehmed Paşa karadan Gelibolu'ya varırılar. Mehmed Paşa donanma gemileriyle Gelibolu'dan Mağarız körfezinde düşmanla savaşıır. Birçok gemileri hasar görür.

Serdar Mehmed Paşa “Ben vezir-i azam olmuşum, halen serdarım!” diyerek Musa Paşa'yı göze aldırılmaz. Musa Paşa ise devlete çok emeği geçmiş denizlerin kaptanı olduğundan “nice doğru işler ve faydalı reylerle sözüümüze kıymet vermek lazımdır.”¹²⁴ diyerek ikisinin arasında birlik sağlanamaz. Birbirlerini padişaha şikayet ederler. Bunun üzerine Karadeniz'den Ahmed Paşa çağırılıp on kadırğa ile yardıma gelir.

Düşman daha önce Esterni kalesini bırakıp kaçmıştır. General Kandiye'den Aprikorna'ya gelip reayaya Venedik'den gelen tüfek dağıttı. Bunun için oraya asker gönderilmesine karar verildi. Sekban başı Murad ağayı, piyade ve süvari askeri gönderilir. Düşman İslam askerini görünce dağa kaçır, hisar önünde bulunan askerlerden ise çokça esir alınır. İslam gaazileri ise ganimetle Honya'ya gelirler.

Honya'nın güneyinde Melakşa denilen kayalık dağda düşman tabur kurar. Bin beşyüz kadar askerle Hüseyin Paşa buraya gönderilir. Düşman durumu öğrenir ve geri döner. Melakşa'nın dağ eteğinde karşılaşan düşman ile İslam askerinin

¹²² Tarih-i Naima, c: 4,s.191

¹²³ a.g.e. c: 4,s.193

¹²⁴ a.g.e. c: 4,s.194

savaşı olur. Buradan da elli atmış kadar esir alınır. Düşman Esterni manastırının fethedilme hazırlığını duyunca manastırdan çıkıp Suda'ya kaçarlar. Arkalarından yetişip esir alınırlar. İslam askeri Hanya'ya dört saatlik mesafede bulunan değirmene giderken düşman saldırısına uğrarlar. Haber Hüseyin Paşa'ya iletilir ve bunun üzerine düşman kaçar.

Bu sırada Malta, Duka ve Venedik'den otuz yedi borton ve dokuz çektiri Suda limanına girer. Hüseyin Paşa'nın adının duyulduğu yerde düşman durmaz. Hanya etrafında uzak yerlerde bulunan (Resmo) ve diğer kalelere, dağlara kaçarlar.¹²⁵

Serdar-ı ekrem eski sadrazam Mehmed Paşa'nın "Suda'nın fethi, herşeyden mühimdir"¹²⁶ demesi ile donanmay-ı hümayun Melakşa yolundan üç günde Suda kenarına ulaşırlar. Hüseyin Paşa bir miktar asker ile hisara varır ve düşmanın kaçmış olduğunu görür. Dönerken düşman ile savaşır ve esirlerle Honya'ya ulaşır.

Serdar ve asker Melakşa yolundan Abokron sahrasına inerler. Gece metrisleri kururlar, düşman islam askerini zayıf anında yakalar ve askerler perişan olunca Hüseyin Paşa askerleriyle yardıma gelir. Bunun üzerine düşman gemilerine kaçar. Kisamo kalesi yakınında bulunan deniz içinde Granbusa adlı kaleye bir miktar bahadır ile inilir ve düşman bozguna uğratılır.

Serdar Mehmed Paşa'nın ölümünden sonra küçük Hüseyin Paşa Rumeli kolundan, çiftelerli Osman Paşa Anadolu kolundan suda limanına zarar verirler. Ancak liman deniz içinde ortadan bir yerde olduğundan, hücum edilememektedir. Acı-su denilen yerde düşman ile karşılaşan İslam askeri savaşta gaalip gelir.

Hüseyin Paşa Girid serdarı olunca Suda kalesindeki muhasarayı kaldırır ve Girid'in kuzey sahilinde bulunan Resmo kalesine gidilmesine karar verir. Resmo 15 günlük bir kuşatmadan sonra fethedilir. Veli kethüda, Küçük Hüseyin Paşa ve yeniçeri kethüdası Mustafa ağa barış görüşmeleri için hisara giderler. Daha önce savaşta esir alınan Kardinal'in bırakılması istenir. Paşa arzuları kabul eder. Hisarda oturanların da çıkıp gitmelerine izin verilir. Hisar zabitleri bir gemi ile Kandiye'ye

¹²⁵ Tarih-i Naima, c: 4,s.197

¹²⁶ a.g.e. c: 4,s.198

gönderilir. İslam askeri kışı şehirde geçirip Deli Hüseyin Paşa kuvvetlerini Kandiye önüne sevk eder.

1647 Serdar Hüseyin Paşa Hanya, Kisamo ve Abokron ve Retmo kalelerine muhafaza için bıraktığı muhafızların maaşlarını ve zahirelerini verip aşağı şehre iner. Bahara kadar orada oturur. Daha sonra Retmo'ya yönelir. Kandiye'ye gitmek için cephane ve mühimmat sağlamaya çalışır.¹²⁷

Kandiye'de bulunan düşmanın köylerin yağmasına çıktıkları haberi gelir. Deli Kethüda dört yüz kadar asker ile yardıma gönderilir. Top atışlarına karşılık düşman üzerine at salınır. Yapılan savaşla esir ve ganimet alınıp Resmo'ya dönülür. Hüseyin Paşa Kandiye muhasarası için yola çıkar. Kapudan paşa önce Ağrıboz'da bazı mühimmat için Sakız'a varır. Etraftaki düşman gemileri üzerine Ağrıboz'a döner. Burayı da düşmanın muhasara haberi gelir. Beşbin yeniçeriden ve Cezayir, Tunus gemileri limandan çıkamadan Girid'e döner. İslam askeri Resmo'da beklerken limana toplar, cephane mühimmat gelir. Bu mühimmat ile Kandiye'nin muhasarası bir daha ki seneye kalır.

Düşman Kandiye önüne demir atıp donanma gemilerinin top taşımasını engeller. Askeri Kapudan Paşa Girid adasına çıkardıktan sonra Sakız adasına yönelir. Top nakli karadan yapılmaya çalışır. İslam askeri Kandiye'ye ulaştıktan sonra mühimmatı sağlamaya çalışırlar. Gerekli malzeme gelmemesi halinde sipere girilmeyeceği durumu devlet katına arz edilir. Padişah tarafından gönderilen hatt-ı hümayunda "Adı geçen mevacic, zahireler, kış içinde bey gemileri ile gelmek mühimdir, sekiz yüz lağımcı üç yüz topçu ve Sakız'a gelen Mısır kulunun Girid'e ulaşması lazımdır" diye arz olunur.¹²⁸

1648 Düşman donanması Sakız'a bağlı olan yerlerden Apsara adındaki ada limanına gemileriyle girer fırtınadan sekiz parça kadırgası ve sekiz kalyoncu kırılıp zarar görür. Daha önce Habip ağa tarafından fetholunan Mernile hisarı düşman tarafından muhasara edilir. Yardım gönderilir bunun üzerine dönerler.

¹²⁷ Tarih-i Naima, c: 4,s.230

¹²⁸ Tarih-i Naima, c: 4,s.239

Kandiye hisarı dışındaki kara parçası daha önce ele geçirilmiştir. Toplarda karadan orduya ulaştırırlar, sipere girmeyi ise donanmanın gelişine bırakırlar. Burada kaleden getirilen esirlerden Türk donanmasının boğazdan geçişine izin verilmeyeceği haberi alınır. Fakat daha sonra öğrenilir ki donanmalarının Sakız adası tarafında fırtınaya yakalandığı ve tahrip olduğu bildirilir. Bu arada islam askeri “İki kıta hatta humayun ile kapıcılar varup vaktiyle donanma çıkarmaya vaad buyurulmuş idi. Girid’den mevacıp ve mühimmat istemek için iki alay beyi ile ocaktan Hüseyin ağa gönderilip geçen sene Rumeli harçlıkları ve cebelüleri ve zahireleri gelmeyip Anadolu askerinin çeşmede gemileri yatmakla ve kul taifesinin üç maaşı ve zahireleri verilmeyip askerin metrise girmesi ve anlatılan mühimmatın gelişine bağlıdır.”¹²⁹ diye arzetmiştir.

Fakat mühimmatın ve isteklerin yerine getirilmediği görülür. Ancak Ali ağa, Hüseyin Paşa gemisi ile Anaboli’ye gidip askerin bir kısmının maaşının ve bir yıllık ihtiyacının Girid adasına ulaştırılır. Düşman da bu durumdan haberdar olup harekete geçer. Tabur ve tabyalar yaparlar. Bir-iki defa savaş olur, Daha sonra Kandiye’nin doğusunda bulunan Nazarete adlı yerde tepe önüne top kurulup, kaleyi dövme kararı alınır. Düşman bu defa dışarı çıkmaz. Karşılıklı top atışlarında bulunurlar. İslam askeri kalenin dört tarafını sararlar. “Fakat zahire asla bulunmaz oldu. ve elbiseye benzer şeylerden askerde bir şey kalmadı. Balzıları bitkilerin ve yeşil otların köklerini devşirüp yerlerdi. Küffardan esirler alınıp ne gibi tedbirler aldığı sorulunca, gelenler Venedik donanması boğaza varıp boğazı kapatmıştır bir kayık dahi geçmek ihtimali yoktur...”¹³⁰

Daha önce ele geçirilen Selvi hisarı ki Melopotome adıyla meşhurdur. Burayı düşman sarınca muhafızları azdı. Silifke sancağı beyi küçük Mustafa Paşayı Mısır askeri ile yardıma gönderirler. Düşman Malta gemileriyle hisarı muhasara ederler. Paşa yetişip hisara girer ve düşmanı defetmeğe uğraşır. Ertesi gün düşman birşey elde edemedi kaçır.¹³¹

¹²⁹ a.g.e. c: 4,s.251

¹³⁰ a.g.e. c: 4,s.255

¹³¹ Tarih-i Naima, c: 4,s.256

Serdarın fermanı ile Rebiülahirin on birinci günü küçük Hasan Paşa Rumeli askeri ile metrise girer. Düşman askeri ise üçbin kadar piyade ve yedi sekiz yüz kadar atlı Anadolu koluna çıkarlar. İki taraf gece karanlıkta iki saat kadar savaşır. İslam askerinin hücumu ile düşman kaçır. Bu vak’adan sonra hisar sıkınca muhara olunur. Paşalar ve ağalar “Donanma yakında gelüp ümidiyle metrise girilmek münasiptir” diye fikir birliği ederler. Altı top Rumeline ve altı top Anadolu koluna verilir kale dövölmeye başlanır. Fakat düşman kalenin etrafında Hendek yapıp ikişer üçer lağımla önlem alır. Durum devlete bildirilir. Düşman piyade süvarisi Rumeli kolundan savaşa başlar ama düşman döndürölür. Tabya lağımları ateşe verilir. Bu arada düşman boğazın ağzını kapadığından mecburen karadan bazı mühimmatlar Girit’e gönderilir. Bey gemileri Hanya kalesine gelip kapudandan mektup iletirler.

“Küffar boğazı kapadı. Donanma gemilerinin boğazdan çıkması hiç bir suretle mümkün değil... Binaenaleyh biraz eşya, defter gereğince dört yüz yetmiş lağımcı gönderilmek üzeredir.”¹³²

Bunun yanında düşmana zahire, mühümmat gelmekte İslam askerine ise yardım ulaşmamaktadır. Serdar ise askeri teşvik ediyordu. Cephane bitmiş olduğundan cemazziyel ahırda akşam namazından sonra atılan bir lağımla düşman hendeğe dökölerek altı adet on ikişer okka gülle atan şayka topu, beşyüz tüfenk ve yüzü mütecaviz kumbara barut keseleri ve sair harp levazımı alarak eksikler biraz temin edildikten sonra üç düşman tabyasını da zaptederler. Tersane kethüdalığından kaptan paşa olan Ammar-zade başarısızlığı yüzünden idam edilir yerine Çanakkale muhafızı Voynuk Ahmed Paşa tayin edilir.

1649 İslam askeri Kandiye havalisinde tabyalarda savaşla uğraşırken muharrem ayında düşman tarafında tüfenkler atılıp, şenlikler yapılır. Sabahadek çanlar ve davullar çalınır. Yakalanan bir esirden “ adı geçen geminin Venedik’den gelip müjde haberini getirdiği bu habere göre evvelce Fransa ve İspanya arası açık idi, şimdi barışıp müsaleha ettiler ve onlardan fazlasıyla imdat alınıp, acele

¹³² a.g.e. c: 4,s.261

gönderilmek üzeredir ve bu şenlik onun içindir”¹³³ diye haber verir. Rebiulahırın on altısında Venedik elçisi Rumeli hisarına gönderilip hapsedilir. Müverrih sebebinde:

Frenkden müslüman olma bir yeni mühtedi kopudan Doj dedikleri Venedik kralı tarafından balyosa mektup geldiğini hissedip, sadrazama gizlice bildirmişti. Derhal çavuşlar gönderilip balyosun çekmeceleri mühürlenip, mütercimlere tercüme ettirip, sadrazamın malumu olduktan sonra müfti efendiye gönderildi.

Venedik Doju balyosa şöyle yazmış ki:

“Benim ruhum, benim dostum! Bu anadek güzel tedbir edup islam donanmasının geri bırakılmasını güzelce temin etmişsin. Bu hizmetin büyük yer tutmuştur. Biz dahi bu anadek yetmiş parça harp gemisi donatıp ve iki bölük edüp, bir bölüğünü cezayirlielerin yolu üzerine ve bir bölüğünü Tunus ve mağrib gemilerinin geçeceği yere gönderip, onların yollarını kapamağa çalışmışsındır. Şimdi birkaç gemi hazırladık. Bir kaçını daha tedarik etmekle meşgulüz. Şimdi gerektir ki sen dahi orada çalışıp, sultanlar, yahut müsahipler veyahut iş başında olan ünlü devlet adamları elleriyle mi olur, hangi yoldan olursa, ne dersen deyüp, ne edersen edüp, bir ay kadar daha İslam donanmasını geciktirmeğe çalışsın. Ta ki bu gemileri daha donatıp İstanbul boğazında gönderelim. Çünkü bu kış orada duran gemiler zebun olup, adamları ishalden zayıflık ve hastalıktan içlerinde adam kalmamıştır. Sen bu hususa bildiğin gibi çalışsın... İş icabı rüşvet olarak, ne kadar para sarfedersen hepsi makbulümüzdür. Hemen nice gayret edersen, göreyim seni!”¹³⁴ demiştir.

Kapudan Voynuk-Ahmed paşa donanmay-ı hümayun ile Akdeniz’e gider. Donanma reislerine ve beylere:

- Ben bu din-i mübin uğruna can vermeğe azmetmişim... Kafire dokunurum, ölümden korkan, yerine adam göndersin! Canını pek sevip sağlık isteyen bana arkadaş olmasun! Buradan kalktıktan sonra su almağa bir yere yanaşmam... Herkes peksimetini ve lüzumlu eşyasını yetecek kadar alsın!¹³⁵ diye tenbih eder.

¹³³ a.g.e. c: 4,s.384

¹³⁴ Tarih-i Naima, c: 4,s.388

¹³⁵ a.g.e. c: 4,s.390

Kapudan paşa donanma gemileriyle boğazdan çıkıp bir kaç gün sonra Foça limanına girer. Sabah düşman kalyonları boğazı sarmışlardır. Kapudan paşayı savaşa davet eder. Savaşta kapudan paşa bey gemilerinin hazır olmadığını ve mukavemetin zor olduğunu anlar. Oradan Rodos'a varırlar ve on çekti ve on kalyonun Tunus'dan on sekiz gemide Mısır tarafından donanmaya katılır. Oradan Girit'e giderler. Kandiye altına varınca deniz ve karadan Balyok adlı kalenin fethine yönelirler. Kalenin elde edilmesinden sonra mühimmat isteğinde bulunurlar. Resmo ve Hanya'dan sonra Amasya Beyi Ahmed Paşanın yanına gelip, suda kalesini kalesim kayıklar ile zaptetmek ister. Kuşatma sırasında top ile şehit olur ve fethi mümkün olmaz. Girit'de askerler gelmeyen yardım üzerine Zurnazen Paşa ve Sekbanbaşı Mahmud ağa tarafından kışkırtılırlar. Serdar sarayına saldırırlar. Olayda birçok yeniçeri ve tımar sipahisi katledilir. Sekbanbaşı denilen fitneci, paşa tarafından birkaç beylerbeyiler ile paşa ve asker arasında sulh sağlanması için askerlerle konuşur. Asker:

“Bizim şimdiden sonra durmaya dermanımız yoktur. Elbette şimdi hemen kalkup gidelim.”¹³⁶ derler. Paşa askeri toplar konuşma yapar. Fitneyi yatıştırırlar. Sonra da Hüseyin Paşa serdarlık makamına oturur. Serdar asker büyüklerini çağırıp :

“Çün beni kafirle birliktir dersiz, siz kale almak isterseniz metrise hazır olun, kürekçi ve cenkçi imdadına muhtacız dersiniz, donanma gemilerinde olan kürekçiler taşra çıkup metrise birlikte girerler. Gemiler, top naklolunmasına yardım ederler, Bundan sonra özür ve bahane etmesinler.”¹³⁷ der ve Sekban-başı, asker reisleri karşı gelemeler çaresiz fermana itaat ederler. İki bin kadar yeniçeri levendi dörtbin kadar kürekçi ve on kıta balyemez top, binbeşyüz kadar yiğit orduya katılıp metrise girilir.

Şabanın sonunda geceleyin metris önünde olan iki sağlam tabyaya hücum edilir ve sabaha kadar savaşılır. İslam askeri üstün gelir ve hendeğe girmeye dehlizler açarlar.

1650 Padişah fermanı gereği vezirler, beyler ve asker büyükleri Girit'e kale yapımı için konuşurlar. Kandiye'nin doğu tarafında Nazarte denilen yerde, biri

¹³⁶ Tarih-i Naima, c: 4,s.441

Kastro diye tanın küçük-kale yakınında, biri de kandiye karşısında yapılmak üzere karar verilmiştir.¹³⁸

Rebiul Ahir'in onbeşinci günü Akdeniz boğazına yirmi kıt'a kalyon, sekiz çektiri ve iki mavra ile düşmanın demir attığı haberi alınır. Vezirlerden Ankebut Ahmed Paşa boğaz muhafazasına tayin olunur. Altı gemiyle turnacı başı boğaza gönderilir. Kapudan paşa da donanma ile çıkıp Akdeniz'e revane olur. Fakat düşman Boğaz'ı kapadığından çıkılamaz. Hisarda demir atarlar. Hadım-Abdurrahman Paşa boğaza yardıma gönderilir. Ankebut Ahmed Paşa Rumeli'den, Hadım-Abdurrahman Paşa Anadolu'dan gidip düşman gemilerini kenara çekilmesi sağlanır. Fakat donanma askeri dağıldığından çıkmaktan vazgeçilir.

Bu sene donanma çıkarmaktan vazgeçildi. Bu sırada kiraz mevsimi olduğundan ayan ve erkan boğaz muhasarasını unuturlar. Vezir-i azam ve ağa, Girit'e sefere çıkılmasını, karadan dahi asker gönderilmesi gerektiğini söylerler. Serdar Hüseyin Paşa'dan deli Bayram adındaki kişi mektup getirir. Mektupta:

“Zadra'dan Kandiye'ye üçbin kadar kafir geçip serdar dahi asker ile Kandiye karşısında yeni yapılan kale önündeki araları dörtbin adım, hani tamam bir şer'i mildir. otururken Kandiye küffarı dahi o mel'unlara eklendi. Bunların bir gün çıkıp islam ordusuna saldırmaları mukarrer olduğundan, serdar uyanıklık ile üç gün tam atların eğerli olarak tutulmasını tembih edüp, bütün askeri bekletti. Nihayet bir gün güneş batarken Mel'unlar çıkıp tabur dizmeye başladılar. Sabahleyin erken cenk olup, Allah'ın yardımıyla mel'unlar bozulup, nicesi maktul oldular. Altmış diz tutulup, geride kalanları kaleye kaçtılar. Ve asker” elbette vatanımıza gideriz, yeni asker gelsin” diye ısrara ettiklerinden serdar kasım gününe iki gün kalarak izin vermeyi taahüt eyleyerek askeri yatıştırmıştı. Halen yeni askerin gelmesi mühimdir.”¹³⁹ diye yazılmıştır. Kara Çelebi-Zade'ye gelen Mektupta yazılı olan budur. Deli Bayram'a Aya-todori kalesinin durumu sorulduğunda şöyle cevap verir.

¹³⁷ a.g.e. c: 4,s.444

¹³⁸ a.g.e. c: 5,s.2

¹³⁹ Tarih-i Naima, c: 5,s.20

“Evvelce feth olunan kalelerden adı geçen Todori kalesi ki, islam donanmasının barınacağı liman ağzında bulunmaktadır. Mükemmel neferler ve mühimmat var iken Vezir Murad Paşa Hasekilik itibariyle Honya Ağalığına gönderdiği Ahmed Ağa adlı, herkese musallat olan cahil, yirmi kadar firkate düzöp levend ile donatıp korsanlığa gönderdikte ki, harp gemisi veya dost memleket ve hatta müslüman gemilerini bile ellerine geçirirlerse sarılıp alırlardı elde ettikleri doyumluktan kendilerine hisse getirirlermiş Adı geçen Todori kalesi neferleri de ol firikatelere girüp, kalenin boş kaldığını kafir duyunca gemiler gönderüp, hücum ile kaleyi ele geçirmiş. Ve şimdi küffar gemileri Girid önünde gezüp, yol keserler deyu haber verdi.¹⁴⁰

Kapudan Haydar Ağa-Zade boğazdan gemilerle Girid’e zahire ve yardım götürmeye görevlendirilir. Beylerle Kandiye karşısındaki küçük kaleye gelirler. Düşman donanmalarını görünce geriye Sakız tarafına çekilirler. Şaban ayında düşman tarafından kandiye generali bir defterdarı serdar ile görüşmek üzere gönderir. Aralarındaki mevzuu yüzünden tartışır.

“Nice ye dek ank ve kargaşalık ola... Halen sizde evvelce yakalanıp mahpus olan general oğlu ile bizde esir olan Ayamavri beyini ve diğer sizde esir olanlar ile bizde olan müslüman esirlerini değışelim... Bundan sonra kaide haline gelsin ki, iki taraftan her kim tutulursa, üçeryüz kuruş bahaya kesilüp, sizden tutulanlar yüz kuruşunu verüp, ikiyüz kuruşu yine bizim Aya Marko malından tamamlana...” Serdar, bu sözleri dinledikten sonra:

“Biz generalin oğlunu salıvermeyiz ve Aya Mavri beyinin kurtulması katiyen arzumuz değıldir. Bizden esir olanlar için dahi katiyen hatır komayız. Çünkü biz buraya Allah için gaza niyetiyle geldik. Şehit ve esir olanların ecirlere Allah’tandır. Eğer tamamiyle kaleyi teslim eder ve tamamiyle kaleden el çekerseniz size aman verüp, yerinize yurdunuza göndeririz. Başka suretle sulh olmaya imkan yoktur.”¹⁴¹ diyerek gelenleri susturur.

Baskın yapma amacında olan düşman, yardıma gelen Hırvat beyi ve birkaç bin düşman gemisi Kaleden çıkan bin askerin serdara söylemesiyle öğrenilmiş ve

¹⁴⁰ a.g.e. c: 5,s.20

düşmanın hücum edeceği günden önce çıkıp, pusuya girerler. Şabanın onaltıncı günü düşman orduya hücum eder. Karşıdan pusuda olanlar saldırınca beklenmedik bu hücum karşısında kaçarlar. Bu büyük hücum ve başarı haberi şevval ayı başında İstanbul'a ulaşır.

Devlet katından gönderilen donanmay-ı hümayun Muharrem'in ellinci gününde Girit'in Ayakasra denilen limanına varırlar. Muharrem'in sonlarında Mısır'dan gönderilelen on kıt'a kalyon Hanya'ya zahire getirir.

Bu arada düşman da tedarikini görür. Gönderilen İslam askeri serdara ulaşır. Düşman tarafında kıtlık ve pahalılık yüzünden askerler arasında ayrılık başlar ve generallerini katlederler. Kapudan Paşa İstanbul'a geldiğinde düşmanın donanma çıkarma hazırlığında olduğunu ve deniz-ü durumu hakkında bilgi verir.

İslam donanması Nakşe-pare adaları yakınında Değirmenlik boğazında altmış parça düşman donanmasına rastlar. Karşılıklı top atışları sonrası İslam askeri üstün gelir. Gece Nakşe-pare adalarına dönerler. Düşman gemileri de arkalarından giderler. Ertesi gün donanmay-ı hümayun çıkarken donanma üzerine hücum ederler. Büyük savaş sonrası düşman gemisinin birkaçını yakıp, harap ederler. Bir ara kapudan paşa baştardası ile hücum ederlerken düşman gemileri bastardayı aralarına alırlar, diğer beylerde bu durum karşısında kapudona yardım etmeyip denize açılırlar. Kapudanı bu durumdan oğlu kurtarır. Kupudan bey gemilerine ve yeniçeri kadırgalarına bu olay yüzünden buyrultular yazar.

"Bu tahallüfün sebebi nedir? Elbette çalışup, cenge girsünler" diyince Yeniçeriler gemilerinden tüfeklerini doğrultup:

"Yanaşma! Bizden ateş içine giren yoktur!..." derler. Paşa bu durumda savaşa kendi adamları ile gider fakat başarı sağlayamaz.¹⁴²

Naima, Katip Çelebi'nin Fezlekede dediklerini de ekler:

Kandiye halkı bu sırada büyük düşkünlüklerinden dolayı kaleyi vermek tahmininde iken donanmalarının aldıkları atlı kalyonu, baş aşağı edilmiş bayraklarıyla getirüp, kale önünden geçirüp ve şenlik edüp, İstendil adasında demir atmakla bu miktar cephe ve dötyüz kadar top ve mühimmat ve zahire

¹⁴¹ Tarih-i Naima, c: 5,s.22

ellerine geçip, kuvvet bulmakla kalede tam manasıyla oturup, evvelce olduğu gibi Cenk ve mücadeleye başladılar.¹⁴³ Kapudan Paşa elli kıta gemi ile Rodos'dan Girit'e yönelip, hazine, asker, zahire, mühimmiyat ne ise teslim eder ve serdar'ı ekremden senet alır.

1651 Cumadel Ahirenin başlarında Kapudan Ali Paşa donanma ile Akdeniz'e gider. Düşman gemileri'de İstanbul önlerine gelmişlerdir. Kapudan donanma ile, Gelibolu'ya oradan boğaza gelip, düşman kuvvetlerinden bir esir alıp, konuşturur: "Bu ondokuz kalyan küffarın karakollarıdır, donanması dahi geridedir. Maksatları boğaz hisarına sarılıp, tahrip etmektir. Merdivenler dahi tedarik etmişlerdir"¹⁴⁴ diye haber verilmesi üzerine boğaz hisarının muhafazası için bir kaç oda yeniçeri ile yusuf paşa serdar tayin edilip, gönderilir.

Kapudan donanma gemilerini Gelibolu'ya koyup, karadan Midilli karşısında gemi'lere Mühimmat yükletip, bey gemileri ile Sakız'a gider. İstandil adasını vurmak niyetiyle de o tarafa teveccüh eder. Düşman donanması da arkasından gider, rüzgar uygunsuz olduğundan Kapudan Paşa tekrar Sakız'a döner. Karabatak Bey geride bulunduğundan Malta gemileri tarafından esir alınır.

1652 Venedik elçisinin gelişi: Daha önce Gürcü Paşanın vezirliğinde İngiltere Balyosunun aracılığı ile Gürcü Paşa Venedikden elçi istemiştir. "Doksan yaşında, başı ve elleri titreyen hilekar bir kafir, elçi olmak üzere saferin on dokuzunda gelip Galata'ya kondu." Konuşmada şunu söyler:

"Davetiniz üzere geldik. Her sene Kandiye için yirmi bin kuruş cizye olarak verilüp dörtyüz bin kuruş da donanma harcı göndererek sulh olalım iki taraf da rahat etsin" sözlerine güvenilmez ve Edirne'ye gönderilir, hapsolünür.¹⁴⁵

Kapudan Çavuşoğlu Mehmed Paşa donanma ile Akdeniz'e çıkar. Girid'e varıp Hanya'da dört gün bekledikten sonra oniki bey gemisine cephaneye ve mühimmat koyup adanın güney tarafında kenarda silsile denilen hisarın muhasarasından sonra şabanın yirmi dördüncü günü de fetheder. Kapudan Paşa

¹⁴² Tarih-i Naima, c: 5, s.81

¹⁴³ a.g.e. c: 5, s.82

¹⁴⁴ a.g.e. c: 5, s.83

¹⁴⁵ Tarih-i Naima, c: 5, s.267

oradan Rodos'a varır altmış parça Kalyon, çekiri ve düşman donanmasında gelir ve limanı kuşatır. Kırkgün kadar beklerler. Kapudan Zaklise tarafına gidince düşman donanması da gider.

1653 Düşman kalyonlarının boğaza girdikleri haberi gelince eski Kopudan Ali Paşa üç kadirga ile düşmanın durumunu öğrenmesi için gönderilir. Bütün deniz askerleri deniz gazasına memur edilirler. Trablusdan yedi parça kalyon gelir ve Küçük Mehmed padişaha:

“Şevkatli Padişahum! Bunca yıllardır hazineler ve askerler zayi olup, arzu edildiği şekilde intikam alınmadı. Hala devletinde mükemmel kalyonlar ve yetecek kadar gaziler ile gelmişiz. Tâ ki herhalde ya şahadete nail oluruz yahut da fetih nusrete sebep olanız.” deyince padişah bir hatt-ı şerif verir:

“Trablus kalyonlarına her ne lazım ise kendilerinin tayin ve istekleri gereğince tamamen verile...¹⁴⁶

Kul-Kethidası Mustafa Ağa ve Turnacı Başı Keçecioğlu Mehmed ağa ve başçavuş idareciler ile altıbin yeniçeri donanmaya memur edilirler. Gelibolu'ya gidip orada bey gemilerine katılmaları ferman olunur. Donanma gemileri boğazdan çıktıklarında düşman donanması ile karşılaşılır ve donanma-yı hümayun düşmana saldırmaya karar verir. Düşman ise buna hiç ihtimal vermemiştir.

“Mel'unlar bozulup çok kafir öldürüldü ve denize garkoldu. Ölenlerden başka gemilerden ve denizden yüz kadar esir alındı. Küffar donanması yirmialtı parça kalyon idi. Sekizi yakalanıp yakılmakla eksilip mel'unlar onsekiz gemi ile bozularak İmroz tarafına çekilip gitti. Venedik kumandanı ölüp, oğlu ve katipleri yakalanıp esirler içine alındı.¹⁴⁷

Donanma-yı hümayun İstanbul önüne gelip Tunus ve Mısır kalyonları da orada donanmaya katılırlar. Beşyüz yeniçeri, beşyüz cebeci ve beşyüz topçu, otuz kırk kese nakit ve diğer gerekli mühimmatlar süratle gönderildi. Donanmanın Sakız'a varmasıyla onbir cezayir kalyonuda gidip, katılır.

Venedik hükümetinin donanmalarının kırıldığı haberini alınca tekrar onsekiz çektiri, altı mavna ve yirmi iki borton ve yeni general tayin edip adalar

¹⁴⁶ a.g.e. c:5,s.391

arasına gönderdiği haberi alındı. Donanma Sakız'dan İskiri adasına oradan Ağrıboz tarafına yönelip düşman gemilerinin değirmenlikte olduğu haberi üzerine İstendil'e dönüldü. Donanma değirmene varır ve düşmanın altyanında olduğunu öğrenir. Ertesi gün top ateşi yapılır. Seydi Ahmet Paşanın bulunduğu kalyon düşman donanmasının içine uğrar ve top ateşinde bulunur.

Düşman Çoka ve Kefalanya yağmaya gidileceğini duyunca o tarafları muhafazaya giderler. Bu yüzden adaların yapmasından vazgeçilip geriye İstendil adasının doğusuna gelirler. Kopudan Paşa durumu der-i devlete yazar ve mühimmat ile akçe ister. Devlet katında ise azarlanır. Nakşepare üzerinden giderken bir kalyon haberi alınır dokuz parça bey gemileriyle Abdi paşa üzerine gönderilir. Santoron yakınında bir şarap gemisi bulunup alınır. Katori hisarı önünde Girid serdarı Kopudan Paşa ile görüşür. Zilkadenin birinci günü Mısır beyi Mısır'dan gelirken iki korsan gemisiyle savaştığı haberi duyulunca yedi bey gemisi gönderilir. Abdi paşa on kadirga ile adalar arasında dolaşmaya gider, Kapudan Paşa Rodos'dan çıkıp sisam ve sakız adaları üzerinden İzmir'de bayramı geçirip Tersane'yi amireye gelir. Esirlerle birlikte padişah divanına arzeder. Padişah hazretleri

- Gazan mübarek olsun lala! deyince

- Gaza padişahımdır. Ben bir edna kuluyum...der¹⁴⁸

Orada kendisiyle birlikte seferde bulunan paşaların, ağaların ve diğer reislerin yerlerinde bırakılmalarına izin veren hatt-ı hümayun verilir.

1654 Şaban ayının başında Kapudanlık verilen Arnavud Zurnazen Paşa Bozcaada'dan gelip donanma ile çıkar. Düşman gemileri'de boğaz önüne demir atmış durumdaydı.

Şabanın onaltıncı günü muharebe başlar. Düşman gemileri kalyonlarımıza saldırırlar. Donanmayı humayun savaştan çekilip bir tarafa gider. Donanmadan dokuz gemi telef olup, diğerleri ise Sakız'a doğru giderler. Düşman Benefşe

¹⁴⁷ Tarih-i Naima, c:5,s.403

¹⁴⁸ Tarih-i Naima, c:5,s.406-7

hisarını kuşatır. Kopudan paşa karadan ve denizden hücum ile düşmanı şaşırır. Daha sonra kopudanın müdafaa ve tedariki yüzünden çaresizce kaçarlar.¹⁴⁹

1655 Kandiye Muhasarasında olan İslam askeri tarafından arz ve mazhar gelir: “Bu tarafın ahvali perişandır. Askerin azlığından ve mevcut olanlarının da ulufeleri vaktinde gelüp erişmediğinden durumun fenalığı son saddini bulup, düşmandan kal’a almak değil şimdiye kadar alınan kaleleri dahi Muhafazaya iktidar yoktur. Bu sene veziri azam bütün yeniçeri ve sipahi ocaklarıyla hareket etmek zahmetine katlanılırsa, ihtimal ki oda toptan zabtolunur ve illa zaruret dolayısıyla muhafazadan vazgeçüp canımızı kurtarmak üzere İslam yatağı olan kaleler kafirlere teslim ederiz.” diye feryad ederler. Bunun üzerine görüşmeler yapılır ve şu karar alınır. “Halen Silistire valisi olan eski sadrazam Siyavuş paşa, seraskerlik ünvanıyla Benefşe’den Girid’e geçip, aşağı olan bölükler beraber gideler... ve bunları Girid’e geçiren bey gemileri ile Girid’e serdar olan Hüseyin Paşa İstanbul’a gelip donanmanın bütün mühimmatını tamamladıktan sonra kapudanlık şevket ve şaniyle Akdeniz’e çıkması reyinde karar verildi.”¹⁵⁰

Kapudan Sarı-Kenan Paşanın sefer Ahvali ve Osmanlı Donanmasının Bozulması: Abdi paşa tarihinde der ki,

Şaban ayının yirmiüçüncü cumartesi günü donanmayı hümuyün ile kalkılıp Akdeniz’e gidildi. Kırkbeş parça kadırğa, yedi mavna yirmiyedi kalyon hepsi yetmişdokuz parça gemiler olub, fakat içlerinde gereği gibi cengaver asker yoktu. Ne hal ise, boğaza varup Anadoluhisarı kenarında demir atub, karşılarında duran küffar gemilerini çokluk üzere tertibli ve mükemmel görünce kapudan paşa kayık ile Rumeli tarafına geçip Meşveret için toplanan meclisde söylenen sözlerdir ki bildirdiler: Halen küffar gemilerinin cenkleri çok olduğundan başka, denizin akıntısı dahi onların tarafına uygun akmaktadır. Bizim gemilerimize yetecek kadar cenkci konulmadı. Bu kadar askerle cenge gidilirse netice belli. Heman olanı İstanbul’a bildirelim. Devlet tarafından mükemmel asker tedarik edilüb gönderilirse, ondan sonra küffarın üzerine varalım, deyüb, orada olanlara hitap ettikde, ocak halkının zabitleri:

¹⁴⁹ a.g.e. c: 6,s.106-7

“Biz yalnız fermanınıza itaat etmekle memuruz. Arz ve mahsara aid işlerden uzağız”¹⁵¹ deyu cevabı kesip, meclisi dağıttılar. Kapudan paşa ulufe ve bahşiş ile yeniden levend yazmağa başlayub, fakat:

“Evvela cenk etsünler sonra yazdıkları vechile bahşiş ve ulufelerini verelim” demekle, levend taifesi razı olmayub, yazılanlar dahi derhal dağıldılar.

Ramazan şerifin dördüncü günü kapudan paşa boğazda küffar ile cenk etmeğe gittikde, gemilerde cenkul az olduğundan başka, mevcud olanların da çoğu vehme düşüb “bu mikdar asker ile cenge başlamak münasip değildir” deyu kapudan paşanın emrine itahat etmeyüb, ekseri kalyonlarda paşanın emrine itaat etmeyüb, ekseri kalyonlarda zorla çıkub karaya döküldüler. Kapudan paşa çaresiz kalub ne hal ise kendine uyan çekdirmelerle birleşüb kaffar üzerine hücum eyledi. Fakat denizin çıkıntısı düşmanın arzusuna göre akub ve gaddar rüzgar dahi aksi taraftan esmeğe başlayub donanma gemileri birbirine çatub kürek küreğe seren serene geçüb ehli islam hayretle kaldılar.¹⁵²

Bu sırada küffar fırsat bulup hayli top cengi etti. Askeri baştan kara edüb taşraya dökülen gemileri kurtarmak için kopudan paşa çekdirmeler tayin etmişti. Fakat küffar gemilerinin musallat olmalarından yaklaştık mümkün olmayub Allahın kazası icabı bozgunluk sebepleri başgösterüb, başlarda ile yedi sekiz parça tersane gemisi ve muharebe meydanın da hazır olanlardan oniki bey gemileri kurtulub sekiz parça kadirga küffara esir oldu. Diğerleri ateşte yanub, küffar tarafından ancak beş parça gemi takılmıştı. Abdi Paşa'nın bu yazısı padişah tarafına bildirilen bilgidir, Kapudan Paşa'yı kurtarmak için yazılmış olsa gerekir. Bu hususta müftü Aziz efendi, vecihi ve hasodalı Mehmed Halife tarihlerinde vak'anın doğrusunu yazmışlardır. Maan zadenin bildirisine uygundur.

II.Sultan Selim Zamanında (1571) (singin donanması) ünvanıyla meşhur olan bozgundan beri ehli islam böyle bir bozguna uğramamıştır. Bu olayda bütün iş Kenan paşaya bırakılmıştır bunun nedeni de devlet yönetiminin düzgün olmaması ve askerinin itaatsizliğidir. Devrin şairlerinden bazıları askere şiirler söylemişlerdir

¹⁵⁰ a.g.e. c: 6,s.137-38

¹⁵¹ Tarih-i Naima, c: 6,s.184

¹⁵² a.g.e. c: 6,s.185

verdiler küffara donanmayı bi-ceng ü cidal.¹⁵³ Bozgundan sonra Kenan Paşa yanında olan gemiler ile Kavala' ya doğru gitmiştir.

Venedik'in Bozcaada'yı istilası:

Bozcaada Fatih Sultan Mehmet zamanından beri müslüman askerinin barınağıdır. Düşman donanması büyük kuvvet bulduktan sonra doğru Bozcaada'ya gidip, muhasara eder.¹⁵⁴ Adada askerler izin verilip, dağıtılmıştır. Bozcaada'daki askerlerin birkaç senelik aylığı verilmemiş ve mahvolmuştu. Adada muhafızlar, mühimmat ve zahire yoktu. Muhasaranın dokuzuncu günü kalenin düşman eline geçtiği haberi ulaştı.¹⁵⁵

Venedik donanması Bozcaada'yı elde ettikten sonra Limni adasına da varıp kaleyi kuşattılar. Kopudan paşa birkaç defa Gelibolu kayıkları ile asker gönderip hücum eden düşmanı kılıç kuvvetiyle iki üç kere kovup uzaklaştırdı. Fakat hisarın dış mahalleleri düşmanın eline geçti. Muhasara günlerinin ondokuzuncu günü iç kale de düşmanın eline geçti. Düşmanın Bozcaada ve Limni'yi istila haberi gelince "Belki mel'unların donanması İstanbul'a gele..."¹⁵⁶ diye korkuya kapılıp İstanbul surlarının deniz tarafından olan duvarlarını badana ile beyazlatılması ferman edildi ki düşmana yeni ve heybetli görüne!

1656 Kapudan paşa İstanköy yakınında İncir limanında Mısır'dan gelen zahire gemilerini avlamak için pusu kurmuş olan iki büyük Malta lyonuna rastlar. Top savaşı sonrası 180 kadar esir alınıp ve yetmiş yakın top İslam askerlerimizin eline geçer.¹⁵⁷

Gazi paşa Lerpaz adasında demir atmayı düşünürken bir büyük kalyona rastlar ve top ateşinde bulunurlar. Birçok İslam askeri ölür. Gemi kaptanın ve önemli kimselerin esir olduğuna dair haberler ulaşır. İki parça kafir kalyonu, üç parça zahire gemilerini limanda buldukları haberi gelir. Limandan da kafir kalyonu ile muharebe yapılır. Düşman donanmaları limanın öteki tarafındaki

¹⁵³ Tarih-i Naima, c: 6, s.191

¹⁵⁴ a.g.e. c: 6, s.195

¹⁵⁵ a.g.e. c: 6, s.196

¹⁵⁶ Tarih-i Naima, c: 6, s.211

¹⁵⁷ a.g.e. c: 6, s.265

boğazdan kaçarlar. Kapudan paşa kaçan iki kalyonun arkasından yetişir. Düşman üzerine yürünmeyip düşman gemileri denize doğru açılır.¹⁵⁸

Girit'de olan İslam askeri üzerine kaleden ve denizden yirmibin kafir çıkar savaş dört beş saat kadar sürer. İslam donanmasının yenilgisinden sonra düşman donanması Kandiye'ye gider. İslam donanmasıyla savaşıma hazırlıkları serasker Hüseyin Paşa tüm sipahilerle o tarafa doğru gider. Savaş sonunda birçok düşman askeri esir alınır. Cezayir gemileri de donanmayı hümayına katılmak amacıyla denize çıkmışlardır. Bu sırada Sakız'da Yenikali arkasında düşman donanmasını İslam donanması zannedip yanına gittiklerinde düşman donanması muharebeye başlar. İslam askeri ve düşman tarafından çok asker ölür. Mısır gemilerinden zahire ve mal dolu şaykalar düşman tarafından zaptedilir. Sonra Sakız'a giderler.¹⁵⁹

Şaban ayının birinci günü boğaz tarafına doğru Sekbanbaşı Çoban-Kasım ağa ile birkaç bin yeniçeri ondokuz kalyon ve ondört mavna, otuz çektiri ile hareket ederler. Boğaz hisarı muhafazasında olan çavuş-zade vezir Mehmed paşanın üzerine düşman donanmasından Mel'unlar çıkıp savaşırlar. Beşyüz kadarı esir alınır.¹⁶⁰

Şevval ayı içinde Çerkes Osman Paşa düşman donanmasına saldırmak amacıyla donanma askerine serdar tayin olunur. Kafirlere Ömer kaptan mavnası, Süleyman kapudan mavnası ve Halil Kapudan mavnası saldırır ve bu üç mavra düşman mavnasını bir anda ele geçirir. Bu sırada düşmana bir kaç mavna yardıma gelir. Ele geçirilenler İslam mavnasının elinden kurtarılır. Süleyman kopudanın mavnasını çekip götürürler. Ömer kopudan düşman gemilerinin arasında cenk ederek selamet sahiline çıkar. Halil kopudanın mavnası savaş sırasında denize batar.¹⁶¹ Alaiye sancak beyi küçük-Mehmed Süleyman kopudan mavnasına yardıma gider. Düşman zaptettiği bu mavnayı ise kafir ile kurtarılır.

Kalyonlar kafir gemilerine birer yaylım top atıp, denize açılıp Sakız ve Midilli'ye giderek kurtulurlar. Vezir-i azamın zoruyla düşman gemileri önünden

¹⁵⁸ a.g.e. c: 6,s.266

¹⁵⁹ a.g.e. c: 6,s.269

¹⁶⁰ a.g.e. c: 6,s.278

¹⁶¹ Tarih-i Naima, c: 6,s.279

büyük Kepez'e can atarlar. Malta va çuka çektilerini görünce kaçmaya başlayıp kale altına yetişmeye çalışırlar. Kaçış sırasında yeniçeri kethidasının yedek gemisi düşmanın eline geçer. Baştarde ile onyedi parça kadirga zorlukla küçük kepez burnu taraflarına ulaşırlar. Onbeş kadar kadirgada kaçamadan rüzgar ve düşman hücumu ile Büyük Kepez'e dönerler. Başkumandan Büyük Kepezdeki üç mavna ve on çekirmeyi denize döndürüp, siperler kurdurup, toplar koydurur. Düşman ise kahramanlıkları için sevinip, şenlik ederler.

Şevvalin altıncı günü düşman top ateşleri yüzünden yerlerine çekilirler. Geçen yıl Kapudan Kenan Paşa'nın donanmasının bozulmasına ve adaların elden çıkmasına neden olan Kör Kapudan islam askerlerinin düştüğü duruma sevinip şarap içerek eğlenirler.¹⁶² Diğer gemileri de ele geçirme düşüncesiyle Osmanlı bastardesi üzerine hücum emri verir. Baştardeyi düşman elinden kurtarmak için gemiler ve itaatli askerler yoktu.

Kumburnu metrisinde Kara Mehmed denilen topçu tarafından atılan top düşmanın barut mahzenine denk gelir. Akli başında olanların yanında bu fetih Mel'unların bütün donanmalarının zaptedilmesinden daha faydalı olmuştur. Şidri zafer olan serdara, iftihar vesilesi olacak bir hizmet olduğu açık ve aşikardır. Çünkü Kör Kaptan dedikleri Mel'un hiyle fenninin ebu Ali-si insan kılığında yaratılmış bir iblis olup, hem kendi milleti arasında akıl ve tedbir ile meşhur ve aynı zamanda gayet cesur ve bahadır bir kafir idi. Hazreti Rabbilalemine binlerce hamdü sena ki, o mağrur mel'un ve batan hayatı fenalık olan şakinin, vücut gemisi, helak çukuruna gark ve kaybolup, fitne ve fesadından şehirler ve insanlar emin oldu.

Boğaz cengi sırasında onüç parça kalyon Sakız'a varmışlardı. Kopudan paşa da o kalyonları ve yanında tersane gemilerinden olan Ocak gemilerini alıp midilliden donanmayı hümayuna geri gelirler. Kalyon ve çekirmelerle toplam seksenaltı parça gemi olur. Daha önce Bozcaada'ya sığınan düşman boğaz ağzında altı parça kalyon koyar. Köprülü Bozcaada'nın kurtarılmasına başlayıp beş bin kadar secme yiğit ile çakmak adlı sahile toplanırlar. Kapudan Paşa sadrazamın

¹⁶² a.g.e. c: 6,s.283

fermanı üzerine otuzüç parça çektirmeye askerleri yükleyip zilkade ayının on beşinci cuartesi gecesı Bozcaada'da Değirmenderesi ardında Kemerderesi denilen yerde karaya çıkarlar. Düşman adayı kurtarmak için girişilen tedbir ve gayretten haberdar olunca müdafaa için tedbir almaya başlarlar. Savaşta düşmana aman verilmemiş düşman güruhu yelkenlerin hücumuna mukavemet edemeyi geldikleri tarafa giderler. Yardıma gelecek askeri haber alınca da ümitsizlikle Bozcaada'dan elini çeker.

Hamdolsun o kale Hazreti Rabbülaleminin inayetinin yardımını ile kolayca yine Müslümanların sultanın eline geçti.¹⁶³

Aziz Efendi tarihinde der ki; yere batası küffar, Meğer kara tarafında geniş, derin bir hendek kazmağa gayret edip denize varmağa tahminen on Zira yer kalmış ve firdolayı etrafını çeviren İskender duvarı gibi İstikamlı enliğine bir duvar çekmeğe, hudutsuz çalışıp, yarısına kadar yapılmış imiş... (Değirmen tepesi) denilen ada etrafındaki yüksek yerde bir sağlam kale ve onu korumak için münasip tabyalar yaparak, Bozcaadayı bundan sonra pis ellerinden çıkarmamak sevdasıyla fevkalade sağlamlaştırıp öyle bir uğraşmışlar ki, eğer başladıkları işi tamamlamış olsalardı, bin parça gemi ile dahi alınması imkansız olurdu. Ve Anadolu ve Rumeli taraflarından boğazdan zahire gemisi geçmek ne ihtimal idi!¹⁶⁴

Padişah tarafından hazinedar Solak Mehmed ağa ile serdarı azama gönderilen hatt-ı humayunda Limmi adasını geri alıncaya kadar o tarafta kalması ferman buyurulmuştur. Limmi adasını kurtarmak için çeşitli askerden dörtbin beşyüz kadar askeri çekdirilere koyup Kopudan Topal Mehmed paşayı kumandan tayin edip gönderir.

1657 Limmi adasını ele geçirmek için görevlendirilen birkaç bey, Hüdavendigâr sancağının tımar erbabı, samuncu-başı ile birkaç bin yeniçeri, kumandan tayin olunan Topal Mehmed paşa ile adaya varıp kaleyi kuşatırlar. Birkaç gün içinde karadan ve denizden atılan toplar ile burç duvarlarını yerle bir ederler. Kuşatma altmış gün kadar uzar. Düşmana onyedı parça kalyonun yardıma gelmesi kuşatma günlerinin uzamasına neden olmuştur.

¹⁶³ Tarih-i Naima, c: 6,s.292

Adanın etrafı islam gazileriyle zaptedilmiştir. Sefer ayının sekizinci günü kaleden Kapudan paşa huzuruna gelen askerlere istekleri sorulunca “Kale halkının toptan, mevcut olan harp aletleri, erzak ve malları ile kafir gemilerine ulaştırılmak şartıyla kaleyi teslim etmek istedikleri” anlaşılınca, bir iğnenin bile çıkmamasına razı olunmayıp “hiç yük almadan giderlerse aman verilsün ve illa padişahın devletinde İslam askerinin hiç bir surette aczi ve bıkkınlığı olmayıp kahreden kuvvetle alınması kararlaştırılmış iken, isteklerine müsaade etmek mümkün değildir” diye cevabı verip gönderirler.¹⁶⁵

Çaresiz hiç bir şey alamadan kaleden çıkıp gitmeye başlarlar. Kale ve ona bağlı yerler yeniren İslamcıların ellerine geçer.¹⁶⁶

1658 Antalya sancağına sahip Kör Bey diye tanınan Mustafa Paşa Antalya kalesinin sağlamlığına ve istihkamına güvenerek padişaha itaatten vazgeçer. Daha önce isyanında ordu kadısı Abaza-Hasan üç dört bin adamla üzerine varıp kuşatma ile kan döktükleri padişaha ulaşınca Kopucubaşılardan İsmail ağa gönderilir. O da adı geçen paşa ile Abaza-Hasan’ın başkaldırılmasından yararlanıp Antalya kalesini yine zorla zapteder.

Ahmet Paşa kendisine verilen Antalya’ya varınca vilayeti teslim etmeyip isyan eder. Bunun üzerine Anadolu beylerbeyi Ali Paşa ve Manisa sancağı mutasarıfı Küçük Mehmed Paşa ve Kapudan paşa denizden donanmayı hümayun ile ulaşması ferman olunur. Kapudan paşa’da ferman mucebince Sakız’dan kalkıp o tarafa giderken rüzgar gemileri perişan eder. İki parça kadirga... denilen yere varınca düşman kadirgalarından yirmidört kadarı savaşa başlar. Kapudan Paşa bu kadirgaların yardımına mevcut gemilerle yetişir. Savaştan el çekilip Rodos’a doğru giderken otuzsekiz tane kadar düşman kalyonuna rastlarlar. İkiyüzden fazla kafirin yüz kadarı ölür, kalyonu ele geçirilip zarar telafi edilmiş olur.¹⁶⁷

¹⁶⁴ a.g.e. c: 6,s.293

¹⁶⁵ Tarih-i Naima, c: 6,s.318

¹⁶⁶ Tarih-i Naima, c: 6,s.319

¹⁶⁷ a.g.e. c: 6,s.409

OSMANLI - LEHİSTAN İLİŞKİLERİ (1607-1656)

1607 Leh kralı Zigmond devlet katına elçi gönderip eski sulhun devamını ister. Üçüncü Sultan Mehmed Han asrında verilen ahidnamede şart olunduğu üzere taht-ı tasarrufunda olan yerlere bir veçhile bu taraftan ve Kırım Hanı tarafından taarruz olunmayıp öte taraftan beyler ve Kazak eşkiyası dahi beru tarafa taarruz etmeyeler ve mukaddema fetret eyyamında alınan esirleri kral teftiş edip göndere... Ve bu canipte kefereden alınan esirler dahi kral ademisine teslim oluna... Ve tüccar, derya ve karadan işleyeler.. Rüsümü, buldukları yerde vereler... Tatar hana verile gelen adetleri vakti ile verile... Han ve Tatar bir canibe sefer için ferman olundukta Leh vilayetine uğramayıp ahar yerden gidile... Ve kral üzerine düşman müstevli olup handan imdat talep ettikde ferman olursa muavenet eyleye... Boğdan ve Eflak taifesinden Leh vilayetine taaruz olunmaya... Silistre ve Akkerman beyleri iskele eminleri ve bactarları iki taraf tacirlerinden gayri kimseyi Leh vilayetine koyuvermeyip eğer öteden berudan gelüp gidenlerin yanlarında esir bulunursa ellerinden gidenlerin yanlarında esir bulunursa ellerinden alına... Bazirgânların, kanun üzere gümrük verip, götürdükleri kuruştan gümrük alınmaya...

Lakin Leh tarafından cari olan Arslanlı kuruşun ayarı kem olup zararı âm olmakla minba'd memalik-i mahrusada rayiç olmamak için hatt-ı hümayun sadir olmuştur. Minba'd sahih ül-ayar kuruş ve emtea-i mütenevvia gele... Kral bazirganları, eserleri akçe ile satın alıp halâs etmek estedikte kadılar mani olmaya... Ama müslüman olanların dahi ol taraftan talep olunmaya deyu tasrih olunan şartlar cümle makbul-ü hümayun olub bin on altı senesi Rebiülevvelinin yirminci günü ahidnâme verildi. Mabeyinde sulh ve salâh mün'akit ve niza' ve cidal mürtefi oldu.¹⁶⁸

1613 Leh düşmanı Boğdan üzerine hücum edince Silistre valisi Deli İbrahim Paşa gönderilir ve Leh taburu bozulur.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Tarih-i Naima, c: 2, s.26-27

¹⁶⁹ a.g.e. c: 2, s.108

1618 Betlen Gabor geçen senede Erdel memleketini zaptetmiştir. İskender Paşa Lehlilerle savaşa hazır olup adı geçen Betlen'e davet eder. Betlen on üç bin piyade ve on iki bin atlı ile kalkıp Boğdan kalelerinden Surdokna adlı kale altına gelir. Ama Leh kralının elçisi gelince sulh yapılır ve vilayetine gider.¹⁷⁰

1619 Bu gazanın sebebeni Kâtip Çelebi fezlekesinde böyle yazar ki:Efrenç keferesinden Gaşper nam bir kafir, frengistanda esir olan Müslümanları satın alıp kurtarmakla ticaret ederken, iş erbababıdır deyu İskender paşa reyi ile bir iki defa Nemçe-ye gönderilip elçilik hizmeti karşılığında Nakşa adalı dukalığı iltizam ile kendisine verilmişti. Sonra Boğdan vayvadalığına talip olup bol mal dağıtarak aldı. Özi beylerbeyi ise İskender Paşa mezburun doğrulukla hizmet edeceğine kefil olmuştu.

İki seneye yakın Boğdan'a sahip olup sonra vayvodalık başkasına verilmekle ve bazı müfsitler kendisini korkutmakla isyan bayrağını kaldırıp Lehlilerden yardım isteyip çok asker topladı. İskender Paşa Ramazanda bu isyanı işitti. Gasper'ın üzerine Tatar askerleriyle yürüdü. Sonra İslam askeri galip geldi. Lehlilerin yüzden ziyade namılı beylerinden kımı yakalandı ve kimi katlondu. Yaş serdarı Zilkovski katloldu. İkinci serdar Konsi'yoiski esir olup zincire vurularak padişahın rikabına gönderilir. Her biri yüz bin kuruş baha vermek kararlı idi.¹⁷¹

Serdar, mezburu sonra Mere-Hüseyin Paşa bin kuruşluk hediyeler ile salıverip hazineye yüz bin kuruş zarar eyledi diye Peçevihi yazar.¹⁷²

"Siz meydanın arslanı, şecaatte Rüstem gibi, ve hücumda kahramansınız. Fakat Cengiz hanedanının yegâne şehzadesi olduğunuz için yüksek yaradılışlı vücudunuz, İslam askerine dümdan suretinde bekleyeler. Tâ; bukafir ki, Osmanoğulları dergahının en zavallı kuluyum, ve cihan padişahının bencileyin binlerce kulları vardır, ileri yürüyüp muharebe edeyim!"¹⁷³ dedi. Devlet-Giray hazretleri ona cevap gönderdi ki:

¹⁷⁰ a.g.e. c: 2,s.174

¹⁷¹ a.g.e. c: 2,s.176

¹⁷² a.g.e. c: 2,s.177

¹⁷³ Tarih-i Naima, c:2 ,s.181

"Eğerçi ben Cengiz sülalesindenim, ama kendûsu padişah'ı İslam hazretlerinin vezir-i ekrem ve sardar-ı mükerrerleri olmakla İslam askerlerinin dayanağı ve sığınağıdır. Gerektir ki kutub gibi merkezlerinde sabit ve ber-karar olalar. Ben Tatar ile Allahın izniyle düşmana haddini bildirmeyim"¹⁷⁴ der. Sonunda Devlet Giray Han sultan:

"Eğer beni hücumdan meneder ise cümle Tatar ileri geri döner giderim!"¹⁷⁵ demekle serdar, merkezde karar kılıp Devlet-Giray, düşman askerini perişan eden Tatar askeriyle yürür. Serdar görünüşte Silstre'ye dönüp, Kalgay ve Kantemir, bol ganimet malları ile iyi bir isim yaparak yurdlarına dönerler.

1620 Vezir-i azam Ali Paşa padişahı gazaya teşvik eip Leh seferine kışkırtır. "Herbar, şaykalarla Kazak taifesini Karadeniz'e gönderip sahillerde olan kasabaları gaaret ve zarar ederler."¹⁷⁶ diye azederler. Padişah gayrete gelip cihad merasimini ihya ve halkın emniyetini temin için Lehistan üzerine sefer yapmayı arzu eder.

Sefer doğru bulunmayıp "Allahın maşetiyle bu işin tamamlanması, iktidarı fazla bir serdarın işe el koymasıyla elde edilmesi mümkündür"¹⁷⁷ diye mani olmak isterler. Fakat padişah hazretleri sefere gitmekten geri dönmeyip (sefer, zafere vesiledir) anlamınca mühimat hazırlığına ferman çıkar. Padişah-ı âlem penahı hazretlerinin bizzat sefere gitmeleri kararlaştırılır.

Cümad-ı-âhirenin yedinci günü ki nisan ayıdır padişahın otağı Davudpaşa sahrasına kurulur dokuz gün sonra da padişah ve mücahitler İstanbul'dan devlet ve icdal ile atağa inerler. Askerlerde akın akın gelip orduyu hüâyuna katılırlar. Padişah gazâ ve cihad levazımından harp aletleriyle meşgul olurdu. Ramazanın sekizinci isaakçı'da bir yeni hisar yapılması ferman olunur. Tuna nehri kenarında kale binasına başlanır.

Erdel hâkimi Betlen-Gabor'dan gelen mektuplarda: "Çaşar gizlice Leh kralına yardım için bir miktar kafir gönderip haber alındıkta, ardlarından erişip

¹⁷⁴ a.g.e. c: 2,s.181

¹⁷⁵ a.g.e. c: 2,s.181

¹⁷⁶ a.g.e. c: 2,s.187

¹⁷⁷ a.g.e. c: 2,s.187

cümlesini kılıçtan geçürdüm, hâlen alınan sancaklar ve başlar gönderildi"¹⁷⁸ diye arz eylemiştir.

Peşevili der:

Adı geçen Betlen Gabor bu sene de azim asker ile kalkıp serhadli ehl-i İslamı yanına alıp Pozen üzerine varup kuşattı ve toplar kurup dövdü. Yanında olan asker etrafa akın edip yaktılar, yıktılar. Ve üzerine Avusturya taburu gelip büyü cenk ettiler. Betlen gaalip olup seraskeri Hanik Yorki'yi Erdel beyi Kanije serhaaddine gönderdi.¹⁷⁹

Şevvalin on beşinde Hotin yakınındaki bir dağlığa inilir. Kale dibinde Leh taburu ve alt yanında turla nehri üzerinde Kazak taburu kurulmuştur. Padişah öğle üzeri o menzilden kalkıp, otağlarını taburu görecekt yerde kurdurup cengi bekler. Çerhacılar o gün büyük muharebe edip esir alırlar. Şevvalin on altıncı günü tabura yakın yerde inip cenk yerinden küffarı habura sürüp meydanı açarlar. On yedisinde toplar kurulup yeniçeri sipere girer. Yeniçeriler siperden çadıra gider olduklarında küffar taburdan çıkıp üzerlerine saldırıp hayli at ve bargir sürerler. Ondokuzunda serden-geçti yazılıp Turla nehri üzerinde köprü yapılması ferman olunur. Eflak voyvodası bu isteği kabul eder ve yarım hücumdur diye nidâ olunur.

Şevvalin yirmi birinci günü seher vakti bin kadar serden geçti vesair asker yürüyüp tabur üzerine hücum eyerler. Öğle zamanı her iki tarafta durmadan toplar atılır. Taburun bir kaç tabyasını zaptedip bir kaç yüz kafir kralla esirlerden muharebe hakkında soru sorulduğunda:

"Eğer bir miktar dahi cenge devam olunup mal yağmısına bakılmasa hepimiz taburu bırakıp kaçmamız muhakkaktı"¹⁸⁰ dediler. Bu cenkte bin kadar kafir kılıncıtan geçmiştir.

Şevvalin yirmi ikisinde hücum nida olunup cümle asker piyade ve süvari tabur tarafına gidip gözetlerler. İkindiden sonra hücum edilir. Asker düşmanın ateşinden korkup geri dönerler.

¹⁷⁸ Tarih-i Naima, c: 2,s.194

¹⁷⁹ a.g.e. c: 2,s.194

¹⁸⁰ a.g.e. c: 2,s.197

Şevvalin yirmi dördünde yukarı koldan tabura hücum edilmesi emredilir. Öğle vakti savaşımlar hayli ileri yürürler. İkinci vakti sayısız toplar atılır, fayda vermez. Yirmi yedisinde Budin beylerbeyi Karakaş Mehmed Paşa gelip tabura karşı konur. Tabur fethine çalışılması ferman olunur. Karakaş Mehmed Efedinin adamları fetih edecekken göğsünden vurulup şehit olur.

Bundan sonra ayın son günü küffar serdarlarının üzerine hücum edip zahiresini yağmalarlar. Tabur imdadına bin kadar kafir çıkıp yüz araba ile gelirken Kantemir Mirza Tatar gazileriyle basıp bir miktarını kırarlar.

Zilka'denin beşinde köprü tamamlanıp Hüseyin Paşa öte tarafa otuz kadar top geçirir. Taburun içini dövmeye başlar. Altıncı günü düşman ormanlı içinde bir tendeğe sığır.

Yedinci günü Vezir Hüseyin Paşa ve Çerkes Hüseyin Paşa ve Erzurum'dan azledilen Doğanca Ali Paşa Turla'nın öte yakasında muhasara üzere iken sekiz yüz kadar düşan çıkıp nehrin aşağı tarafından gelip gece beşinci saatte baskın edip üç saat muharebe olur. Müslüman gaziler yetişip bir kaç kafir alırlar.

Zilka'denin sekizinde tekrar hücum ferman edilir. Rumeli kolundan ve Han tarafından büyük cenklerle taburun iki katının fethi yakın olup içinden kafir çıkarırlar. Hücum sırasında yeniçeri tenbellik ve kusur edince akşam dönerler. Ertesi gün Han gelip hilat giyer.

Onbirinci gün tabur fethine gayret ve hücum ferman edilir. Tüm asker savaşa başlar. Han kolundan kırk elli zinde kafir alınır. Akşama dek yapılan savaştan sonuç alınamayıp, dönülür. Ertesi gün vezirler padişah huzuruna davet edilir. Padişah hazretleri:

- Bilcümle fetih ve feshir en büyük arzumdur. Eğer lâzım gelürse burada kışlamak dahi câizdir. Şöyle bilip ama göre tekayyud edesiz!"¹⁸¹ diye buyurur.

Düşman yağmalardan harap, kıtlık ve pahalılıktan aciz duruma düştüklerinden ayın on üçünde yüz kadar kafir alayı bayrağıyla Eflak vayvodasına gelirler. On dördünde Kantemir Mirza'ya otuz bir kıta top gönderilir. Zilka'nın yirminci günü hatırı sayılır kafirlerden birkaç nefer elçi gelip yalvarırlar:

¹⁸¹ Tarih-i Naima, c: 2, s. 204

"Saadetlü padişahın fermanına itaatlı ve râzileriz. Bizden çıkan cürüm ve hatamızı af ve zuhura gelen şehir ve isyanımızı mazur buyursunlar!"¹⁸² Hazreti padişah dahi af yoluna gidip büyük ataları Sultan Süleyman Han zamanında olan şartlar ve ahitler üzere barışa razı olurlar. Hasan Beyzade derki :

Karakaş paşa şehit olup, Hüseyin Paşa anı idam için akibince asker göndermeyip ol gaar sebebiyle ol gün pek çok insan telef olduktan sonra askerın gözü yılıp kalpleri ürktü. Bir dahi tabur üzerine istekle gitmediler. Bihlassa baş ve esir götürüp erlik edenlere pek az bahşış verilmekle asker taifesinin gayretlerine gevşeklik gelmişti.

Darussaade ağası ile vezirin kötü tedbiri sebebiyle bir iş görülmedi. Dilavar Paşa dahi vezir oldukça aklı selimin gösterdiği yolda hareket edemeyip fazâ işindi anın dahi kötü tedbiri meydana çıktı.

Bu gazâdan Ulu Nogay oymadığının amiri Kantemir Miza can ve gönülden hizmet ve padişah uğrunda canını feda edercesine yararlık gösterip taşra gece baskınına feda edercesine yararlık gösterip taşra gece baskınına çıkan küffarı gerü püskürüp ve nice depa mel'unlara kılıç koyup ve nice defa mel'unlara kılıç koyup ve nice bin Kazak hınzırlarını Kılıçtan geçirip, Kantemir Mirzanın yiğitliği ömrü boyunca kendinin, devlet adamlarının mahasudu olmasına sebep oldu. Ve nice müslümanların kurtulmasına sebep olup padişah tarafından riayet ve Osmanlı devlet adamları arasına katılarak irayete mazhar oldu.

Bu seferde İslam tarafından çok çeşit olup lakin küffar tarafından söz götürmez yüz bin kafir katl olundu. Ama askerın ayak diremesine sarsıntı ve içten azmine gevşeklik gelmekle tabur ve kalenin fethi bütün arzuya rağmen müyesser olmamağın cenabı padişahın mübarek kalbi, asker tarifesine gücendi ve sulha razı oldu.¹⁸³ Boğdan vayvodası Radol aracılık yapıp iki taraftan adamlar gidip gelir.

Hotin kalesi basit bir kaledir. Daha önce Boğdan sınırında olan kale Gasper'in isyanından sonra Leh kralına verilmiştir. İçine Lehliler tarafından ikiyüz adam konulmuştur. Kale geri Boğdan'a verilmiş Kazakların Osmanlı ülkesine tecavüz etmemek şartıyla barış yapılmış, vergilerini göndermişler, adamlarından bir

¹⁸² Tarih-i Naima, c: 2, s.205

kaç kafir şehir yoluyla gelmişler Zilka'denin yirmiüçüncü günü İstanbul'a dönmüşlerdir. (Zehi gazâ ...lâfzı, tarih olmuştur. 1030)¹⁸⁴

Düşman ülkesi yağma ile hayli zarar gördüğü halde iki padişah azemet ve şevket ile vardıkları, kalede kral olmadığı haldı hücum ve çalışma ile zafer elde edilememiştir. Naklonur ki Debbağ-Mehmed Paşa, serhad ve düşman işlerinde bilgi sahibidir, deyi vezir-i âzam Hüseyin Paşa çoğu zaman onunla müşavere eder. Darüssaade ağası Süleymanağa sual eder ki:

- Leh kralı padişaha karşı gelür mü? Ba kaadir midî?

- Biz gelür deyü tedarik görelim, gelmezse devlet padişahındır.

Dedikte ağanın keyfi kaçıp:

- Biz seni bilgi sahibi zannederdik. Meğersen dünyadan haberzis imişsin!

Leh kralı ne köpektir ki Âl-i Osman padişahına karşı dura?!... Anın ne denu askeri olsa gerek?!

Deyicek, Debbağ Mehmed Paşa:

- Düşmanı hor ve hakir görmek olmaz. (El küfrü Milletün Vâhideh...) yani Avusturya ve Moskof ve Kazak ve Macar ve belki İspanya ve France ve Papa ve Sairleri kimi asker ve kimi mal ile imdat ederler. Ve aralarında din namusu gözetirler.

Arap hazretleri kibir ve gururu elden komayıp:

- Böyle gözü büyük nâtuhtarın tedbirinde ne hayır olsa gerektir?¹⁸⁵

1622 Muharrem ayının başlarında Moskof elçisi sonra Leh elçisi devlet katına ulaşırlar. Leh elçisi yedi yüz atlı ile gelir. İki elçi vezir sarayında buluşunca çekişirler. Çünkü Moskof, Leh taifesinin muhalifi olup aradan kaldırmak için elçi gönderir. Asker eli boş olarak dönünce Leh elçisi gururlanıp Moskof'un üzerine yürür. Moskof askerleriyle karşılayıp savaş yapar. Bu savaşta Moskof galip gelir. Leh askerleri memleketlerine kaçarlar.¹⁸⁶

¹⁸³ a.g.e. c: 2,s.206

¹⁸⁴ Tarih-i Naima, c: 2,s.206

¹⁸⁵ a.g.e. c: 2,s.207

¹⁸⁶ a.g.e. c: 2,s.245

Bundan önce de Lehliler yirmi bin kadar askerlerini Eflak ve Boğdan memleketinin yağmasına gönderir. Eflak ve Boğdan vayvodaalrı bunu işitip Silistre Paşası Kantemir Mirzadan yardım istediklerinde Tatar askerleriyle düşmanı bozup Leh vilayetlerine akın ederler. Sayısız esir ve ganimet elde edilir. Lehliler bu yüzden İstanbul'a elçi gönderip Kantemir'in Silistre'den kaldırılmasını istediklerinde vezir-i azam bu duruma kulak asmaz.

Kantemir Mirza ise "Elçi adamlarıyla haraç gelince alıkonmak lâzımdır, sözlerine inanmak câiz değildir. On dört nefer tabl ve alem sahibi beyzadeler bilebilir onların pensinde gaflet buyurulmaya!"¹⁸⁷ diye arzeder.

1625 Leh askeri kumandanlarından bir güvenilir kumandan gelip dostluk bildirdikten sonra kazak üzerine gidilip nice beyi kılıçtan geçirirler, şaykaları ateşe verirler. Bundan önce Kazaklar Karadeniz'e çıkıp Tatar, Kili ve Ak-Kerman tarafında yerleşen Kantemir Tatarı ile Leh veliyatlerini vurmuşlardır. Padişah da Tatar hanına name gönderir. Kantemir ve Bucak Tatarlarını Kırım'a gönderir.

Kazaklar bundan sonra şaykalarla Karadeniz'e çıktıklarında Recep Paşa onların kökünü kazımıştır. Kurtulanlar ise Leh kralına yakalanmışlardır. Bundan sonra sulh bozulmasın diye eşkiya zaptoluur. Küçükkelçi ile ame gelir ve Sultan Süleyman zamanından beri İstanbul'a gelen hediyeler ve Kırım Hanı'na ödedği vergiyi verip, Kazak eşkiyasını zaptetmek şartıyla anıtname rica edilir.¹⁸⁸

1627 Leh kralı tarafından elçi gelir ve cevap yazılır. Daha önce özü, Ak-Kerman, Bender, Silstre, Niğbolu, akıncı beylerine ve Bucak Tatarlarına emirler gönderilip : "Hiç bir ferd Leh vilayetine akın eylemeyenler..."¹⁸⁹ diye tenbih edilmiştir.

Leh kralının üç yıldan beri de İsveç ile savaşı vardır. Geçen sene Kazakların Karadeniz'e çıkmamaları ahdolunmuşken Anadolu ve Rumeli yakınlarından gelenler Kazak eşkiyasının denize açılıp zarar verdikleri haberini bildirirler. Bunun üzerine adamlar gönderip, esir alınıp sorguya çekildiklerinde Karadeniz'e çıkmalarının kendi arzularıyla olmadığı Şahn-Giray'a yardım olarak

¹⁸⁷ Tarih-i Naima, c: 2, s.246

¹⁸⁸ a.g.e. c: 2, s.400-1

¹⁸⁹ a.g.e. c: 2, s.428

Leh tarafından bir kaç bin Kazak gönderildi diye cevap verirler. Bu haberin doğruluğunu araştırmak için karadan Özü ve Kefe taraflarına ulaklar gönderilir. Onlar da: "Leh'ten Şahin Giray'a imdat gelmişti. Özü taraflarına da Kazaklar günden güne gelmektedir."¹⁹⁰ diye bildirilir. Karadan Kenan Paşa on dört sancak beyi askeri ve cümle akıncı, Dobruca ve diğer askerler ile özü muhafazasına gönderilir.

Leh vilayetlerine zarar gelmemesi için Şahin-Giray ile kaçanlar o taraflarda yakalanıp devlet katına gönderilmeli... Ve yanına giden Kazakların haklarından gelinsin.. ve illa bu tarafta Kantemir Paşa, Tatar askeri ve Serhad hakimleri Şahin-Giray nereye gider ise giderler, sonra ne çıkarsa bizden bilmeyesiz diye mektup gönderilir.¹⁹¹

1630 Özü muhafasında olan serdar Murtaza Paşa bu sene içinde Leh vilayeti serdarlarıyla barış aktedip, baş Hatman tarafından cevapname ile İstanbul'a gönderilir. Bu sulh şartları yedi tanedir:

BİRİNCİ MADDE: Kazakların oturdukları odalara birer güvenilir adamlar tayin edip kazakları oradan çıkartmak

İKİNCİ MADDE: İçeride esir olan Tatarların Sultanı İstanbul'a göndermek

ÜÇÜNCÜ MADDE: Varân Ali Ağa eğlenmeyip, Kazakların odadan çıktığını görmek.

DÖRDÜNCÜ MADDE: İki taraftan asker dağılıp, elçi geldikten sonra toplantı olmamak.

BEŞİNCİ MADDE: Kırım Hanı tarafına evvelce olduğu gibi vergi verilmek.

ALTINCI MADDE: Beri taraftan Tatar zaptolunmak

YEDİNCİ MADDE: Leh vilayetine zarar olmamak için Kantemir ve İtmir ve Orak Mirza ve Ak-kerman ahalisine tenbih oluna.

Deyu, safer ayının birinde yazıldı ve adı geçen mirzaların itaatı tescil edildi.¹⁹²

¹⁹⁰ Tarih-i Naima, c: 2,s.428

¹⁹¹ a.g.e. c: 2,s.429

¹⁹² a.g.e. c: 3,s.69

1633 Abaza Paşa Silstre ve Özü muhafaasına memur olunca "İyilik kötülüğü götürür" anlamınca İslavların en şiddetlilerinden olan Leh kafirleri üzerine gazaya gidip eyaletinde ve bayrağı altında Eşen vilayet ümerası zeumet ve tımar sahipleri, diğer sipahiler, asker zümreleri, sefere kaadir olanlar ve Dobruca hakkından ata ve silaha kudreti olanları sefere memur edip Kantemir oğulları Orak-Mirza ve Hüseyin Mirza bütün oymakları olan Nopay ve diğer yağmacı Tatarlardan büyük bir kalabalıkla hazır olur. Boğdan ve Eflak vayvodaları da sefere memur olurlar. Bütün bu sayısız askerle Tuna'yı geçip kuzey ülkelerine asker sevkeder.

1633 Rebiülevvelinin on beşinci günü Tuna nehri kenarında bulunan Hotin kalesinin sağ tarafında Komanıçe kalesi karşısında merhum Sultan Osman Gazi'nin Leh düşmanlarıyla savaştığı eski tabur yere konulup otağ korulur.¹⁹³

Leh kralının vekili Batman Komanıçe kalesindedir. Paşa ona haber gönderip barışın temin edilmesine ilişkin hususlar teklif eder, kabul edilmez ise "vaktinize hazır olun!"¹⁹⁴ diye bildirir.

Hatman itaatten çekilince Paşa Rebiülevvel ayının on sekizinde ordu muhafazası için yetecek kadar askerle bir kaç komutan tayin edilip Turla nehrini geçer Komanıçe kalesi altına varır düşmanda tabya bağlanıp, tabur kurmuştur. Savaşta düşman tarafından çok baş ve esir alınır. Kurtulanlar da taburlarına kaçmışlardır. Tekrar tabura hücum fikrinden vazgeçilir. Yine düşman kalelerinden İstariç adlı palanga da bulunan Kazaklar alınan habere göre İslam askerlerinden at ve zahireye giden at oğlanlarına saldırmışlardır. Çoğunu katı edip, esir almışlardır. Paşa askerleriyle oraya yakın bir yere gider. Leh memleketi ile Turla suyu arasında olan bir odada sekiz kulesi olan bir palanga yüksek ve sert granit taşından yapılmıştır. Paşa o planganın şöhretini duymuş ve o tarafa gitmiştir. Palangayı kuşatmış palandakiler savaş sırasında yedi kuleyi bırakmışlar ve sikizinci kulede toplanmışlardır. Palanganın bir tarafını yakıp delik açıp yürüyüşe geçmişlerdir. Büyük cen sonrası iki taraftan yek çok asker ölmüştür. İkinci vakti fetih gerçekleşmiş düşman büyükleri katlolmuş, malları yağma edilmiştir.

¹⁹³ Tarih-i Naima, c: 3,s.202

¹⁹⁴ a.g.e. c: 3,s.202

Sonra paşa "yeni palanga" ve "Raşkova" adlı iki tanınmış palanga üzerine gidilmesini ister. Boğdan ve Eflak vaydolaları aracılık yapıp Leh kralını itaate getirip, büyük elçisini hediyeler İstanbul'a göndermeyi taahhüt etmesini sağlarlar. Abaza Paşa'da Silistre'de kışlayıp durumu der-i devlete arzemiş ve Lehlilerin barış isteklerini bildirmiştir.

Ramazan-ı Şerefın başlarında Leh kralından elçi hediyelerle saraya gelirler. Gelen elçinin kralın veziri olduğu söylenmiştir. Kanuni Sultan Süleyman Han zamanında olduğu gibi barış yapılması istenir¹⁹⁵ ki o devirde Leh kralı olan Sencermend Merhum Sultan Süleyman Han hazretleriyle dostluk ve kulluktan bahsedip az şey vermiştir. Ama Abaza Paşa elçiye Hotin yılı Sultan Osman ahidnamesi gereğince vergi istemiş ve başka türlüünün mümkün olmadığını bildirmiştir. On yıldan beri borçlu oldukları para ve haracı vermek şartıyla barışın mümkün olduğu bildirilmiştir.

Abaza Paşa tarafından padişaha düşmanın durumu hakkında bilgi ulaşınca daha önce bu sınırlar hakkında bilgi sahibi olan Diyarbakır beylerbeyi vezir Murtaza Paşa Leh üzerine serdar tayin edilir. Padişah hazretleri bizzat Edirne seferine niyet edip ayan, erkân ve bütün divan erbabının sefer mühimmatını hazırlamaları konusunda ferman çıkar. Şevvalin dokuzuncu günü padişah-ı âlempenah otağ-ı hümayuna konar. Leh kralından gelen elçiye rica ettiği surette barışa müsaade edilmediği cevabı verilir. Böylece üzerlerine sefere gitmek kesinleşir. Murtaza Paşa Leh tarafına kumandan olunca Abaza Paşa İstanbul'a davet edilir.

1634 Leh seferine padişahın gidişi kararlaştırılınca doğu seferine memur olanlardan başka ne kadar asker varsa Edirne gelip toplanmaları ferman edilir. Daha önce Lehistan tarafına gönderilen Şahin ağa "Kralın görünüşte itaatı ve boyun eğişi vardır" demesiyle safer ayının başında Murteza Paşa "ya sul ya cenk" için Lehliler tarafına serdar tayin olur ve gönderilir.

¹⁹⁵ Tarih-i Naima, c: 3, s.206

Yerköyü sahrasını geçince Şahin Ağadan Mektup gelir. "Lehlilerin itaat etmeleri karardır, birkaç gün beklenile..."¹⁹⁶ denilince orada dinlenilir. Lehlilerle sulh veya cenk işi de serdara havale edilir. Safer ayının birinci günü padişah-ı alempenah Edirne'den göçüp İstanbul'a döner. Lehistan elçisi ile Şahin ağa Murteze Paşa'ya gelirler. Elçi Murteza Paşa yanında kalır, Şahin Ağa da padişah katına çıkar ve barış ahvali bildirilir.

Akdolunan barış padişahın makbulü olup, Murteza Paşa yanında olana izin verilir. Bu barış (1040) senesinden yazılan yedi madde üzerine akdolunur. Bazıları naklederler ki, Şahin Ağa Lehistan kralı ile buluşmayıp memleket sınırlarında oturup sefer dolayısıyla elçilik eyledi ve yedi yıldan bire Lehistanda esir olan İslam-Giray sultan dahi Şahin Ağanın yanında çıktı. Yanbolu'da Bahadır-Giray Sultan, Murtaza Paşaya iki yarar at ve nice hediyeler verip "karındaşım adı geçen Han-zâdeyi kurtar!" deyu yalvardı. Paşa kurtarılması için fazlacası söz vermişti. Anlar dahi iki değerli esir kafir ile değişip kurtardı. Merkum Hanzâde İslam-Giray sultan, Şahin ağa ile beraber İstanbul'a geldi. Şahin ağanın, Lehistan kralı ile buluşmadığını Murtaza Paşa padişaha duyurmayıp ve Hanzade dahi yanlışlıkla söylememesi için, padişahla buluşturmuyup Yanbolu'ya gönderildi:¹⁹⁷

1643 Leh kralından gelen mektupta Tatar hanından şikayet edilmekte ve Bucak Tatarlarının kaldırılması istenmektedir.¹⁹⁸

1644 Leh kralı Ladislas da der-i devlete mektup gönderip tatar hanından şikayet etmiş, bu taraftan kazaklar zaptolunmuş öteden de tatar zapolunmuştur. Sulh bozulmaya... ve hanın vergisi borcumuz değildir. Lakin atalarımız vaad etmekle yerine gelmiştir. Bucak tatarları daha önce Kırım'a sürülmüş iken geri gelip yurt edinmişlerdir diye kaldırılmasına rica etmişlerdir.¹⁹⁹

1648 Rebiülevvel ayının başında Kırım Han'ı tarafından adam gelir. Daha önce Karadeniz'e çıkıp yalıları yağma eden ve zarar veren Hotin Seferinde İslam askeri ile savaşan Kazaklar bu zamana kadar Leh kralına tabi olduklarını

¹⁹⁶ a.g.e. c: 3,s.224

¹⁹⁷ Tarih-i Naima, c: 3,s.232-33

¹⁹⁸ a.g.e. c: 4,s.65

¹⁹⁹ a.g.e. c: 4,s.102

söylerlerdi. Şimdi bir-iki senedir Venedik yardım istediğinde kralları onları Zadra'ya gönderip Ulufe ve Zahire vermeyip istemediklerini yaptırımları toptan Lehlilerden yüz çevirmelerine neden olmuştur. Bir iki belli başlı boyarlarını kırım Hanı'na gönderip "Bundan sonra, aman verilmiş olup, sizinle olan seferlerde İslam dini uğruna can ve baş ile hizmet edip Lehli'lerden tamamen alâkamızı kesmişizdir ve rehinlerimizi alup böylece taahhüdümüzün kabulünü rica ederiz" demeleriyle gelen boyarlarına Han birçak riayetle edüp bütün şart ve kayıtları ile olan yeminlerini kabul ettikten sonra Leh üzerine yapacaklara sefere yardım göndermek ve Tatar askeriyle akın yapmayı kabul ederler. Gelenlere yakında Leh üzerine sefere gidilecektir diye cevap gönderilir.²⁰⁰

1649 Tatar hanı Leh vilayetinde sefere gidüp, muharebe ettikten sonra geri geldiğine dair haber gelir.²⁰¹

1651 Tatar hanının ahvalini bildiren Silistre ve Niğbolu'dan Melek Ahmed Paşa tarafından mektup gelmiştir. Tatar hanı İslam Giray Han Kazaklarla birleşip Leh üzerine sefere gidip büyük muharebe ve gaza edip otuz binkadar kafir öldürmüştür. Tatar Hanının otuz binkadar Leh kafiri kırdığı haberi doğrulanır.²⁰²

1652 Kırım Hanı İslam Giray Han Leh ahvali hakkında bilgi edinmek için atalığı Sefer Ağayı Özü Kazağı hatmanına gönderip o dahi Lehden alınan eseri gönderip bildirir ki:

"Leh kralı geçen seneden beri kendi vilayetinde yazdığı askerler başka bütün memleketi askere çağırub, Nemçe'den dahi vazife ile yirmi bin tüfenk endaz getürdüb yaklama ettiğinde yüzellibin kadar askeri mevcut bulunub hepsiyle Albadar'dan çıkub üzerimize yürüyüp Kart Konstantin denilen Kal'aya gelmiştir. Biz tat şanı yüksek han çıkıp imdat etmezse vilayetimizi harab eder karşı durmağa kudretimiz yoktur.²⁰³ demiştir.

Han hemen şirin beylerine, Markut ve Sencun beyine ve diğer mirzalara adamlar gönderip on güne dek çıkmayı kararlaştırmışlardır. Mecalleri kalmayıp

²⁰⁰ a.g.e. c: 4,s.287

²⁰¹ Tarih-i Naima, c: 4,s.460

²⁰² a.g.e. c: 5,s.229

²⁰³ a.g.e. c: 5,s.366

kaçtıkları haberi üzerine esir için dört-beş yüz Tatar askeriyle Osman Ağa arkalarından gönderilmiş kral Albader ve Varşova'da olan askerine yazdığı mektubu götüren adamları tutulup sorulunca:

"Kralın maksadı, sizin geldiğiniz mâmur vilayet içine girüb atlarının yemlerini alub ve zahire alınub bu kış kazak üzerine yürüyüp kışlamak idi... Tatar askerlerinden habersiz giderken, işittükleri gibi akılları gidüb, geri dönüb Turla nehri kenarında Hotin Kal'a yakınında Öziçe deilen palangaya varub sığındılar. Zahireleri yok... Atlabı zebundur... " diye haber verirler. Nehir etrafına iki kat hendek kestirip metrisler yaparlar. Yol üzerine toplar kurarlar. Kendilerinden ümidi keserler. Erlerine gönderdikleri mektupta :

"Hazırladığımız yok iken üzerimize Tatar askeri geldi Bu kış içinde zahiresiz kalduk. Halimizin sonu ne olacağı ma'lum değildir. " demişlerdir.

Meşveret sonunda üzerlerine varılmak doğru görülmedi etrafındaki kale ve kasabaları yakup, uzaktan zahireleri kesilecekti. Bu şekilde hareket edilmesi kararlaştırıldı ve taburlarına yakın Vislaten kal'asına varıp kuşatırlar. Kıtlık yüzünden kaçmaya başlarlar. Sabretmeye mecalleri kalmayıp af ve özür dilemeye başlarlar.²⁰⁴ Düşman günahlarının af olunması için Han'ın veziri sefer Gazi Ağaya mektup gönderip sul hususunda arıcılık rica ederler.

"Esiden beri viregeldiğimiz hazineden başka ne kadar mal istenirse virelim" diye baş eğerler ve Han'da razı olur. "Bundan evvel Erizad Kal'asında kapadub kuşattığımız vakit yaptığımız barış bizi mitaraftan bozulmadı. Andlaşmayı kendüleri bozu, geçen sene otuz-kırk bin askeri kılıca lokma olub, bu kadar namlı bekleri ölmüşdür. Biz yine ol ahid üzereyiz. Madem ki yeniden barış istemiler, ümmet-i Muhammed faydalı ise konuşulsun!"²⁰⁵ buyrulur.

Müşaverede, beyler ve ayanın kimi sulhu doğru bulup; bazısı "Fırsatı ganimet bilmek gerekdir" tam yetmiş gündür bu asker yer altdında kapanıp aç ve zelil olup canlarına geçmişdür. Layık budur ki bir kaç gün daha kuşatarak tamamen zafer buluna... Fakat hangönül ehli, ilim ve merhamet sahibi Leh'leri esirgeyip:

²⁰⁴ Tarih-i Naima, c: 5,s.368

²⁰⁵ a.g.e. c: 5,s.368

"Bu ocaktır. Aman diledikten sonra kafir olsa da söndürmek layık değildir" deyip barışı tercih etmiştir. Beyler ve ayan: "Ferman sizindir... Madem ki makul gördünüz Leh Vilayetinin zabt ve rabtı beyler elindedür. Bütün beylerin ulularından iki adamın oğulları rehin alınsun! Her sene hazine geldükde başka iki rehin getirüb değiştireler..."²⁰⁶ diye karar verilip gelen adamı gönderirler.

Leh vükelası taburlarından çıkıp Komanıçe kal'asına gelip söyleşmeye bir adam isterler. Ulemadan Molla Gani gönderilir. Sonra Sefer Ağa ve Şirin Beyi ve diğer beylerden beş-altı bin atlı Komanıçe'ye varılır. İki taraf iki alay ortasında buluşup barış ahvali müzakere olundu. "Bizimle barışmak isterseniz her sene hazinenizi vaktında verüb, padişahın eli altında olan memleketine el uzatmayazız! Kazak vilayetine zarar vermek kastında olmayasız! Ve beylerinizden iki adamın oğulları verilüp dostumuz ile dost ,düşmanımız üzerine asker istediğimizde asker veresiz! Şimdi bu kadar Tatar ve Nogay askeri, zahmet çekip geldiler,bunlar ganimet malı olmadan dönmezler. Vilayetimiz içinde istedikleri kale ve palangalardan ve köylerden doyumluk alup giderler. Buna razı olursanız barışıklık olur ve illa yüz binden fazla Tatar ve Nogay askeri ve seksen bine yakın Kazak askeri vardır. Vilayetinize girdi Varşova'ya kadar çaparlar ve yakıp yıkarlar dediklerinde düşman cevap vermeyip "Lütuf eylen, bu gecelik konup istirahat eylen .Biz dahi aramızda bu maddeleri müşavere edüp ,yarın sabah cevap verelim." derler. Safer ağa tekrar on nefer ile meydana çıkup soru ve cevaptan sonra "Eski şekil üzere bir daha ahdi bozmamak şartıyla Tatar ve Kazak, yollarında olan vilayeti vurup, doyumluk almak üzere razı olursanız..." denilince onlar: "Bütün tekliflerinize razı oluruz. Fakat Kazakların kal'a ve palangaları yağma etmesine razı olmak müşküldür. Bari vilayetine askerinizi adet olduğu üzere çapula gönderin .Sahra ve köylerde bulduklarını alsunlar. Ve illa bizim kendi memleketimizin yağma edilmesine razı olmakdan, ölmek daha iyidir. Lütfedüb bu olmayacak teklifi eylemen"²⁰⁷ diye yalvarırlar.

"Hemen rehinlerinizi göndürün" denilip şimdi kumandanın oğlunu ve bir vayouda oğlunu verüb ve her sene değiştirmek lazım gelirse değiştirüb bundan

²⁰⁶ a.g.e. c: 5,s.369

sonra ahidname bozulmayub eski şartlar üzre Muharrem'in yirmi beşinci günü sulh alıkolundu.²⁰⁸ Sonra dönölüp Vislaten denilen yere gelirler. Asker ganimetsiz dönme istemez Han huzurundaki askerlerin Devine? Dedikleri hisara varmalarına izin verilir.

1653 Leh elçisinin gelişi: İslav (Saklab) tarafından gelen elçi Divana gelip bazı hediyelerle: bir gümüş alt üzerinde bir gümüş adama gösteren bir hediye ile ulaşır.²⁰⁹

1655 Kırım diyarı hanı Tatar askeriyle Kazak ve Rus askerlerini katledip geri orduya dönerken Çeh kralının Leh memleketini istila ettiği haberi gelir. Han Leh kralını tekrar hükümet merkezinde oturtmak için Nemçe kralına haber gönderip acele Leh karalını göndersin! diye padişah emri gönderir. Bu arada Çeh kralı Leh memketini baştan başa istila eder. Geri almak büyük hazırlıklar gerektirdiğinden kış mevsimi uygun olmayıp, bu büyük iş ilkbahara bırakılır.²¹⁰

1656 Leh kralı eski Tatar Hanı ile Düşman olduğundan sürekli savaşmışlardı. Şimdi han olan Mehmed-Giray ile barış yapıp biraz rahat emniyet altındalardı. Erdel kralı olan Rokoçi'de Leh ülkesinin karışıklığından yararlanıp zapdetmek ister ve İsveç kralından yardım ister. Eflak ve Boğdan vayvoladalarının birleşip Leh memleketine altmışbin asker ile gittikleri haberi Osmanlı padişahına ulaşınca Tatar hanına Rakoçi üzerine sefere çıkılması için hatt-ı hümayun gönderilir.²¹¹ Beyt

Dem-i a'dâ ile deşt-i cihanı lâlezar etti.

Sipâh-ı berk-ı reftar-ı tâtârın tır-i bârânı²¹²

Sözlerinde fetih ve zafer rüzgarı İslamlar tarafından esip, mücahitlerin atlarının ayakları düşman askerlerini ayakları altına almıştır demektir. Bu Erdel muharebesi Aziz efendinin ve Vecihi'nin yazdığına göredir.

²⁰⁷ Tarih-i Naima, c: 5,s.370

²⁰⁸ a.g.e. c: 5,s.371

²⁰⁹ a.g.e. c: 5,s.386

²¹⁰ Tarih-i Naima, c: 6,s.136-37

²¹¹ a.g.e. c: 6,s.302

²¹² a.g.e. c: 6,s.303

OSMANLI - RUS İLİŞKİLERİ (1641-1658)

1622 Leh ve Moskof elçilerinin gelişi: Muharrem ayının başlarında Moskof elçisi sonra Leh elçisi gelip der-i devlete ulaştılar. Leh elçisi yedi yüz atlı ile ağır elçi idi. İki elçi, vezir sarayında buluşunca çekiştiler. Çünkü Moskof, Leh taifesinin muhalifi olup aradan kaldırmak için elçi göndermişti. Vakta ki tabur fethi müyesser olmayıp asker eli boş olarak döndü. Leh taifesine gurur gelip Moskof dahi elçi çıkarıp Kefe tarafından İstanbul'a göndermeşti ta, ki Al-i Osman ile birleşip düşmanı mahvede.²¹³

1623 Donanma Kefe'de han işi ile uğraşırken Ten (Don) Kazakları Karadeniz'i boş bulup yüzelli kıta şayka ile şevvalin dördüncü günü Boğaz Hisarına gelip Yeniköyü yağma haberi gelince İstanbuldan Bostancılar ve Sekbanbaşı neferleriyle, gemileriyle hücum edince kazak eşkiyası bir an duramayıp geriye deryaya kaçarlar.²¹⁴

1637 Hüsam Giray evvelce Azak taraflarında bulunup Nogay Tatarlarını sefere davet bahanesi ile kendi fesadını yaymak için toplayıp, Ak-Kerman tarafına götürmekle Azak tarafı boş kalmakla, Moskof kralının imdadı ile Kazak eşkiyası kalkıp Azak Kalesini kuşatır. İçinde bulunan islam ahalisi savaşır, çoğu şehit olur.²¹⁵

1641 Muharrem ayında kapudan Siyavuş Paşa donanmayla yeniçeri ağası Haydar Ağa-zade ile birlikte Karadeniz'e çıkıp Azak kalesinin kurtarılmasına memur edilirler. Vezir Hasan Paşa, Silistre askerleriyle Tatar Hanı Bahadır Giray Tatar askerleriyle ve Kefe paşası Yusuf Paşa hepsi o sefere memur edilirler. Azak kalesini muhasara ederler.

Her taraftan kuşatma ve cenkle iki taraftan çok miktarda asker ölür. İçerde beşbin kafir olduğu haberi askerde korkuya ve bezginliğe sebep olur. İstanbul'dan ve Kefe'den barut isterler. Barut yetişinceye kadar kırk gün kadar vakit geçip Kasım günü gelir ve kış mevsimiyle kale fethedilmeden geriye dönülür. Kale

²¹³ a.g.e. c: 2,s.245

²¹⁴ a.g.e. c: 2,s.341

²¹⁵ Tarih-i Naima, c: 3,s.322

fetholunmaz ama Rusların şayka yapmak amacıyla hazırlanıp, topladıkları kereste ve kale içinde olan ağaçtan varoş tamamen yıkılıp bir kaç bin kafir telef olur.²¹⁶

1642 Kazakların Azak kalesini bırakıp kaçtıkları haberi gelir. Kazaklar Moskova Kralından yardım umarken Osmanlı askerine karşı gelemeyeceğini anlamış ve kaçmıştır. Recep Ağa kaleyi boş bulmuş ve fethi kolaylıkla gerçekleşmiştir.

Bu yılın olaylarından biri de Moskof hakiminden vezir-i âzama mektup gelmesidir. İçinde Kazarklar'ın Azak'ın bırakması başa kakıyor. Tatar ve Kefe askerlerinin Rus topraklarından bir kaç kasabayı vurup esir almalarından şikayet eder.²¹⁷

1646 Moskof elçisi gelip "Tatar askeri memleketimizi yağma etti ve zarar verdi." diye Tatar hanından şikayetçi olurlar.

Cumadan-1-ulâ ortalarında gelen bir haberde Moskof kralının seksen bin kadar Rus kafirini toplayıp Azak kalesine ve Tatar hanına kastettiği duyulur. Bu yüzden beş yüz yeniçeri kapıya çıkıp sipahi ve silahdar bölüklerinden beşer yüz adam tayin olunup o sınırların muhafazası için baş defterdar olan vezir Musa Paşa ile kadırgalara konulup gönderilir ve aşağı bölüklerden iki bölük ve on adet bölük yeniçeri zabitleri ile Silistre muhafazasına ferman olunup Trablus'tan azlonunan Vezir Hasan Paşa ile gönderilir. Kaleye yakın olduğu yerlerde her tarftan hücum ile cenge başlanıp din düşmanlırını darma dağın ederler.²¹⁸

1648 Tatar Han'ı kafire akın kırk binden fazla esir çıkarıp uğursuz Rus'un kalelerini yakıp yıkıp büyük gazâ etmişken müjde ile adamına vezir Ahmed Paşa hil'at giydirmeyip:

"Rus bizimle barışık etmiş edi. Han niçun onların üzerine akın eyledi? Elbette ol aldığın esirleri bu tarafa gönderesün ki barışa göre salı verelim." diyerek azarlar. İslam-Giray Han ise hiç renk vermeyip:

"Biz padişahın kullarıyız. Rus küffarı görünüşte musulâha iddia ederler." Fakat takke başlarını siktikça padişah tarafına işi bildirmekle ve fırsat buldukça

²¹⁶ a.g.e. c: 4,s.5-6-7

²¹⁷ a.g.e. c: 4,s.15

²¹⁸ Tarih-i Naima, c: 4,s.225

şaykalar ile çıkıp Anadolu sahillerini harap ederler. "Şurada iki boş kale vardır. Defalarca arz edüp içine nefer tayin edin, mevacıları yine bu sahilin balık mahsulünden alınır"

Nihayet Rus ol iki kaleyi zaptedip içine cenkci Kazak doldurduktan sonra yirmiden fazla aynı şekilde kaleler yapar. Bu yılda sabredilse Akkerman vilayetini tamamen elde edip Boğdan diyarını tamamen mülk edinmesi kararlıydı. Sonunda üç bin Kazak şaykaların yakıp bize kılavuz olurlar. Bir çok düşmanı esir ederiz inşallah niyetim budur ki, Rus kralını Boğdan gibi padişah tarafından tayin ettirim" diyerek sözüne son verir.²¹⁹

1649 Tatar Hanı Leh vilayetine sefere gidip muharebe ettikten sonra geri geldiğine dair ramazanın onsekizinde haber gelir. Sene ortalarında aniki şayka Ten suyundan çıkıp Tat-ili denilen sahili vurup bir şarap gemisi olup yine Ten suyundan Moslofa giderler. Tatar Hanı Leh seferinden gelip bu meseleyi duyunca Moskof Çarına haber gönderip: "Bu kötülük ve edepsizlik nedir? Vaktına hazır olasin! Bütün cengiz taifesi ile üzerinize varılmak mukarrerdir." deyip Moskof üzerine sefer hazırlıklarına başlanır.²²⁰

1655 Kırım diyarı Hanı Tatar askeri ile Kazak vilayetine gidip ona yardıma gelmiş yüzbin Moskof askerini de izleyip yolda Kurtuluş yollarını kapayıp elli bin kazağın yarısını ve yüzbin Moskoflunun üçte ikisini katleder. Kurtulan Moskof askeri muharebe meydanından üç konak uzaklaştıktan sonra Tatar askerinden kalabalık bir grup erişip bir çoğunu öldürür.²²¹

1658 Osmanlı devletinde on seneden fazla zamandır Venedik düşmanı derdi ortadan kaldırılamadığından başka Anadolu'da da Celaliler ile uğraşmıştır. Osmanlı kuvvetlerinin bir yere toplanmalarının zor olduğu düşüncesiyle Moskof kralı bunu fırsat bilip sayısız askerle memleketleri tahrip ederek Osmanlı'ya zarar vermek düşüncesine kapılır.²²² İki sene boyunca asker ve muhimmat tedariki ile harekete

²¹⁹ a.g.e. c: 4,s.287

²²⁰ a.g.e. c:4,s.460-61

²²¹ Tarih-i Naima, c: 6,s.136

²²² a.g.e. c: 6,s.423

peçer. Don Kazakları'na kral bol para ödeyip mümkün olduğu kadar şaykalarla Karadeniz'e açılıp etrafa zarar vermelerini tenbih eder.

Özü kazağı; daha önce Lehistan kralına isyan etmiş intikam için İslam-Giray'la birleşip Lehistan ülkesini on sene kadar harap etmişler ve Moskof kralı ile de dostluk sağlayıp, barış yapmışlardır. Bu yüzden Moskof kralı elçi ile bir mektup göndermiştir.

"Arzumuzun sonu ve emelimizin neticesi İslam memleketlerine gidip aynıkardan aynı milletimizden olan taifelerin intikamlarını almaktır. Evvela dinimizin mühimlerinden olan hesabsız asker ile tatarlar üzerine varıp bize engel olan bu duvar halkını harab ve viran etmektir. Anların işi bittikten sonra diğer işlere başlamak kararlaştırılmıştır. Şimdi, din gayreti, ayin işlerinin korunması için bizimle birlik olup hizmetimizde hiç bir suretli tenbellik ve ihmele yer vermeyesiz"²²³ diyerek türlü maddelerle haber göndermiştir.

Kazaklar Moskof kralının bu mektubundan zihinleri karışmış Kırım Han'ı ile barışa ve iyi geçinmeye devam etmişler. Han'ı durumdan haberdar etmişlerdir. Han pek çok asker toplayıp düşman üzerine yürümüştür. Moskof kralı Kazak askerlerinin Tatar Hanından vazgeçmeyip kendi tarafına geçmediğini görüp Kazak sınırına yakın bazı kaleleri zapt etmiş ve gözdağı vermek için asker göndermiştir. Mancanlı Kale üzerine on yedi bin askerle yağma edince beş bin kadar Kazak askeri'de onlara tabi olmuştur ve kaleyi kuşatmışlardır.

Tatar askeri'de Moskof tarafına gitmek üzere iken kuşatılan kaleden haber alınca o tarafa gitmeyi münasip görmüşlerdir. Üç saat kadar yapılan savaşta on bin kafirin bin kadarı kurtulmuştur. Özü kazağından Moskoflara tabi olan kale muhasarısında bulunan yetmiş bin neferden hiç biri kurtulamamıştır. Gelen esirler Hanın huzurunda: "Moskof Kralı üç seneden fazla zamandan beri hazırlıktadır. Evvela Maksadı, düşman avlayan Tatar askeridir. Sonra İslam ülkesini harap etmektir. Halen Kazak askeri kendine itaat edip boyun eğmediğinden serhadlerde bulunan kalelerin zaptedilmesine bir namlı boyarını, pek çok asker ile göndermişti.

²²³ a.g.e. c: 6,s.424

Biz de memur olduğumuz şekilde bu kale üzerine gelmiştik. Hâlimiz böyle oldu."²²⁴ diyerek durumu anlatır.

Han oraya yakın bir menzilde elli bin Moskof askeri ve altmış bin kazağın beklediği haberi üzerine o tarafa hareket eder. Önce Kazak askeri hücum edip sonra Tatar askeri düşman saflarına saldırırlar. Bir saat kadar savaşılmadan düşman askeri kaçar. Alınan esirlerden Han tarafında olanlara yüzbin altın verilmesi kabul edilir. Esirler para tedariki işine başlarken Tatar ihtiyarlarından bazıları bu fikri hoş görmezler ve derler ki:

"Vakıa Kazak askeri bugüne kadar bizimle baış ve düzenlik üzere hareket edip verdikleri sözleri bozacaklarına dair bir halleri görülmemiştir. Böyle iken yine küfür ve sapıklık erbabına güvenilmemesi akli başındakilerin sözüdür. İhtimalidir ki Moskof tarafıyla barışalar... Ol taktirde bize düşmanlık etmezlerse de imdad da etmezler. Memleketimizden biraylık uzak yerde, amansız düşman içinde durağımızda rahatımız ve selamet yolumuz yok iken böyle bir yerde etrafi askerlerin kuşatması icabederse, elimizde olan otuzbin düşmanı da üzerimize musallat etmiş oluruz. Şimdi Moskofun kazak askerine tamamen düşman olması ve ikisini arasının düzelmesi yolunun tamamen kapanması için, para tamahından vazgeçip bütün esirleri intikam kılıcından geçirmek zaruridir"²²⁵ der ve sözü doğrulanır.

Daha sonra kale üzerinde olan tabur askerleriyle karşılaşmaya gidilir. Üç gün, üç gece savaş ve kavga aralıksız devam eder. Geceleyin kaçtıkları haberi üzerine, takip edilirler. Düşman kendini nehri atar, İslam askeri ise ganimet olarak geri döner. Sonra sınırda Rumne denilen kaleye varırlar. Ahalisi savaşmak istemediğinden kaleyi ve Hatman'ı teslim ederler.

Sonra Pojok denilek yerde durulup Moskof içine Tatar askeri gönderilir. Vilayetlerin tümü yağma ve talan edilip ganimetlerle dönülür. Sevinç mektupları yazılıp İstanbul'a ve Kırım tarafına gönderilir.²²⁶

²²⁴ Tarih-i Naima, c: 6,s.426

²²⁵ a.g.e. c: 6,s.426

²²⁶ Tarih-i Naima, c: 6,s.428

OSMANLI- İNGİLTERE İLİŞKİLERİ (1625-1650)

1625 İngiliz elçisinin gelişi: Kralın elçisi gelip Tunuslular ve Cezayirliler ile ticaret için anlaşma yapıp padişahın iznini isterler.²²⁷

1648 Yedi parça İngiliz kalyonu Galata önünde deniz ortasında ak bayrak dikip gemilerin etrafında bir kefereye birer bakraç zift yakıp ahit hilafı durumu ile saltanat tarafında şikayetlerini yükseltirler. Meğer elli bin kuruş karşılığında ahitname verilip yüzde üç gümrük ile yetinilmesi lazım iken yüzde altı kuruş istenip ve yaklaşık olarak onbeş bin kuruşluk malları satın alınıp akçeleri geri bırakıldığından başka Girid'e balyosları gemilere girüp görüşleri ile "Üzerimizden bu zulümler kaldırılсын yahud gemilerimizle toptan ateşlerde yanarız" demek istemişlerdir. Çavuşbaşı gönderilip sebepleri ortadan kaldırılır ve razı edilirler.

1650 Efrencü taifeleri balyosları devlet adamlarına bol para verip her istediklerine müsaade olunmuş. Mel'unların bilhassa İngiltere balyoslarının yaptıkları büyüktür. Eski ahidnameye aykırı olarak ahidnameye kendi havalarınca nice maddeler eklemişlerdir. Bu sırada İngiltereli birinin İzmir'de İngiliz balyosunda iki yüz akçe davası olup İzmir kadısı Haşimizade ye balyosu mahkemeye getirttiğinde balyos ahidname çıkarıp:

- Sen efendi, bu davayı dinlemeğe memur değilsin! der.

Ahidnameye bakarlar... Yazılan şudur ki: Bir İngilterelinin yine İngiltereli biriyle iki yüz akçeden az davası olursa, bununla İslam kadıları ilgilene... Eğer ikiyüzbün akçeden ziyade olursa dinlemeyip İngiliz memleketine havale oluna denilmişir. Fakat elçinin kaba hitabından kadı elem duyup;

- Bre mel'un! Şer'i şerif gereğince niçün dinlemem?!.. deyüp zorla davayı görmek ister, balyos çıkıp yerine gider.

Şeyhüslama mektup yazılıp bunlar bildirilir. Şeyhüslam "Balyosu muaheze ve konsolosu azl edip kaldırasız"²²⁸ diye haber gönderir.

²²⁷ Tarih-i Naima, c: 2,s.401

²²⁸ a.g.e. c: 5,s.64-65

OSMANLI-FRANSA İLİŞKİLERİ (1598-1651)

1598 Françe dukasının harp aletleriyle dolu beş poliçe kalyonu Sakız adası'na demir atıp düşman kaleyi istila etmişken çıkan rüzgarla düşman kalyonları adaya çıkan dört yüz düşman askerinden uzaklaşır. Adada kalanlar islam askerleri tarafından öldürülür.²²⁹

1599 Daha önce Fransa'dan Avusturya'nın yardımına bir miktar asker gelmiş bunlardan üçbin kadarı Papa kalesi muhafazasına tayin olmuşlardır. Bir yıllık geçmiş Maaşları verilmediğinden Macar'la araları bozulmuştur. Sonunda Frenk galip gelmiş, Budin muhafazasındaki Rumeli beylerbeyi Mehmed Paşa'ya da adam gönderip maaşları verilmek şartıyla kaleyi teslim etmeyi vaad etmişlerdir.

Mehmed Paşa kethüdası Abdi Ağa'ya üç dört yüz kadar adam gönderip düşmanı katledip esir almışlardır. Ulufelerinin altmış bin olduğu der-i devlete yazılmıştır. Para gönderilmek üzere iken Nemçe askeri hücum edip muhasara ederler. Frenkler Ustuni-i Belgrad tarafından yollara düşerler.²³⁰ Hasan Bey-zade ve Abdülkadir rivayeti:

Papa kalesindeki Frenkle Üstuni-i Belgrad muhafazasında kalan Bosna beylerbeyi Paşa'ya mektup gönderip “ küzeşte ulufelerimiz verilip muayyen vazifelerimiz ile kabul ederseniz,0 üç ayda bir ulufelerimiz verilmek şartıyla Papa kalesini ehl-i islama teslim edip biz dahi cümle iki bin nefer-i frenk hizmetinizi kabul edip piştgah-i vezir-i ekremde canımızı feda ederiz.”²³¹

Geçmiş ulufeleri altmış bin kadar filori olup, serdar-ı ekrem tüm şartları kabul eder ve padişaha arz eder. Anıtname-i hümayunu Derviş Paşa'ya gönderir o da Papa kalesi frenklerine gönderir. Harçlık ve altın zincir gidince Papa frenklerine gönderir. Harçlık ve altın zincir gidince Papa frenkleri kaleyi Müslümanlara teslim edip kendileri çıkarlar ikibin silahlı frenk arz ve mektuplarıyla Belgrad'a gelip silahlarıyla otururlar.

²²⁹ a.g.e. c: 1,s.221

²³⁰ a.g.e. c: 1,s.226

²³¹ a.g.e. c: 1,s.227

1601 Françe padişahı der-i devlete mektup gönderip daha önce cezayir korsanlarının Françe kavimine zulum ettiklerini defalarca söylediği halde tekrar hükümler gönderip

“Cezayirli münbad Françe canibine taarruz eylemeyeler”²³² diye tenbih edilir. Fakat yeterli olmayıp daha öncesinden reayasına ve bazirganlarına karışıldığını aykırı davrandıklarından zor ile alınan malların eksiksiz alınıp, bunu yapanlar kim olursa olsun şiddetli şekilde cezalandırılması gerektiğine dair hüküm-ü şerif gönderilir.

1609 Fransa padişahı Harikos’un elçisi daha önce akdedilmiş olan eski dostluğun geçerli olmasını rica etmiş merhum Sultan Mehmed Han zamanındaki andlaşmanın yenilenmesini istemiştir.

Bu vech üzere ki Venedikli ve İngiltereli taifesinden monoda Cineviz ve Portokol ve Katalan tüccarı çilcilye ve Ankona ve İspanya ve Floransiya’dan França padişahı namı ve sancağı ile Memalik-i mahrusaya gelip gitmeğe ruhsat verilenler kemakan gelüp gidip Françe padişahı sancağını nasb eyler.

Ve benderlerde Françe konsoloslarına müracat ederler. Ve reayasından olup Kudüs’ü ziyaretine varıp gelenlere ve Kamame de mütemekkin olan ruhbanlara dahi ve taaruz olunmaya ve Françe padişahu kadimi dost olmakla merhum Sultan Süleyman Han zamanında memnu olan Meta’dan pembe ve rişte-i pembe ve sahtiyân verile deyü hüküm-ü attan olan balmumu ve gön dahi verilüp ve getürdükleri guruştan alınageldiği üzere resim alına.

Ve Françelu Melik Gemisinde Harbi vilayetinden zahire alıp Harbi vilayetine giderken İslam gemileri rast geldikçe düşmana zahire iletürsüz deyü girift eylemeyeler ve zimmülerinden birri diyar-ı islamdan zahire alıp giderken girift ve ahz olundukça Françelundan bulunan; esir olmaya ve esir bulunursa itlak olunup esbabı verile. Ve getürdükleri Meta’dan kanun üzere gümrük alınıp hadis olan masariye ve kasabiye ve reft ve baç ve yasakçılık ve üç yüz akçeden ziyade selametlik tesmi talep olunmaya...

²³² Tarih-i Naima, c: 1, s.296-97

Ve Cezayir-i Garp limanına korsanları vartıkta riayet olunup barut ve kurşun ve yelken bezi vesair alat verilip lakin Cezayirli tüccar Françeyi esir ve mallarını gaarat ederler imiş.

Sultan Mehmet Han zamanlarında biddefeat tenbih olunub mütenebbin olmayanlar kangı beylerbeyi zamanında olursa ma'zul ola ve gaaret olunan eşya anlardan tazmin oluna. Ve anlar dahi Françe vilayetine vardıkta ol taraftan akda haleb vermez. Cezayir ve Tunus yalılarında Freançelü mercan ve balık sad edeler.

Ve elçiler hizmetinde olan tercümanlar olageldiği üzere haraçtan ve kasabiyeden vesair tekliflerden muaf olalar.

Ve Françeli zimmileri elçilerine ve konsoloslarına ait olan rüesumu verip nizaları anların marifetleriyle fasloluna, kimse taaruz etmeye.

Ve konsoloslarıyla davası olanlar, Asitanede göre...

Ve bunların silsile-i nesebi meşhur ve müluk-i mesihiye arasında meşhur ve makaalid-i hükümet anlara müsellemler olduğundan muada, bu ana gelinceye kadar, atebe-i aliyyeye cümle krallardan ziyade hülus ile dostluk edip mabeyinde nakz-ı ahd vaki olmayup kemal-i ihlasda sasıtı kadem olduklarından ötürü, der-i devlette mukim Françe elçileri divan-ı humayuna geldikte ve nizeraya vardıkta, İspanya vesair kralların elçileri üzerine kadimden olageldiği üzere tekaddum ve tesaddur eyleyeler.

Ve Françeden esir bulunup konsolasları Françuludur deyü tayin ederse, sahib-i yahut vekili der-i devlete gönderilip kaziyesi görüle.

Françelu veana tabı yerlerden memalik-i mahrusada temekküm edenlerden haraç alınmaya... ve iskelelerden konsolos tayinine kimse mani olmaya ve tekaliften muaf ola.

Ve Françe tüccarı ile nizar olan, kadiya vardıkta tercümanları hazır bulunmaz ise, kadı davalarını istima etmeye.

Ve Françe gemileri İstanbul'da kanun üzere aranıp gittikten sonra bir dahi tekrar Boğazhisarında aranmaya ve derya yüzünde donanma ve gayri gemiler

Françe gemilerine rast geldikte birbirleriyle dostluk edip kendi rızalarıyla bir miktar hediye vermeyince cebren bir nesne almayanlar. Temmet vesikat-el-ahd²³³

1651 Muharrem ayının birinde Girid'e yardım için iki bin sipahi yazılıp kanuna aykırı olarak deftere kayd edilirler. Daha öncelerde serhat kulları başka deftere yazılıp hizmet sonrasında yoklanırlardı. Bu kanunda ortadan kaldırılmış Girid bahanesiyle eski kanuna aykırı olarak deftere kayd edilirler.

Françolu'dan yedi gemi kiralanıp, muharremin yirmi beşinde adı geçen sipahiler gemiye girip Beşiktaş'dan kalkıp selametle Girid'e varırlar.²³⁴

OSMANLI-İSVEÇ İLİŞKİLERİ (1644-1645)

1644 İsveç serdarının Erdel hakimi Rakoçi'ye onun da İstanbul'a gönderdiği kağıdın tercümesidir: Erdel hakimine malum ola ki, Avusturya İmparatorluğu Serdarı Galmoş bütün askeri ile geçen son güz ayının beşinci günü Mağdaburg denilen şehir yanında konup, ben de varıp öte yanında yakın bir yerde kondum sonra Galmoş oraya yakın bir küçük varoşa asker gönderdi. Ben de bir miktar seçme asker ile üzerine varınca Galmoş kendi ardımızca gidip, taburumuzdan toplar atılmakla dönüp bir daha üzerlerine varılınca, büyük ve kanlı boğuşma oldu. Allahu Teala bizi üstün getirip büyük bir yüz aklığı eyledik. Nice toplarını ve cephanesini aldık tam bozulduktan sonra Galmoş'un varoşun yağmasına gönderdiği asker üzerine vardık onu dahi bozduk, kırdık. Ve serdarları yakalandı. Bu sırada şiddetli kış olmakla askerimize Saksonya ve Çeh nahiyelerine kışlak verildi. Hava ısınınca bizim ikinci serdarımız Marko'yu asker ile iki üç gün kendimizden ileri geçirip ardıllarından Beç Kalesine yöneliriz.²³⁵

1645 Avusturya ve Fransa'nın imparatorluk hususundaki kavgaları yüzünden isveç tarifesi Fransa'nın kıskırmasıyla Avusturya kralları illerine asker çekip (1040) tarihinden beri yapma ve ziyandan geri durmaz. İsveç'in kıskırtmasıyla Erdel voyvodası Rakoçi de Avusturya'ya saldırılarda bulunur. Avusturya İmparatorunun elinde olan Semendire kalesini muhasara ettiği

²³³ Tarih-i Naima ,c: 1,s.80-81-82

²³⁴ a.g.e. c: 5,s.182

²³⁵ a.g.e. c: 4,s.103-104

bildirilince Avusturya ile yeniden yapılmış olan barışta açıkça yazıldığı üzere Erdel hakimi eli altında bulunan yedi nahieye kanaat etmeyip, Avusturya toprağına karıştığına padişahın rızası olmamakla tenbihler ve sadrazam tarafından mektuplarla Beyzade Çavuş Mehmed gönderilir. Rebiülevvelin on sekizinci günü adı geçen çavuş Budin'e varır. Hüseyin paşa mektup ile Eğri'ye gönderir.

Rokoçi daha önce kuşattığı semendire varoşunu harap ettikten sonra vaz geçip Avusturya'nın Fülele adlı kalesini de muhasara niyeti ile o tarafa gider. Onun dahi varoşunu yakıp yıkar. Rokoçi ve çavuş Rimesoynup adlı kalede buluşurlar içinde devletin tenbihleri olan mektubu kendine teslim eder ve ferman edilen hususları anlatır. Rakoçi :

“ İsveç ile birliğimiz, ittifakımız ve aramızda nice sözleşmemiz olmakla, buluşmağa giderim.” diyerek Budin'e beş mil kadar yakın yerde sencan denilen yere gider. Oradan Kermat, Lipre üzerinden Uyvar'a varır. Rokoçi'nin toplantısı yüzünden Eğri, Havran, Novigrad, Solnuk ve Sencan kalelerine bağlı dört-beş yüz parça kale ki bu tarafa vergi verip itaat ederler.²³⁶

OSMANLI-HİNDİSTAN İLİŞKİLERİ (1633-1655)

1633 Hind padişahının oğlu Baysurgur_ Mirza İstanbul'a Üsküdar'a gelir.Hindistan'a sultan olan Şah Hürrem-Mirza askerlerin “Bize danışan padişah evladı gerektir.” demeleri üzerine oğullarının başkaldırmalarını önlemek için ölüm emirlerini verir. Beş kardeşten dördünü öldürürler. Sonuncu da Baysungur-Mirza'dır. O da adamlarından birkaçı ile Acem mülküne oradan Anadolu'ya gelip Sultan Murad Han hazretlerine ulaşır. Ama Meclis-i hümayundan padişühlara gösterilmesi gereken usulü bilmez. Adını, sülalesini söylerken kibir ve gururdan gem vurması padişahın hoşuna gitmez. Giderken de kendine verilen altınları endenin ağalarına, kapıcılara, baltacılara dağıtır. Bu durum padişahın kulağına gidince sefahatine hükmederek riayet etmez olurlar.

Huzurunda blir küç defa dedesi Timur'u anıp devrin “Mağlup olmaz hükümdarı” ünvanını kullanı. Bununla birlikte hükümdar merasimine aykırı

²³⁶ Tarih-i Naima,c: 4,s.180-81

hareketleri ile padişahın kendisine kıymet vermemesine neden olur. Padişah hazretlerinden Hind tahtına oturmak için de asker ister. Padişah hazretleri tenhalarında buyurmuşlar ki;

“Şah Hürrem, bizimle dostluktan gem vurup elçisi zengin ve kıymetli hediyelerle bir-iki defa gelip samimiyetini arz etmekle kusur etmedi. Bundan başka o uzak ülkelerde, bu şekildeki boş işler için asker göndermenin ve askeri yormanın manası yoktur. Bu iş kolay olsa da hal ve tavrı ve istidadı bilinmektedir. Yardımla tahta geçse de tabiatının alçaklığı iktizası azlolunup gözden düşmesi tabiidir.” deyip “Farzedelim ki Allah elbise vermiş, endam nerede?”²³⁷ beyiti ile sözlerine son vermişlerdir. Padişah tarafından isteği kabul edilmeyeceğinden bozulup gitmiştir. Sonunda ise ne olduğu bilinmemektedir.

1638 Hind ülkesinin padişahı Hürrem Şahtan mektup ve hediye ile Mir Zarif adındaki elçinin geldiği padişah katına arz olunur. Getirdiklerinden bir mücevher kemer ki yüz elli bin kuruş değerindedir. Fil kulağından yapılmış bir siper gergedan postu kaplanmıştı.

Hind padişahının mektubunda: Gaazi padişahın Bağdad tarafına gittiğini işittikte biz dahi Kandahar’ı Rafizilerin ellerinden almak için asker göndermek üzereyiz, ümittir ki cenab-ı hak iki memleketin de ele geçmesini ihsan eyleye.²³⁸ Hakikaten ikisinin de ele geçmesi mümkün olmuştur. Bağdad işi halloluncaya kadar elçi Musul’da oturmaya memur olmuştur.

1652 Bundan önce padişah tarafından name-i Nümayyun ile Seyyid Muhiddin Hind Padişahı tarafına elçilikle gönderilmiştir.

Hind padişahı Şah Cihandan Seyyid Hacı Mehmed adlı elçi çok değerli hediyelerle Receb ayı sonlarında İstanbul’a gelmiştir. Divanda hediyelerini arz eder. Gelen elçi ulemadan olmakla vezir, müftü ve kazaskerler ve diğer devlet erkanı bir büyük ziyafet idüb, meclisinde fazıllar ve ariflerden söz söylemeğe, bahisleri süslemeğe kadir, edip ve olgun kimseler hazır idi. Elçi ile ilmi konuşma latif müsahabe ettirirlerdi. Ve her ziyafeti, bir gönül açıcı yalıda ve dünyayı

²³⁷ Tarih-i Naima, c: 3, s.223

²³⁸ a.g.e. c: 3, s.257

süsleyen köşklerde verip, İstanbul'da olan garlib lbinaları seyir ve temasa ettirirlerdi ve doğrusu burada hiç bir elçiye bu kadar hürmet ve rivayet işitilmiş değildi.²³⁹

Hind padişahına bir mektupla zümrüt kabzalı bir hançer, yirmi cariyeye, takımlı bir at hediye Elçiye altı lbin laltun, bir kürk, bir at verilip yanına da bir elçi gönderilmesi uygun görülür.

Salih paşanın kardeşi Zülfikar ağa elçiliği isteyip “ Ben harçlık istemem... Kendi kesemden sarfederim.” der ve onu elçi tayin ederler.

Maan-oğlu merhum nakleder ki: Elçi ziyafete davet edilir. Şairlerden Cevri Çelebi ve Kaçlı-Zaidelilerin zariflerinden Ebu Ahmet Oğlu da çağrılır. Zülfikar ağa kendine göre muhteşem bir sofraya hazırlar. Lahana gelince Zülfikar Ağa elçiye hitaben;

- Hind ülkelerinde lahana var mıdır? diye sorar.

Elçi : Zu-hassa olmayan nebatat-ı baride ekalim-i mutedilede çok az bulunur. Elçinin dediğini anlamayıp.

- Sultanım, bu bir nafi şeydir. Ruha kuvvet verir! Elçi gülüp :

- Madde-i rayih “kokulu madde” olduğuna şüphe yok, Harflerin yanyana gelmesinden başka ruh ile münasebeti ma'lüm değildir. Der ve elçinin dediğini anlamaz gülüp:

- Sultanım latife hoşdur amma bu mulakkaktır ki Arnavudların gıdası ciğer olmakla akılları fazla olur, Boşnaklar lahana yedikleri için yiğit ve bahadır olurlar... dedikte, elçi hiddetlenip:

- Buyurduğunuz kaideye göre Arnavudlar ciğerdair ve Boşnaklar da Müsterih-i rüzgar olmak iktiza eder.²⁴⁰ Gereken hürmet gösterildikten sonra elçiye:

- İnşallahu teala cenabınızla yollarda zevk-u sefa ederek gideriz! deyince elçi de:

- Evet, seyrüseferde çok acayip ve garip şeyler görerek neş'elenirüz. deyip kalkar. Hind elçisi vezir ile görüşükten sonra:

²³⁹ a.g.e. c: 5,s.343

²⁴⁰ Tarih-i Naima, c: 5,s.345

elçinizin bizimle beraber Yemen'e uğraması müşküldür. Mekke-i mükername'de ayrılırız. Deyip elçi ile birlikte gitmek istemediğini hissettirir. Bir kaç sene sonra Maan-zade merhum elçilikle Hindistan'a gönderilmiştir.

1655 1063 M.(1652) yılında padişah tarafından Hind padişahına elçilikle gönderilen Zülfikar Ağanın götürdüğü padişah mektubunun cevabı ile Kaim Bey adlı Hind elçisi Üsküdar'a ulaşır. Ertesi gün Koca-Siyaviş Paşa sarayına götürülür. Divanı hümayuna davet edinip, ziyafet verilir. Sonra padişaha mektubunu verir. Hediyeleri padişah huzuruna getirilir.

Zilkaade ayı başlarında Hind elçisi Kaam Bey Hindistan'a gitmek üzere izin ister. Getirdiği mektubun cevabı ile Hind şanına gidecek hediye-i humayun elçi tayin edilen Maan-zade Hüseyin Ağaya teslim edilip ona hilat giydirilir.²⁴¹

²⁴⁰ Tarih-i Naima, c: 5,s.345

²⁴¹ a.g.e. c: 6,s.177

SONUÇ

Uluslararası ilişkilerini incelediğimiz eser, Osmanlı tarihinde önemli başvuru kaynaklarından, çok okunan ve herkes tarafından kaynak kabul edilen bir eserdir. Eserin aslı, Şarih el-menar zade Ahmed efendinin olmakla birlikte, ona bugünkü şeklini veren, zenginleştiren ve bize ulaştıran Naima'dır. Aslının ona ait olmaması, değerinden bir şey kaybettirmez ve onu kaynak olmaktan çıkarmaz.

Naima'nın yaşadığı çağ, Osmanlı Devletinin bunalımlı bir dönemidir. O dönem aydınları, bu bunalımlı dönemin atlatılabilmesi için Kanun-i Kadime dönülmesinin şart olduğunu vurgulamışlardır. Bu dönemde ülke içinde zayıf bir yönetim hakimdir. Bu durum dış ilişkilere de yansımış, Osmanlı uluslararası alanda itibarını yitirmiştir.

Naima da, Osmanlı'da yerleşmiş olan tarihçilik anlayışının aksine yeni bir anlayışla, yani İbn Haldunvari anlayışıyla olaylara yaklaşmıştır. Ama bir farkla; devletler doğarlar, gelişirler ama İbn Haldun'da olduğu gibi yıkılışa doğru gitmezler. Naima, devleti bu sona terketmemiştir. Bunun için eleştiri ve çözüm önerileri getirir; burada onun doğulu anlayışıyla İbn Haldun'u yorumladığını görürüz. İslam tarihçilerinde eksiklik olarak görülen, eleştiriye yer vermeme atfı, İbn Haldun ve Naima gibi tarihçiler için geçerli değildir.

Naima eserini, son derece nükteli bir dille, cesaretli eleştiri tarzıyla ele alır. Bunu, eserinde tarihe bakış açısını gösteren şu sözlerinden anlayabiliriz:

“Halk arasında dolaşan uydurma sözlere kulak asmayıp, vakayı olduğu gibi yazabilen kimselerin mevsuk sözlerine rağbet etmelidir. Çünkü nice vakaların oluş tarzı erbabına malum iken, zayıf akıllı kimseler, bunlara yersiz manalar vererek yanlış yahud hiç aslı olmayan sözleri halk arasında şüyu bulmuş bu nevi saçma sapan sözleri gerçek zannedip; tahkik etmeden nakledip yazanlar, her asırda çok bulunur.”²³⁹

²³⁹ Tarih-i Naima ,c. 1 ,s. 4

“Zaptedilen haberleri yalnız nakletmekle yetinmeyip, kıssadan hisse alınacak hususları da belirtmelidir. Böyle olmayan tarihlerin “Hamzaname” den farkı yoktur.”²⁴⁰

“Eğer iç bünye sahip olursa, dış darbeler, devleti ve sistemi bozmak için yeterli sebep değildir. Fakat, iç bünyede meydana gelecek herhangi bir bozulma, sistemi sarsar ve devleti ölüme sürükler. Dış darbelerin etkisini göstermesi ve doğal sınırlardan gerileme, yenilgiler, toprak kaybetmeler, işte bundan sonra başlar. Böylece iç ve dış darbeler sistemi sarsar ve yıkılışına neden olurlar.”²⁴¹

Osmanlı Devleti duraklama döneminde iken, Avrupa ise yükselişini sürdürüyordu. Buna rağmen, devlet kolay kolay sarsılmıyordu. Naima, bunu Osmanlı Devleti’ni kuran iradeye bağlıyordu.²⁴² Bu iradeyle, devlet sağlam temeller üzerindeki merkezîyetçi yapısıyla bunu sağlıyordu.

Osmanlı Devleti aydınları, eski idari ve askeri yönetime dönüldüğünde; 17. yüzyıldaki savaşlardaki kayıplarının tekrar kazanılacağına ve devletin eski gücüne tekrar kavuşacağına inanıyorlardı. Naima, “Devlet-i Ebed Müddet” düşüncesinden hareket ederek, Osmanlı Devleti’nin bu döneme girme nedenlerini araştırmıştır. Bunu yaparken Osmanlı İmparatorluğu’nu dışarıdan etkileyen akımları pek fazla dikkate almamıştır. Bu durumun farkında olduğu halde, eserinde eleştirilerini daha çok memleketin iç meselelerine yoğunlaştırmıştır. Bu, Tarihi’nin uluslararası boyuttaki eksikliğidir.

Naima’nın tarihi şüphe götürmez bir güvenilirliğe sahiptir. Bu yüzden kaynak olarak gösterilmekten kaçınılmaz. Olayları kronolojik sistemde yazması, kaynaklarını karşılaştırması, Türk tarihi içerisinde önemli bir yer işgal eden Osmanlı Devleti’nin 17.yüzyıldaki durumunu aydınlatmada son derece önemli bir yere sahiptir ki bu dönem incelemelerin ve kaynakların azlığını düşünürsek önemini daha iyi kavrayabiliriz.

Yine de araştırmalarımızda, yabancı kaynakları da incelemekte fayda vardır.

²⁴⁰ a.g.e. c. 1 ,s.5

²⁴¹ Tarih-i Naima ,c.1 ,s.136

²⁴² a.g.e. ,c.1,39

Unutmamak gerekir ki, Osmanlı'da dış ilişkilerin yürütülmesi önemli devlet adamlarının uygulayacakları akıllıca siyasetle mümkündür. Naima, Hüseyin Paşa örneğinde verdiği gibi, devletlerin itibarını koruyacak, barışa ve savaşa taşıyacak olan onların yönetimdeki bu etkinliğine bağlar.

Bu yüzden devlet adamlarını eleştirir ve içerideki bozulmanın bu kadar üzerinde durur. Yapı burada düzeltildiği sürece, yönetimin her kademesine yansımaktır. Bunun için araştırmasını ve çözüm önerilerini bu alanda yoğunlaştırır. Çünkü devletin uzun ömrünü siyasete bağlar ve bu Osmanlı'da akl'i ve şer'i dir. Düşman hükümdarlarının devletlerinin geleceğini de akıllıca siyasete dayandırır.

Osmanlı Devletinin uluslararası arenadaki yerininin, yurt içinde uygulayacağı siyasetle yükseleceği üzerinde özellikle durulmuştur. Bunu yaparken tarih biliminin kavranmasının ne kadar önemli olduğunu da vurgulamadan geçmez.

“Tarih faydası herkese şamil olan bir ilmdir. Ulemanın zekasını arttırır, akıllı kimseleri uyararak basiret gözlerini açar, avamı eski haberlere, havassı da gizli sırlara vakıf eder. Bu hudutsuz denizin derinliklerine vakıf olan kimseler her türlü hakikatleri ve devirlerin değişmesi ile değişen hususların esrarını öğrenirler. Böylece eski milletlerde ne gibi değişiklikler olduğunu, bunların hangi sebeplerle parçalanıp mahvolduklarını öğrenirler. Bu suretle de vukuatı mukayese ve tahlil ederek, mücerret sözlere kani olmayıp mugalata ve hurafelerin zebunu olmazlar. Gaibi şahitten kıyas ve olmayanı mevcuttan iktibas ederek pek çok tecrübe ve uzun alıştırmalarla bir işin başlangıcından sonunun ne olacağını idrak ederler.”

KAYNAKÇA

AHMET, Refik , Naima, Kanaat Kütüphanesi, Milli Kitaplar, İstanbul 1932

AKDAĞ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi,c. II, T.T.K. Basımevi, Ankara 1971

ALİ, Canip, Naima Tarihi, İstanbul 1927

ARSLANTÜRK, Zeki, Naima'ya Göre Osmanlı Devleti'nin Çöküş Nedenleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989

ARSLANTÜRK, Zeki, Naima'ya Göre XVII.Yüzyıl Toplum Yapısı, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1997

ASAF, Halet, Çelebi, Naima, Hayatı, Sanatı, Eseri,Varlık yayını Türk kasikleri, No:28, İstanbul 1953

ATA, Tarih, c.III, İstanbul 1293

BABİNGER, F. Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, ç:Prof.Dr.Coşkun Üçok, KTB, Ankara 1982

BAYSUN,M.Cavid, Naima, İslam Ansiklopedisi, c.IX, M.E.B. Basımevi, İstanbul 1964

BURSALI,M.Tahir, Osmanlı Müellifleri, c. III ,İstanbul 1342

CEM, İsmail, Türkiye'nin Geri Kalmışlığının Tarihi, Cem Yayınevi, İstanbul 1977

GÖKBİLGİN,M.Tayyip, Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bir Bakış, İ.Ü.E.F., İstanbul 1977

KURAT, Akdes Nimet, Rusya Tarihi, Ankara

KURAT, Akdes Nimet, Türkiye ve İdil Boyu, Ankara

KÜTÜKOĞLU, Bekir, Osmanlı Siyasi Münasebetleri (1578-1612) İstanbul Fetih Cemiyeti , İstanbul 1993

MANTRAN, Robert, XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu, ç:Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara 1994

MCNEILL,H. William, Dünya Tarihi, ç:Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara 1994

NAİMA, Tarih-i Naima, Ravzat el Hüseyin fi Hulasat Ahbar el- Hafiykayn I-II-III-IV-V-VI cilt, Matbaai Amire, İstanbul 1280-1281

NAİMA, Tarih-i Naima, ç:Zuhuri Danışman, I-II-III-IV-V-VI cilt, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1967-1969

ÖZTUNA, Yılmaz, Büyük Türkiye Tarihi, c.II, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1977

PAKALIN, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü, İstanbul 1946

SANDER, Oral, Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e), İmge Kitabevi Ankara, 1997

SHAW, Stanford, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, c.I, ç:Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 1982

SERTOĞLU, Mithat, Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul 1958

THOMAS, Lewis V, A Study of Naima, New York Üniversty Press, New York 1972

UNAT, Faik R., Hicri Tarihleri Miladi Tarihlere Çevirme Kılavuzu, T.T.K. Yayını, Ankara 1974

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, c.III, 2.Kısım, T.T.K. Yayınları, Ankara 1995

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, c.II, T.T.K. Yayınları, Ankara 1975